

Вячыстыя

Лясы

Гомельшчыны

г. Мінск, 2005

Васіль Ткачоў

ЛЕС І ЛЮДЗІ

1. І ГОМЕЛЬ – ЗЯЛЁНЫ, І Ў ГОМЕЛІ – ЗЯЛЁНЫ

Зусім нядаўна зрабіў для сябе адкрыццё: Гомель, у якім жыву, знаходзіцца ў лесе. Так-так, не здзіўляйцца. Як большасць вёсак, гарпасёлкаў і райцэнтраў. Бо ён жа, абласны цэнтр, з усіх бакоў, як вокам акінуць, у атачэнні лясоў, а дзенебудзь і ў самім горадзе раскашуюць сабе прывольна-годна стромкія сосны. Асабліва там, дзе некалі былі ўскраіны і ўлады пабудавалі бальніцы. Горад жа пашыбаваў далей, змятаючи на сваім шляху ўсё, што траплялася. А лес шкадаваў. І таму сёння стаяць дамы-гмахі і з тымі ж самымі соснамі перашэптваюцца. Пра жыццё-быццё. Пра скрушае і светлае.

А дапамог зрабіць мне вось гэтае самае адкрыццё намеснік дырэктара Гомельскага лягаса па інфармацыйна-выхаваўчай работе Пётр Пятровіч Зялёны. Бачыце, Зялёны! Прыдумайце яшчэ больш трапнае прозвішча для чалавека, які ўсё жыццё прысвяціў лесу. Не атрымаеца. У самую, як кажуць, кропку. Пасадзіў ён мяне з мастаком і паэтам Генадзем Говарам у «Волгу», глянуў на маладога хлопца-вадзіцеля Сяргея Талкачова, і коратка загадаў таму:

– На Калінкавіцкую трасу...

Пакуль выбіраліся з лабіринту гарадскіх вуліц, я тое-сёе даведаўся пра жыццё самога Пятра Пятровіча. Нарадзіўся ён у Светлагорскім раёне, скончыў у свой час Буда-Кашалёўскі лясны тэхнікум. Быў, аказваецца, такі. Быў і лічыўся вельмі прэстыжнай навучальнай установай. А тое, што ён быў, прыгадалася і мне. Менавіта тут вучыўся некалі вядомы сёння пісьменнік, лаурэат Дзяржаўнай прэміі Мікола Кусянкоў. Пасля тэхнікума быў тэхналагічны інстытут імя Кірава ў Мінску. Доўгі

час працаваў у Акцябрскім лягасе, шмат гадоў узнічальваў яго. А тады прапанавалі пераехаць у Гомель. Абы-каму не прапануюць, пагадзіцесь. Прыглянуўся нечым кірауніцтву вобласці Зялёны. Не адным жа прозвішчам. Але факт застаецца фактам: зялёным у працы не быў. Дваццаць год — дзень у дзень — працаваў дырэктарам Гомельскага лягаса. «Першага кастрычніка 1978 прыняў лягас, а першага кастрычніка 1998 года перадаў яго Леаніду Мікалаевічу Кузьмянцову. Прымай, кажу, гаспадарку, ты малады, энергічны чалавек, а я пакуль пабуду побач — калі што, дам параду, дапамагу і словам, і справай. У надзейныя, як кажуць, руکі перадаў. Таму быў спакойны. Не адзін жа дзень працаваў... Былі набыткі. І хацелася, каб яны не толькі захаваліся, але і памнажаліся. А як жа. Растроюць усё можна...».

Пабачыліся мы сёння ўранку і з Леанідам Мікалаевічам. І не толькі з ім — з ляснічымі, з работнікамі лягаса. Перш, чым паехаць з Зялёным, у нас адбылася з імі шчырая, трэба меркаваць, сустрэча. Мы чытаі свае літаратурныя творы, вершы і гумарэскі, дзяліся творчымі планамі, і было прыемна, калі ў зале чуўся смех, іншы раз волескі — значыць, тое, што і як мы пішам, людзям, што працуяць у лесе, падабаецца. На развітанне падаравалі — не ўсім, канешне, а каму пашэнціла, кніжкі з аўтографамі.

Таму паехалі з Зялёным мы ў добрым настроі.

Куды ж вязе ён нас, Пётр Пятровіч? Чым здзівіць, чым зачаруе? Гляджу на Генадзя Говара, з якім у апошні час завязалася ў нас творчае сяброўства, зайважаю: слухае Зялёнага ўважліва, бы ўпершыню знаёмы з гэтым чалавека. Дык не ж! Якраз Генадзь, скарыстоўваючы свае старыя сувязі з Зялёным — ды і не толькі з ім! — прапанаваў мне адправіцца ў своеасаблівае падарожжа па лягасах вобласці, а дакладней

сказаць — па лясах. І адправіцца пры адной умове: у мяне будзе блакнот і ручка, у яго — фотаапарат, папера і аловак. Задума цікавая. Ударылі па руках. Склалі план паездак. Узгаднілі з генеральным дырэктарам Гомельскага вытворчага лесагаспа-дарчага аб'яднання Міхаілам Пятровічам Супруном. Атрыма-лася, што на працягу амаль чатырох месяцаў (ліпень, жнівень, верасень і каstryчнік) будзем бываць больш у лесе, чым у горадзе. Здорава! Хоць і разумелі, што гэта не проста лёгкая прагулка, а — праца, у нейкай меры звычайная і не зусім. Але якраз тая праца, якую мы любім, без якой усё адно што без паветра. Ці не шчасце гэта? Так, мусіць.

— У нас недзе на кожнага чалавека па гектару лесу,— заўважае Пётр Зялёны, калі Сяргей Талкачоў выруліў на трасу.—У Беларусі, маецца на ўзвазе. А мы паперу купляем за мяжой. Непарарадак. Нешта трэба рабіць... Чалавек у лесе павінен быць не госцем, а гаспадаром. Уклалі б грошы ў папяровую фабрыку, раз паднагужыліся б, і далей праблем не ведалі больш...

Спыняемся. Збочваём з дарогі, трапляем у зону адпачынку. Алтанкі. Арэлі. Барадатыя дзяды, выразаныя майстрамі з дрэва. Трошкі далей падуднаюць у адной з алтанак людзі. Побач стаіць легкавік. А на траве слоікі з-пад кансерваў, бутэлькі з-пад шампанскага, астатнія ўсё ж, відаць, забіраюць: якая ні якая, а капейка, гэтыя ж, пузатыя, хутчэй за ўсё, не бяруць. Шмат паперы, пласціковых талерачак і шкляначак, розных каляровых абгортак. Шмат яшчэ рознага друзу пакінуў тут пасля сябе чалавек. Пётр Пятровіч гневуецца. Яго разумееш: нікто іншы, як ён і ягоныя людзі, стараюцца, каб добра і хораша адпачывалася праезджым у гэтым маляўнічым і прыгожым лясным куточку, а бачыць, што атрыміваецца. Блазнота, га! Назіральніка ж тут не паставіш. А Говар прыгадвае выпадак з замежнай паездкі:

– На свае вочы бачыў. У Швецыі. Дзяўчынка год сямі вывела сабачку на прагулку ў лясны масіў. Сабачка схадзіла па патрэбе. Дзяўчынка дастала з кішэнькі сарафанчыка пакецік з намаляваным на ім зялёненькім лісточкам, на што я яшчэ звярнуў увагу, і падабрала небарацтва, аднесла ў вядзерца для смецця, якое, дарэчы, стаяла побач. Мяне гэта кранула. Вось з якіх год трэба выхойваць чалавека! А ў нас? Таму і ў пад’езд дома, дзе жывеш, сорамна госця з-за мяжы прывесці. Ну, а што тады гаварыць пра лес, пра гэтых вось зоны адпачынку!

Зялёны здзіўляе нас яшчэ больш, хаця мы ўжо, здавалася б, да ўсяго прывыклі:

– Алтанкі гэтых ўсе, бачыце, металічныя. Як і арэлі. І гэта дзе – у лесе? Дзіўна, ці не так? Раней жа ўсё тут было з дрэва. Пакралі. Патрушчылі. Давялося ў лес прывезці жалеза і пасадзіць на моцны цэментаваны раствор — каб не выцягнулі жыўцом. Ну дык што, паедзем далей?

Паехалі. З Макеўскага лясніцтва, дзе ляснічай працуе Марына Васільеўна Канцавая, бярэм накірунак ў Прыбарскае, якое – а мужчыны дзе, папытаць бы? – зноў жа узнічальвае жанчына : Кацярына Мікалаеўна Целеш. Пэўны час маўчалі. Кожны думаў пра сваё. Але ўпэўнены – пра лес, пра тое, як жыве ён, чаму ўсё яшчэ не заўсёды знаходзіць паразуменне з чалавекам. А яго ж, лес, некалі разумныя людзі называлі панам. За багацце, мусіць. За водар, які п’яніць і хмеліць. Ды за што і чаму можна называць лес панам, калі без яго нельга нават уявіць жыщё на нашай зямлі! Чаму ж мы іншы раз забываєм пра гэта? Хацелася б, каб кожны папытгаў сам у сябе: чаму? І пастараўся адказаць...

З левага боку па дарозе Говар заўважае двух курапатак. Стаяць спакойна, праводзяць нас уважлівымі позіркамі, і толькі тады – цоп-цоп-цоп! – нетаропка пераходзяць дарогу. Дысцыплінаваныя, нічога не скажаш. Малайцы. Гэта мы

дружна адзначаем. І яшчэ тое, што хоць і горад блізка – труба хімзавода вуњ! – а насельнікаў лясных тут хапае. Не палохае іх такое, як бачым, клопатнае суседства з чалавекам. Прывыклі. Прывычайліся. Гэта добра, калі ўсім добра побач.

Потым, ужо ў Прыбарскім лясніцтве, Пётр Пятровіч апавядае, як у 1979 годзе, калі быў моцны сухмень і мясцовыя жывёльводы не нарыхтавалі ўдосталь кармоў, то паўсюдна ў лесе вялася загатоўка лапак і рабілі самі ж яны, працаўнікі гэтага зялёна гаю, муку з хвоі. Даведзены план выконваўся. Інакш і быць не магло. Свой жа і завод быў. Потым яго перадалі Ветцы. Разваліўся, пэўна. Прапаў. А яшчэ Зялёны крыху пабедаваў, калі ўспомніў пра паляўнічы дом – двухпавярховы, шыкоўны – які тады ж згарэў. У Добрушскім раёне ён быў. Перад самым прыездам вялікага начальства згарэў – сам першы сакратар абкама партыі Віктар Аляксандравіч Гвоздзеў павінен быў прыехаць з нейкімі вялікімі гасцямі. Давялося прыняць у іншым месцы. Але Гвоздзеў усё ж быў разумным чалавекам: калі даведаўся пра незвычайнае здарэнне, паціснуў плячыма ды адно рукамі развёў – чаго ў жыхці не бывае? Шкада, дарэчы, было і вальера для ўтрымання паляўнічых сабак. А дом згарэў, як высветлілася, ад грубы... Перастараліся хлопцы. Пазней там пабудавалі новы дом, але ўжо не такі — заўсёды, відаць, усё лепшае бывае тое, што бывае першым...

Так атрымалася, што ў лясніцтве мы побывалі без гаспадыні – Кацярына Мікалаеўна Целеш, як і іншыя ляснічыя, засталіся ў лягасе на нарадзе, з ёй мы раніцай бачыліся, і таму ў новай зоне адпачынку побывалі адны. Трапіць туды, праўда, было няпроста: адразу і не ўбачыш яе, той зоны... Аднак хто больш кемлівы, той здагадаецца: за шлагбаумам, што перакрывае вузкую лясную дарогу паўзбоч шашы на Жлобін і далей на Мінск, варты праехаць яшчэ трошкі, і ты трапіш у

казачную вёску, адштукаваную з бёрнаў майстравымі людзьмі. Тут сапраўдны драўляны дамок. Дзвёры заўсёды насцеж. Можна спыніцца, адпачыць. Пад паветкаю сталы: прысядзь, чалавек, перакусі. А падлога – і тут, і там — зроблена з пянькоў- пятакоў. Хораша, нічога не скажаш. І таму, відаць, што мала людзей ведае пра гэтую зону адпачынку, тут больш чыста, утульна. Тут хочацца спыніцца. А я ж таксама не аднойчы ездзіў па гэтай вось трасе, а пра зону адпачынку не ведаў. Аб чым і пашкадаваў.

А гаспадары, пагадзіцеся, у лесе ёсць. Сапраўдныя гаспадары. З адным з іх у той дзень нам пашэнціла сустрэцца. Зварочваем адразу ж за Церухой у Качча, у гэты прыгожы і маляўны лясны закуток, з надзеяй сустрэцца з Іванам Восіпавічам Кручковым. На дзвярах замок. Зразумелая справа: лета Пётр Пятровіч раіць пашукаць гаспадара на агародзе, а мо і за хляўчуком будзе. Шукаем. Гукаем. З'яўляецца Вольга Сямёнаўна, жонка Івана Восіпавіча. Убачыўшы Зялёнага, засвяцілася ўсмешкай, адразу ж пачынае дзякаваць яго за клопат, бо, як высвяляецца, Кручковы сёння тут адны ў леснічоўцы і будуюць для сябе новую хату у Студзёнай Гуце і лягас, як і чым можа, дапамагае. А пра свайго дзеда сказала коратка:

– Недзе касу клепле...

Не чулі, каб ляпаў малаток. Але былы лянік неўзабаве паказаўся на падворку, таксама абрадаваўся свайму старому знаёмаму ды, мусіць жа, і нам, адразу замітусіўся, пачаў частаваць бярозавікам, ныраў раз-пораз у склеп, таму халодным і рэзкім. Параўнялася з намі купка дзяцей, яны патыгаліся ў Кручкова:

– А дзе тут кармушка ласіная?

Іван Восіпавіч паказаў, а нас запрасіў за стол. Бы спецыяльна прыехалі мы, каб павіншаваць яго з днём нараджэння – якраз сёння, 10 ліпеня, яму споўнілася 74 гады.

Паднялі келіхі. Пажадалі імянініку здароўя і хутчэйшага наваселля, хоць, мне чамусыці падалося, цяжка Кручкову будзе выязджаць з гэтых мясцін. І хоць крама за чатыры кіламетры, у Цярусе (хлеб ды цукар дзецы прывозяць, а ўсё астатніе ў іх, дзякаваць Богу, ёсць сваё, нават мёд), жыве як на хутары, але ж дужа багата звязана ў яго з гэтымі мясцінамі. Ды і мясціны гэтая вядомыя, асаблівыя. Вунь дом адпачынку. Улетку тут заўсёды шумна, гаманліва. А гэты ж дом адпачынку быў некалі дачай абкама партыі. Іван Восіпавіч успамінае ранейшых ягоных насыльнікаў добрым словам. Асабліва Івана Яўсеевіча Палякова, у той час ён узначальваў абласны камітэт партыі, бываў тут, заглядваў, калі працаўаў і ў Мінску. «Сумленны чалавек, просты». Разам з Вольгай Сямёнаўнай Іван Восіпавіч пабедаваў, калі даведаўся, што ў Маскве памёр Гвоздзэў. «А да нас чутка і не дайшла. Хоць і выпісвае газету... Пратусцілі, мабыць». А Вольга Сямёнаўна ажно праслязілася:

– Калі сын Гвоздзевых у авіякатастрофе разбіўся, то жонка тут і жыла на дачы, на людзі не паказвалася... гора ж вялікае... а я ёй кожны дзень тады малачко насыла. Потым яна мне казала: толькі дзякуючы малаку я і ачуяла. Падзякавала.

– Напрацаўаўся я ў лесе, – уздыхнуў Іван Восіпавіч, – таму вельмі радуюся, калі нашу справу працягваюць добрыя хлопцы, а не шалапутныя. Да лесу трэба з душой адносіцца. З сэрцам. Ён – веръшце ці не? – як і пчолы, не любіць, калі на яго гарэлкай дыхаеш. У лесе трэба быць цвярозым. Як і сам лес. Тады толькі будзе паразуменне.

Шмат пра што гаварылі мы ў той дзень з Кручковым. Хату, аказваецца, – туую, што ён будзе у Студзёнай Гуце, – падпалі там адны не дужа надзейныя суседзі. Значыць, наваселле пакуль адкладваеца. Трактарок «Т-40», што стаіць каля веснічак, не супраць памяняць абутак. Але сёння такое не па кішэні пенсіянеру. Дзецымі былы ляснік задаволены. А чаму –

тлумачыць: «Яны ж у лесе выраслі, сярод дрэў, сярод такой прыгажосці... Чаму ж ім быць кепскімі? Тут, у лесе, яны маглі навучыцца толькі дабрыні, шчырасці, сумленнасці...» Сын Уладзімір, дочки Таіса і Люда жывуць у Гомелі. Пакуль мы сядзелі за сталом, а сядзелі нядоўга, бо нам трэба было ехаць далей, раздаліся двойчы званкі, юбіляр падыходзіў да тэлефона, прымаў віншаванні, лагадней тварам, а па голасе мы здагадваліся: дзеда віншуюць унуکі. Сын і дочки пазвоняць пазней – калі вернуцца з працы...

Яшчэ доўга і ўпала прыгадваў Іван Восіпавіч свае сустрэчы з народным пісьменнікам Іванам Шамякіным, вельмі, адчувалася, ганарыўся ён tym, што і каля веснічам стаялі разам («Як вось з вамі»), і засталом сядзелі... вось за гэтым самым. Падкрэсліваў не без гонару: « Яго ж бацька таксама быў лесніком ».

І ўжо калі развіталіся мы з ветэрнам лясной гаспадаркі, а наша «Волга» калывалася па лясных купінах, выбіраючыся на шашу, я прыгадаў некаторыя гісторыі, што чуў і ад самога Івана Пятровіча і што сустракаў у яго кнігах.

...Першая бяда напаткала бацьку ў 1927 годзе. Службы ён тады ў самым неспакойным абыходзе – каля Насовіч. У тых гады сяляне жылі па прынцыпу: хто ў лесе не злодзеяй, той у доме не гаспадар. Але Насовічы славіліся tym, што ў мястэчку гэтым было больш, чым дзе, злодзеяй, якія кралі не толькі лес, зладзеяства асобных насаджанняў межавала з бандытызмам: напрыклад, яны рабавалі вагоги цягнікоў. Між іншым, гэтым здзяйсніліся і ў першыя пасляваенныя гады.

Мне ішоў сёмы год. Але я добра запомніў той асені дзень. На вуліцы загаласіла маці. У хату ўнеслі акрываў легага бацьку. Унеслі чырвонаармейцы. Дарэчы, па шчаслівай выпадковасці ў гэтых час узвод ці аддзяленне спыніліся каля леснічоўкі адпачыць, напіцца вады.

Ранены бацька быў у нагу, вышэй калена. Салдаты зрабілі яму перавязку. Запрэглі каня. Павезлі ў бальніцу ў Гомель. З імі паехала маці, пакінуўшы нас, малых, на чырвонаармейца, якому камандзір даручыў прыгледзець за дзяцьмі. Што ж адбылося ў лесе?

Двоє парубішчыкаў валілі сосны. Загаду лесніка везці спілаваныя бярвенні да стражы не падпрацаваліся. Бацька скапіў лейцы каб затрымаць каня: па каня прыйдуць, нікуды не дзенуцца. Але ў гэтых міг старэйши парубішчык падбег і напэўна хацеў аглушыць лесніка абухом. Але не пацэліў па галаве, а ўдарыў па прыкладу пістонайкі. Бацька меў звычай насіць стрэльбу ўніз дулам. Ад удару куркі раздушылі пістоны, і два зарады дробі з пакуллем, з парахавым гарам, глыбока загнала ў нагу, пасекла косці. Добра, што бацька не разгубіўся: абломкам стрэльбы ўдарыў малодшага парубішчыка і прымусіў яго, спалоханага, скінуць бярвенні і везці параненага да леснічоўкі. Старэйши, убачыўшы, што натварыў, учёк.

Пяцру цудам уратавалі нагу, не ампутавалі, хоць, помню, першыя дні маці вярталася з бальніцы ў слязах: «Адрэжуць бацьку нагу». Мянэ гэта вельмі палохала, я не мог уяўіць бацьку без нагі.

Праляжаў бацька ў бальніцы доўга, здаецца, месяцаў пяць. Вярнуўся кульгавы, але з нагамі. Застаўся на працы. Для сям'і гэта было ішасце.

У красавіку 1928 года бацька прыступіў да працы, а ў маі – новая бяда.

Хадзіў ляснік у лесе на досвітку. Хадзіў на мяжы з суседнім абходам, лесніка гэтага абхода Цыкунова гадзіну назад сустрэў. І раптам пачуў яго голас. Чалавек яўна прасіў паратунку. Бацька пакульгай, як толькі дазваляла нядайняя рана.

Пяць парубишицыкаў, узброеныя сякераю, наступалі на Цыкунова. Той прыціснуўся спіной да дуба і пагражая парубишикам дубальтойкой. Але ў стрэльбе быў толькі адзін набой, і ляснік ведаў: стрэльні ён, парань каго-небудзь з іх – астатнія ўчыняць страшную расправу над ім. Аднак і зладзеі баяліся: усё-такі стрэльба, а жыццё адно. Пагражалі, маюкаліся, але ніводзін не кінуўся, каб ударыць вартавога лесу.

Убачыўши бацьку, спалоханы Цыкунou закрычай:

– Стравяй іх, бандзюгай, Пяцро!

Бацька быў узброены аўстрыйскай трафейнай вінтоўкай, доўгай, цяжкай, з тупымі меднымі кульямі, а магазін на пяць патронau (вінтоўку леснікі называлі «вінцірлі», наўрад ці так яна афіцыйна называлася па-нямецку).

У бацькі, безумоўна, яшчэ свежыя былі ў памяці пакуты ад ранення, яшчэ балела рана, была вялікая злосць на парубишицыкаў, ды і ўвогуле чалавек ён быў гарачы, узрываўся рэдка, але ў гневе траціў уладу над сабой. І ён націснуў на спускавы кручок. Грымнай стрэл, «вінцірлі» біла што з гарматы, і самы агрэсіўны парубишик падкошана зваліўся на дол. Забіў яго на смерць. Астатнія кінулі коней і – хто куды.

Леснікі прывезлі труп у лясніцтва. Забіты аказаўся насаўляніным, вядомым злодзеем, які двойчы сядзеў у турме.

Гэтая акалічнасць, а таксама тое, што перад тым, магчыма, гэтых ж людзі, ранілі яго самога, а больш за ўсё, як расказваў пасля бацька, ращучае выступленне ляснічага ў абарону свайго шчырага работніка ратавалі Пятра Мінавіча ад турмы. Далі лесніку год умоўна

Лес, як бачым, помніць шмат. Добраға і кепскага, балочага і злога, радаснага і шчасліва. Толькі ж сам лес пра ўсё гэта расказаць не можа. На жаль. Ці, можа, і не?

А вось і Цяруха, дзе некалі жыў ляснік Пётр Мінавіч Шамякін. Пазней там была хата яго славутага сына-пісменніка, ён будзе прыязджашаць сюды адпачываць з Мінску, пакуль не пабадуе сабе дачу ў Ждановічах, а цярухойскаю хату падорыць роднай сястры....

Мінаем Каравышань, Клімаўку, Рудню Прыбыткоўскую – едзем у Грабаўскую лясніцтва. Ведаю, што там у сярэдняй школе вучыўся вядомы беларускі паэт Міхась Башлакоў, які мае своеасаблівы «метад назапашвання вершаў» – калі прыязджает з Мінску ў родныя мясціны, то адразу ж шыбуе ў лес, і, як сам прызнаецца, нідзе так добра не ствараюцца вершы, як там. Міхась Башлакоў шмат напіша цёплых, шчырых радкоў пра лес, у тым ліку і пра бярозавую рунь: «Падрасталі бярозкі са мною, і грубела кара іх ствалоў. З імі мераўся кожнай вясною сваім ростам і лікам гадоў».

Вядома Грабаўка яшчэ і сваімі майстрамі, што будавалі першы маўзалей Уладзіміра Ільіча Леніна. У кнізе «Памяць» Гомельскага раёна чытаю: «На жаль, час не захаваў імёны ўсіх будаўнікоў. Нам вядомы толькі дванаццаць з дзвесятнадццаці прозвішчаў грабаўской брыгады. Кіраваў ёй Пётр Андрыянавіч Грыгор'еў. Разам з ім працавалі яго сын Мікіта Пятровіч, Кузьма Васільевіч Фамянкоў з сынамі Мікітам, Щімафеем і Іванам, Арцём Трафімавіч Башлакоў, Спрыдон Якаўлевіч Стакаўцоў, Марк Сіманавіч Чачанкоў, Раман Гаўрылавіч Чачанкоў і Іван Дзямідавіч Чачын. Усе яны працавалі на той час у будаўнічай брагадзе «Мосбуд». Адных толькі муляраў было ў ім некалькі тысяч, але сярод іх выдзяляліся сваім майстэрствам менавіта грабаўскія майстры. Іх заўважылі і даручылі адказнае заданне – будаўніцтва маўзалея...»

А яшчэ крыйху раней мы праехалі Каранёўку, дзе і сёння існуе экспериментальная база Інстытута лесу Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі. Яшчэ ў далёкім 1864 годзе была

ўладкавана Карапёўская дача са шматгадовай лесасекай. У 1870 годзе — Зябраўская, у 1904-1905 гг. усе дачы ўладкаваны на манер лесагадоўлі ў Германіі. Да 1914 г. ствараліся штучным шляхам насаджэнні ў Карапёўской і Шчакатоўской дачах, якія і цяпер знаходзяцца ў добрым стане.

У праекте арганізацыі лясной гаспадаркі Карапёўской дачы 1922 года, які захаваўся да гэтага часу, адзначана, што з моманту нацыяналізацыі лясоў вядзенне гаспадаркі пагоршылася: пры адвядзенні лесасек не выконваліся форма, іх напрамак; лесасекі былі захламлены, што садзейнічала зніжэнню натуральнага аднаўлення і стварала неспрыяльныя пажарныя ўмовы...

Грабаўка. Спыняемся каля хаты мясцовага настаўніка Пятра Піліпавіча Чарняўскага. Чалавек вядомы. Хоць на пенсіі ўжо, а працуе. І яшчэ — піша вершы, з'яўляецца членам раённага літаратурнага аб'яднання «Пralеска», ведае на памяць паэму Аляксандра Твардоўскага «Васіль Цёркін» і, калі папросяць, з задавальнем чытае раздзелы з яе. Толькі чытае пры адной умове — авалязкова ў гімнасцёры і пілотцы, а рэквізіт гэтых ў яго ў самы патрэбны момант пры ім.

У настаўніка госці — сваяк завітаў з Адэсы, а сын прывёз з Гомеля маладзічку, каб дапамагла бацьку парупіцца на агародзе — ад травы паратунку няма. Але, даведаўшыся, з якой мэтай прыехалі да яго, зрываетца з намі. У лес. Па дарозе спыняемся каля Маркавіцкай крыніцы. Пётр Піліпавіч хваліць гаючую ваду:

— Ці блізка ж хахлы адсюль, а прыехалі з бідонамі, каб вады набраць. Морс, кажуць, на вяселле рабіць будзем. Так што, калі ласка, да крынічкі!

Вада і сапраўды смачная. Чарняўскі выщыгвае з кішэні спытак, а ў яго там, аказваецца, паэма занатавана, што так і называецца — «Крыніца». Скардзіцца, што адна гомельская

паэтэса траха яе скастрыравала, але радкоў усё роўна багата. Чытае. Слухаем. Большую частку – у машыне. Запамінаюцца, кранаюць радкі:

І калі недзе здарыщца напіцца,
Сказаць я не забуду «дзякай» свой,
Бо не з зямлі, а з сэрца б’юць крыніцы,
Таму не замярзаюць і зімой...

Пётр Піліпавіч паказвае нам выпрамленую раку Церуха, шкадуе-бядуе:

– А некалі ж тут была глыбіня восем метраў. Верыце? Восем метраў! І вада чысцютая, як сляза: дно відаць. Рыба. Ракі. Дзе, куды ўсё падзелася, папытгаць бы?

Цікавая наперадзе адбылася ў нас і яшчэ адна сустрэча. Спыніліся каля школьнага лясніцтва, непадалёку ад вёскі Маркавічы. Разглядваем, што і як тут, на замацаваным за дзецьмі участкам ляснога масіву. З горада якраз вяртаецца дырэктар школы Мікалай Сцяпанавіч Пашчанка, падрульвае да нас. Знаёмімся. Размаўляем. Пра лес, пра яго будучас. Пашчанка мей рацыю, калі адзначыў, што школьнія лясніцтвы трэба ствараць паўсюдна, бо з дзіцячых гадоў прывіваць хлопчыкам і дзяўчынкам любоў, добрае стаўленне да дрэў і лясных насельнікаў — што, як не гэта, можа даць плён? Лесу ж патрэбны гаспадары. А яны адразу, самі па сабе, не з'яўляюцца. Іх, як і сам лес, трэба вырошчваць.

У Гомель вярнуліся позна. Як у такіх выпадках кажуць, крыху стомленыя, але шчаслівія. А яно сапраўды так і ёсць. І хоць маё адкрыццё, што Гомель стаіць у лесе, я не запатэнтаваў нават у Генадзя Говара і Пятра Зялёнаага, аднак яны, думаю, пагадзіліся б.

Заўважыў і яшчэ такую асаблівасць: пасля гэтай першай вандроўкі лес доўга яшчэ будзе не толькі вакол мяне, але і ва

мне... Як нешта каштойнае, святое. Як, відаць, той жа глыток гаючай вады з Маркавіцкай крыніцы...

2. ВАЛУНЫ ПРЫ ДАРОЗЕ

А ўсё ж прыгожа, калі валуны пры дарозе. Яны быццам самі выйшлі ці нават выкаціліся з лесу, як тыя казачныя волаты, і ляжаць на пагорках, падставіўшы бакі стрэчным аўтамашынам, ляжаць непадобныя адзін на аднаго — адны, здаецца, крыху насупленыя, гордыея, іншыя вясёлыя, жывавыя... Але кожны з іх напамінае чалавеку, што трэба берагчы лес, які з'яўляецца нам усім багаццем, берагчы ад агню, ад вандалаў. Дзейнічае, скажам вам! Калі ўжо сам камень нагадвае пра гэта, то якое ж трэба мець каменнае сэрца, каб не паслухацца яго?

Камяні прыгожыя, леснікі пафарбавалі іх, не дамаўляючыся, пэўна ж, у самы розны коляр, ад блакітнага да чырвонага, але фарба падабрана так, што слова здалёк і добра відаць: чытай, праезджы чалавек, для цябе напісаны. Галоўны ляснічы Калінкавіцкага лясгаса Міхаіл Міхайлавіч Піліпейка, з якім мы едзем у Азарычы, і сам, бачна ж па ўсяму, радуецца, што пасвятлела неяк абапал дарогі, прыгажэй зрабілася, і тлумачыць нам, што фон леснікі і сапраўды падбіраюць самі, а вось тэксты на валуны наносіць адзін чалавек — Вячаслаў Ульяновіч Чэкан, былы аграном, а цяпер ён загадвае раённай каранціннай станцыяй.

Кіруем у Азарычы. У той жа дзень, як і прыехалі ў Калінкавічы, не адкладваючы. Ужо з раніцы добра палішь, сёння, відаць, таксама будзе за 30 гарачыні, таму трэба скарыстоўваць спрыяльны час больш ашчадна, а паспесь нам за гэтыя два дні багата дзе трэба. Калінкавіцкі лясгас — гаспадарка вялікая, плануем пабываць у розных закутках, каб склалася пра яго тое ўражанне, якога ён і заслугоўвае. Яшчэ у

кабінене дырэктара лягаса Івана Іванавіча Піліпца мы ўдакладнілі маршрут, і вось цяпер трасемся ў кабіне «узіка» галоўнага ляснічага. Міхаіл Міхайлавіч на правах гаспадара спераду, да нас сядзіць напаўaborота, і нешта расказвае. Паскардзіўся, напрыклад, што неяк у яго роднай вёсцы Насовічы (не блыгачь з тымі Насовічамі, паблізу якіх працаваў лесніком бацька І.Шамякіна, тыя — не ў Калінкавіцкім, а ў Добрушскім раёне) выразалі на паркет дубраву, у людзей не папытаўшы, якая займала плошчу гектараў каля пяці. Засталіся на тым месцы адны пні. Шкада. Вельмі.

— Маё ж дзяцінства праішло сярод гэтых дубоў,— уздыхае-бядуе Піліпейка.—Першыя спатканні там прызначалі. Пісалі, не пярэчу, сцізорыкам і розныя слова на кары — тыя, напрыклад, што не хапала смеласці сказаць дзячынкам самім... Дубы былі, як кажуць, у тры абхваты. Волаты. Зямляк мой Аляксандр Краўцоў нават рэквіем напісаў гэтым дрэвам... За жывое ўзяло чалавека. Чаму так усе, адразу?.. Хіба ж толькі адзін паркет нам патрэбны, адна валюта? А пра заўтрашні дзень мы думаем ці не?

Побач з мастаком і паэтам Генадзем Говарам (Генадзь, з якім мы апошнім часам вандруем па Палессю разам, дарэчы, ужо чыгае рэквіем дубам Краўцова — адзін экземпляр быў якраз пад рукой у Піліпейкі) раскладвае на каленях паперы Дзмітрый Мікалаевіч Верамеев, намеснік дырэктара лягаса па інфармацыйнай работе. Папер шмат. З гісторыяй лягас, тут нічога не скажаш. Створаны ён быў у 1936 годзе і, як нагадвае Дзмітрый Мікалаевіч, размешчаны ў цэнтры Гомельскай вобласці на тэрыторыі Калінкавіцкага, Петрыкаўскага і Мазырскага адміністрацыйных раёнаў. Сёння тут 12 лясніцтваў. Было яшчэ больш у 1998 г. Галявіцкае і Хобненскае лясніцтвы перададзены ў склад эксперыментальнай лясной гаспадаркі «Ляскавічы» нацыянальнага парка «Прыпяцкі». Цікавы і такі

факт: першыя лесаўпарадкавальныя работы на тэрыторыі лягаса былі праведзены ажно ў 1928-1930 гадах. З 1994 года вядзеца бесперапыннае лесаўпарадкаванне. Агульную плошчу 99090 га. абслугоўваюць 113 леснікоў, З егеры... У розныя гады лягаса узнічалівалі Ілья Алляксеевіч Завалей, Сяргей Паўлавіч Крывянкоў, Васіль Мінавіч Быкаў, Георгій Пятровіч Красоўскі... На ўзбраенні працаўнікоў лесу шмат тэхнікі: трактары калёсныя і на гусенічным ходзе, экскаваторы, матациклы, мотапомпы, бензапілы. Змагацца з агнём дапамагаюць пажарныя машыны.

Дзмітрый Верамеев заўважае цікавую дэталь: перад пачаткам Вялікай Аўчыннай вайны аўтамабіль «ГАЗ-АА» каштаваў усяго ў два разы даражэй, чым пішучая машынка. Акрамя нарыхтоўкі драўніны, у лягасе выраблялі клёпку, нарыхтоўвалі вугаль, смалу, чарапкі і ручкі, а таксама ў значнай колькасці насенне сасны, дуба, іншых лісцёвых дрэў. Цяпер і зразумела, што сярэдні ўзрост пасадак у лягасе складае 49 гадоў.

І вось яны, Азарычы. Пад'язджаем сюды са шчымлівым хваляваннем на сэрцы: менавіта тут, каля гэтага мястэчка, быў у вайну канцлагер, дзе ў сакавіку 1944 года загінулі ад холаду, голаду і з-за захворванняў, расстряляны і закатаўаны больш 9 тысяч мірных жыхароў. Пра мінулае нагадвае помнік. Спыняемся, падыходзім да яго, кладзем букецік гваздзікоў, скілем галовы. І чамусыці ўзгадваюцца імёны праслаўленых нашых партызанскіх камандзіраў, якія вадзілі па лясных сцежках народных мсціўцаў на баявыя заданні, і бышцам чуваць іх цяжкія крокі, а лес шуміць трывожна і шчымліва...

Было. Усё гэта было. Таму і сёння не лішне будзе пакланіцца лесу, які саграваў людзей, карміў грыбамі і ягадамі, хаваў ад варожага вока.

Дзякую табе, лес!

Так можа сказаць і Таццяна Якаўлеўна Фіцура, бухгалтар Азарыцкага лясніцтва.

— Паўгода ў вайну жыла ў лесе,— сказала яна.—Уяўляеце? Паўгода! Пасядзі цяпер там хоць суткі... Па ваду поўзалі. У куранях жылі — шалашы такія з вецця. Галодныя і халодныя... Выратавала тое, што былі ў нас падушки і кажухі... Памерзлі б, ад хвароб павымерлі б. Нацярпеліся. Хапіла ліха.

Некалі ў Азарычах быў лягас, а калі яго расфарміравалі, то шэсць лясніцтваў, размешчаных на тэрыторыі Калінкавіцкага раёна, увайшлі ў склад цяперашняга лягаса. Драбнелі, увачавідкі патухалі на вачах у людзей Азарычы. Калі, як прыгадвае Таццяна Якаўлеўна, яе старэйшы сын ішоў у першы клас, то было тры класы, і ў кожным за трывалаць чалавек... Не ўціснуцца. А ўжо апошні, малодшы сын як пачынаў вучыцца, то ледзьве набралі ў адзін клас 17 дзетак... Цяпер тут пражывае недзе паўтары тысячы чалавек. А было цудоўнае мястэчка! Слухаючы тамтэйшых жыхароў, прыгадаліся тყя ж Старая Журавічы, у трох кіламетрах ад якіх я нарадзіўся і якія праславіў народны пісьменнік Андрэй Макаёнак. Той жа лёс, што і Азарыч. Яўрэі што былі знішчаны фашистамі, што пасля вайны памерлі ці з'ехалі ў белы свет, а разам з сабой панеслі і ўклад тутэйшага жыцця, і водар паветра. Яны зvezлі з сабой такое рамяство, як кавальская справа, кравецка-шавецкая, а тады зачыніліся, самі па сабе адмерлі нядзельныя базарчики, куды ехалі-спяшаліся на фурманках і дабіраліся больш сучасным транспартам людзі з усіх бліжэйшых вёсак.

Зноў жа: было...

І як не радасна сёння гаварыць пра гэта, але быў, ёсць і, пэўна ж, заўсёды будзе лес. Неаднойчы падкрэслівалі яго гаспадары: якія б нягоды нас не калашмацілі, але плошчы лесу збераглі. Не скончулі наперад, але і кроку назад не зрабілі. Што радуе. А растуць і дужэюць дрэвы дзякуючы такім людзям, які

Міхайл Яфімавіч Шульман. У Азарычах ведае яго і малы, як кажуць, і стары. 75 год чалавеку, але не сядзіцца дома – працуе, як і ўсё свядомае жыщё, у лесе. Некалі ўзначальваў Крукаўіцкае лясніцтва, сёння робіць майстрам. Абавязковы чалавек. Старанны і дысцыплінаваны. Здавалася б, адпачні, Яфімавіч, аднак – не, не прывяжаш такога да канапы. І калі мы паціснуліся траха, каб хапіла месца ў кабіне і Шульману. Неўзабаве шэрая стужка дарогі вывела нас з гарпасёлка... Міхайл Яфімавіч, нібы між іншым, пахваліўся, што ў свой час у яго памочнікам ляснічага пачынаў працаўца сённяшні генеральны дырэктар ГВЛА Міхайл Пятровіч Супрун, пасля тэхнікума, а калі правялі хлопца ў армію, то ён на пэўны час згубіўся... Але ж як знайшоўся! Шульман ганарыцца: сустракаліся за час ягонай працы ў лесе добрыя хлопцы. Ёсць кім пахваліцца майстру і сёння. Ахвотна называе Міхайл Яфімавіч лесніка Івана Пятровіча Акуленку, з чарнобыльскай зоны перасяленец, хойніцкі чалавек. Вызначаюцца таксама ляснік Анатоль Хведаравіч Іурко, вальшчыкі Павел Дарафеевіч Пальской і малады рабочы Сяргей Яцко, сучкаруб Іван Уладзіміравіч Макатроў і іншыя.

Запомнілася: перад выездам з лягаса я звярнуў увагу на стэнд, што прыцягваў увагу ў калідорчыку перад самым выхадам з памяшкання: «Грамадскія арганізацыі лягаса». Прачыгаў: таварыскі суд, камісія па барацьбе з п'янствам... і так далей. Але ж ці існуюць сёння і сапраўды гэтая «школы» выхавання? Раней — так, ім надавалася належная ўвага. Але ж сёння, наколькі мы ведаем, хто будзе займацца выхаваннем чалавека, калі яму прасцей уляпіць выспятка пад адно месца і паслаць падалей, а на яго месца не проста ўзяць, а выбраць – цяпер, пагадзіцесь, ёсць з каго!– не пітушчага і стараннага. Як глядзіць на гэта Міхайл Яфімавіч? І ён, вопытны і спрактыкавны чалавек, мяне здзівіў:

– Але ўсёроўна не трэба праста так праганяць чалавека, працуюць тыя камісіі ці не... Чаму? Шкада чалавека. Бо прападзе, калі не падтрымаем, калі выпіхнем за дзвёры... У яго і так нешта не ў парадку, а тут яшчэ і мы... Нельга так. Я ведаю аднаго чалавека такога... добры ён, але выпівае... Размаўляем, выхоўваем. І яшчэ таму, відаць, што наш ён... На нашых жа вачах стаў такім. А дзе ж мы тады раней былі? Куды глядзелі? Складана ўсё, не так праста... Проста толькі ў кіно... А жыццё іншы раз такія сюжэты падкідвае, што ніколі сам не прыдумаеш. Вось паслушайце. Пра лёс адной яўрэйскай сям'і я вам раскажу. У Азарычах жыў добры шавец Гірша. Калі вайна пачалася, яму парайлі хавацца, уцякаць... А ён не паслухаўся, а толькі нагадаў, што ў васемнаццатым годзе ён з тымі немцамі «Кракавяк» скакаў, чаму ж іх баяцца? А жыло ў яго 12 чалавек – і родныя дзеци, і сваякі былі.. Пашыў Гірша чобаты Івану Тарасюку, той пытается, колькі ж табе, братка, за працу тваю заплаціць. А майстра сумна ўздыхнуў і папрасіў, каб за тое, што яму чобаты выштукуваў, пахаваў іх усіх, калі немцы заб'юць... Іван Тарасюк сваё слова стрымаў. Бачыць, Гірша ўжо пачаў адчуваць, што смерць набліжацца, а ўцячы ад яе — куды ўцячэш, калі вакол вайна?

Багата пабачыў на сваім вяжу Шульман. Шмат шышак сыпалася на ягоную галаву: дзе-дзе, а ў лесе іх хапае. То тое не так, то гэтае... Паспявай толькі апраўдацца. Пасадка. Догляд. Высечка. Тэхніка бяспекі.

– Зямля ў нас такая, што і сасна расці не хоча,— скардзіцца не скардзіцца, а праста, відаць, дзеліцца набалелым Міхаіл Яфімавіч.— Паглядзіце вунь – пясок, што ў Каракумах. Але ж лес вырошчваць трэба. Што і робім. Іншы раз наперакор лагічнаму, здавалася б, сэнсу... Сёлета я са сваімі людзьмі пасадзіў 9,5 гектараў сасны з бярозай, а ўсяго па лясніцтву

пасаджана 33. А што з карнявой губкай рабіць? Замучыла, нішчыць сасну.

Калі ўжо размова зйшла пра каранёвую губку, то Міхайл Піліпейка прыгадаў, быццам бы Паджарава з інстытута лесу гаварыла, што лекі ад яе ёсць толькі ў Швецыі, але тыя не выдаюць сакрэту. Твар у Генадзя Говара ажразу ж пасур'ёзнеў:

— У Швецыі? А што, калі паспрабаваць выведаць? Я ж там бываю... на пейзажы езджу, аднойчы нават ледзьве хутар не купіў. Зноў збіраюся...

Вядома ж, пагаманілі пра каранёвую губку і забыліся. Так і аддадуць шведы-дабрадзеі свае сакрэты. Тут сусед з суседам не падзеліцца, як і чым знішчыць каларадскага жука, абавязкова па стараеца парайць нешта не то: каб у мяне было, а ў цябе — не. А шведы будуць дбаць пра нашы сосны — падумаць толькі! Здагадваеца, відаць, пра гэта і Генадзь: з твару прападае ранейшы бліск.

Вядзэм гамонку пра нізкую заработную плату леснікоў, хоць, здавалася, — лес і багацце... Толькі, аказваеца, сёння дужа шмат людзей, якія хочуць пажывіцца добрай драунінай, а сапраўдны гаспадар, той, хто і павінен бы мець сваю законную капейчыну за свае ж няпростае жыщё, атрымлівае зусім міэрную аплату. Смешка сказаць — аклад у лесніка крыху больш дваццаці тысяч. А колькі ж тады могуць заплаціць тым людзям, якія хочуць папрацаваць у лесе, зарабіць і дапамагчы лесніку, майстру? Дробязі. Таму і мала ахвотнікаў. А прайграе зноў жа лес. Круцяць наверсе, як кажуць, у кронах. а церпяць ніжэй...

Міхайл Яфімавіч, хоць чалавек, здавалася б, ён забяспечаны, не гарлахват які там-небудзь, але таксама без асаблівага энтузіязму сказаў, што ў мінулым годзе сярэдняя гадавая зарплата складаў ў яго 65 тысяч рублёў, і гэта ў той час, калі працоўны стаж у чалавека 42 гады. Уяўляеца? А ён жа,

лес, тримаецца неяк на такіх вось прастаках, як Шульман. І дзякаваць, відаць, Богу, бо што было, калі б іх не мелася.

Забягу крыху наперад. У Калінкавіцкім лясніцтве мы мелі магчымасць пазнаёміцца з лесаўпараткавальнікамі з Гомеля Тамарай Міхайлаўнай Кулеш і Святланай Аляксандраўнай Кірпічовай, спецыялісты яны вопытныя, працавалі ў свой час на БАМе і Урале. Любяць лес. Моцна. А калі яны ў самую спёку выязджалі на працу, нам, мужчынам, рабілася шкада іх: адразу ўяўлялася, колькі сляпнёў, камарэчы, розных муҳ аблепіць іх прыгожыя жаночыя твары. А яны ж таксама не за вялікія грошы ехалі ў лес. Дык а за што ж тады? Пыталіся ў іх, жанчыны толькі паціскалі плычыма ... і хваліліся сваёй прафесіяй, прыгадвалі розныя лясныя гісторыі. Але зразумелі мы і іншае: з кожным годам такіх патрыётаў, такіх дзівакоў, як Тамара Міхайлаўна і Святлана Аляксандраўна, усё менш і менш. Вось і ў іх падрыхтавалі маладога хлопца-лесаўпараткавальніка, а ён не паехаў. Надыбкі стаў — і хоць што яму. Мне, кажа, камп'ютэр падавайце, а па лесе самі хадзіце...

Не страшна перад зайтрашнім днём?

Плацілі б грошы, палез бы і ў лес, куды б ён дзеўся, неслух малады. Маладыя толькі туды сёння і ідуць. дзе плацяль грошы. Рамантыкай іх не заманіш. Рамантыкамі былі бацькі... Таму давайце не будзем і іх асуджаць. Тым больш, што яны добра бачаць, што адны ўвогуле нічога не робяць, пальцам па пальцу, як кажуць, не удараць, а ездзяць на шыкоўных іншамарках і размаўляюць па сотавых...

У машыне зашыпела, быццам разгневаная змяя, рацыя «Ліпа», якая здзівіла ўсіх, асабліва самога галоўнага ляснічага. Ён зауважыў:

— Гэта тая рацыя, што рэкламуюць... Слабенькая. Маланка паблізу ад машыны ўдарыла, яна і язык пракаўтнула. А тут, бач ты, гаманіць пачынае... Ну, ну, давай... паслухаем.

З верталёта, які аблятаў лясныя масівы, паведамілі: дымавых кропак не назіраецца. Твар у Міхаіла Міхайлавіча святле: чудоўна! Расхваляваны добрай навіной, ён прыгадаў, як некалі быў у Латвіі і назіраў такую карціну. Прыехалі нашы беларусы ў іх лес, нагрузлі машыну, а лапкі і сучкі прыбрали. Пытаемся: чаму ж дома так не робіце? Адказваюць: ага, пакінь тут, то паліцыя цябе знайдзе і на тым свеце, і такі шраф улупяць, што доўга ікацца будзе. Піліпейка грапаноўвае таксама ўзяць кнут, бо пернікамі накармілі людзей. Хопіць цацкацца. Усе, хто ехаў у аўтамашыне, з ім пагадзіліся. А ён потым яшчэ прыгадваў, як служаў у Афганістане, хваліўся, што задаволены вясковым жыщём, што мае добрую хатнню гаспадарку, а цяпер вось — на вялікую радасць!— жонка ў дыкрэтным адпачынку. Другі раз. Па словах Піліпейкі здагадаўся, што дзеці яму даліся няпроста, нешта замінала, таму ён іх асабліва любіць — словамі перадаць такія пачуцці немагчыма. Яшчэ, усміхнуўшыся, Міхаіл Міхайлавіч сказаў нам, чаму стаў лесніком. «Прогожа: кветкі, зёлкі розныя. А пах які! Але калі пачаў працаваць, не бачыў ні кветак, ні зёлак, не адчуваў і таго паху... Вы толькі нідзе не фіксуйце, але прызнаюся шчыра: упершыню грыбоў у ахвотку насабіраў гадоў праз пятнаццаць, як пачаў працаваць у лесе. Пе пішыце. А то скажуць: дрэння ляснічы». Слухаючы Піліпейку, чамусыці падумалася пра адваротнае: відаць, добры ляснічы, бо няма калі яму было збіраць грыбы... Для сябе.

А паабапал дарог лясы, лясы, лясы. Хоць і бядуе Міхаіл Яфімавіч Шульман, што на іхняй зямлі і сасна расці не жадае. Праехалі помнік Герою Савецкага Саюза Зінаідзе Самсонавай, ён адразу ж за Азарычамі, на тым месцы, дзе загінула адважная патрыётка.

— Нам у Сышчыцы трэба,— тлумачыць Шульман.— Да Івана Яфрэмавіча Рубана. Той багата чаго помніць. Добрым лесніком

быў. А вёска Сышчыцы, у якой ён жыве, дарэчы, была спалена цалкам у вайну з людзьмі... Таму назва яе ў Хатыні на пліце выбіта.

Падрульваем да хаты былога лесніка, аднак нас разачароўвае яго жонка Ганна Іванаўна:

– Раніцай жа паехаў у Мінск. Брат памёр. На пахаванне. Толькі ж як ён даедзе? Сагнула ўсяго. З сынам касілі, то ледзьве шкрабаўся... А паехаў. Сястра Варка, праўда, з ім, то падтрымаюць у дарозе ўжо адзін аднаго... Старасць — не радасць... Семдзесят шэсць хутка ж будзе старому майму. И калі жыщё праляцела, папытаць бы?

На хаце Рубана прачытаў: вул. Набярэжная. Высвятляеца, што крыху ніжэй, за агародамі, рэчка Біша.

Прыгожа.

Спыніліся каля могілак, моўчкі прайшли да воінскага захавання. Знаў чую спакойны, разважлівы голас прыгожага чалавека Міхаіла Шульмана:

– Тут у нас пахаваны сапраўдны герой – кавалер трох ордэнаў Славы Маджар Уладзімір Раманавіч, артылерыст-франтавік. Працаваў у мяне майстрам. Калі памёр, бралі дазвол у ваенкамаце, каб пахаваць яго разм з салдатамі, што вызвалілі гэтыя мясціны і загнулі...

Аддаем даніну павагі і сыноўнай удзячнасці і Уладзіміру Раманавічу, і усім воінам. Спіце спакойна, добрыя людзі, мы помнім пра вас. Дзякуем і Міхаілу Яфімавічу за гасціннасць, за тое, што паказаў нам свой лес, шчыра паведаў пра сваіх сяброў, жывых і мёртвых.

Мы развітваемся, едзем далей, а ветэрэн пакрочыў на працу...

Па-рознаму прыходзяць у лес людзі. Валеры Іванавіч Дарашэнка, ляснічы Галявіцкага лягаса, спусціўся, як кажуць, з нябёсаў на зямлю. У прымым сэнсе. Былы верталётчык

мазырскай авіягрупы авіяаховы і абслугоўвання лесу, а да гэтага ён пэўны час зберагаў ад стыхіі лясы на Поўначы, выйшаўшы на заслужаны адпачынак, адчуў, што без лесу яму няпроста будзе. А як высветлілася пазней, такімі людзьмі і не раскідваюцца, і яму прапанавалі ўзначаліць лясніцтва. Пагадзіўся. Цяпер вось з Мазыра кожнага дня ездзіць у Малыя Аўцюкі, у сталіцу гумару, як прынігта тут казаць, дзе і месціца лясніцтва. Лясніцтва ў прыгожым месцы, і Валеры Іванавіч заўважае:

– Бачыце, што адзін чалавек можа зрабіць? Усе гэтыя ліпны, ясені, бярозы, бархат амурскі пасаджаны пасля вайны ляснічым. Чалавека даўно ўжо няма, а памяць пра яго жыве добрая.

Пакуль ляснічы вырашае нейкія канкрэтныя справы ў памяшканні, мы чакаем яго на вуліцы. А я ўспамінаю тыя тры святы гумару, што праходзілі паміж Вялікім і Малымі Аўцюкамі, два разы мяне таксама ўзнагароджвалі дыпломамі лаўрэата, я прымаў іх з рук «вынаходніка сталіцы гумару» Уладзіміра Сцяпанавіча Ліпскага, і чамусьці прыгадаў адзін жарт, які прачытаў на браме ў гэтай вось вёсцы: «Жонка добрая, але дужа б'еца». Аўцюк, адным словам! Трэба сказаць, што і ляснічы Дараашэнка востры на язык чалавек — трапіў якраз туды, куды і трэба. З ім не засумуеш.

Мне і Генадзю выдалі гумавыя боты. Спярша едзем, а потым ідзем... Ідзем да цар-дуба, адганяючы ўсімі сродкамі розную лясную драбязу, якая шчэміцца, куды толькі можа, каб напіцца тваёй крыві. Ніколі раней я ніякіх лясных цароў не бачыў, таму жыву прадчуваннем нейкай непазбежнай радасці. Наперадзе ступае Дараашэнка, за ім Піліпейка, я трэці, адзін раз зачапіўся за нейкі корч, але не плюхнуўся ў макроцце: ухапіўся за другі . Цяжкавата ісці. Аднак трэба. Быць каля цар-дуба і не пабачыць яго — такое недараўальна. Генадзь шыбую крыху ззаду. У адрозненне ад мяне, раней цар-дуб ён

бачыў у Лельчыцах, і да яго мы плануем яшчэ таксама трапіць, а пакуль пыхкаем тут, за спінамі Піліпейкі і Дарашэнкі. Валеры Іванавіч разглядае сляды, торкае дручком: касуля. Пра дуб скажа, што ён павінен быць заўсёды ў кожуху і з голай гавой... Тады, маўляў, усё ў яго будзе добра. Тут, дзе мы прастуем, нізка, мокра, і дубам не вельмі ўтульна.

Вось, нарэшце, і цар-дуб! Ён уражвае. Хоць і памёр колькі год таму, але стаіць, адчуваецца па ўсяму, на зямлі яшчэ моцна.

— Шэсць вякоў яму будзе,— задзірае галаву на лысую вершаліну, некаторыя сукі з якой ляжаць на доле, Дарашэнка.

Калі я служыў на касмадроме Байканур, у нас рыхтавалася ракета на Месяц. Высокая, шырокая, задумліва-строгая. Гледзячы на гэты дуб, я ўспомніў ту ю ракету. Але яна тады так і не адарвалася ад зямлі... А што будзе з гэтым цар-дубам? Побач у некалькіх метрах ад яго і царьца-дуб. Фатаграфуемся на памяць. Цар-дуб, царьца-дуб... А ў адпаведных паперах запісана так: «У Галявіцкім лясніцтве растуць два цар-дубы, аб'яўленыя помнікамі прыроды рэспубліканскага значэння... зацверджана Дзяржкамітэтам па ахове прыроды раешэннем № 22-1 ад 27 снежня 1963 года. Вышыня першага 30 метраў, дыяметр 1,98 м. Аб'ём 32 м³. Вышыня другога 32 м., дыяметр 1,52 м. Аб'ём 27 м³. Узрост — 500 год».

Нагадаем, што ўзрост дубоў вызначаўся амаль сорак год назад, то можна пагадзіцца і з ляснічым: няхай будзе так, як жадае ён,— 600! Розніца невялікая, тым больш не надта зразумела, у які бок...

А дубы, па словах Валерыя Іванавіча, у ягоным абходзе будуць расці. Хоць летась і быў няўрод на жалуды, набылі ў гадавальніку саджанцы і пасадзілі гэтага надзвычай карыснага і паважанага дрэва на плошчы 20 гектараў. Пакуль. А там, далей, будуць і новыя пасадкі. Абавязкова.

Ёсць яшчэ адна мясцінка ў Калінкавіцкім ляскасе, не пабываць дзе – немагчыма. Гэта астрагуны елынік, які таксама з'яўляецца помнікам прыроды. Ёлкі займаюць плошчу 15,4 гектары, узрост–30-50 год. Расце, а пасадка гэтая знаходзіцца ў Клінскім лясніцтве, там ёлка звычайная формы «Карпацкая раса».

...Вяртаючыся ў Калінкавічы, нельга было не звярнуць увагі, што шмат дзе валуны пры дарозе з'явіліся толькі што, дзе-нідзе іх яшчэ і размалёўвалі людзі ў форме працаўнікоў лесу. А мне ўспомнілася, як расказваў крыху раней нам Міхайл Піліпейка, што камяні тыя даводзіліся здабываць самымі рознымі сродкамі. У Пеніцы прывабіў леснікоў добры валун, але дзед, гаспадар каменя, лёг на яго, моцна абхапіў рукамі і не дае:

– Не рушце! Толькі з камнем пайду!

Камень у яго службу нёс – службы перасцярогай ад наезду на паркан тэхнікі, то абяцалі старому паставіць бетонныя пліты замест яго – дужа ж валун прывабны! – але дзед той так і не здаўся...

Мы праехалі каля таго каменя, калі вырашылі напіцца вады з крыніцы за Пеніцай. Вады напіліся. Падзівіліся на той валун. А назаўтра Г.Говар прачыгтаў нам свае вершы, народжаныя ў час гэтай вандроўкі, у тым ліку і наступныя радкі:

Каля вёскі Пеніца

Б'e крыніца, пеніца...

У ёй вада студзённая,

Чыстая вада...

У спёку вёска Пеніца

Скарбам шчыра дзеліцца:

Піце, не шкада!

А ў камнях, што ляжаць пры дарозе, убачыліся мне не аншлагі, а помнікі..

Помнікі людзям...
Помнікі лесу...
Такая тут зямля, што нельга не прыпасці да яе, не скіліць
галавы.
У гэтым і самі вымаглі пераканацца.

3. СВЯТА ДАЖДЖУ

Цудоўная назва ў вёскі – Княжбор’е. Князъ, бор... Ходзіць паданне, што купка ўкраінцаў некалі шукала для сябе лепшай долі, аблюбавалі людзі гэтае прыгожае месца паблізу ад Ельска, і сёння жывуць тут ды дзетак песцяць і хлеб вырошчваюць. Данільчанкі, Засімовічы, Дзяткоўскія — такія прозвішчы ў людзей. Але ж яны лічацца ўжо даўно беларусамі. Перапляліся карані гісторыі, як перапляліся ў гэтай зямлі карані дрэў.

Арсен Пятровіч Неўмяржыцкі добра ведае навакольныя мясціны, скалясіў ён іх уздоўж і ўпоперак. Сам жыў у Глазках, робіць яшчэ тэхнікам лесу, а раней быў і ляснічым. Ды што раней. Раней і мы, як той казаў, былі рысакамі, але ж годы бяруць сваё. Саступі дарогу маладзейшым. Няма ўжо яго роднай вёскі Глазкі: трапіла ў зону адчужэння, таму неяк непрыкметна і знікла з твару зямлі. Услед за Новым Хутарам, Везцамі, Шыяй.... Услед за поўнасцю выселенымі Кузьмічамі, Шышкамі, Зялёным Борам, Асавамі... Хоць людзі, было, і ўпарціліся: не можа быць, каб у нас радыяццыя тая большая была, чым у суседзяў! Шкадавалі сваё. Дужа. А пазней, кажуць, праверылі, дык і сапраўды ніколікі яна не большая, а людзей выправілі ўжо ў белы свет — назад жа не будзеш вяртаць, ды і ці трэба ўжо поўзаць-туды сюды? Растрасеш на гэтых дрогкіх жыццёвых дарогах апошні нажытый скарб.

Арсен Пятровіч перабраўся ў Ельск — бліжэй жа лягасу, бо там яго добра ведалі, цанілі і абязналі без справы не пакінуць. Не пакінулі. У лясніцтве мы і сустрэліся. Баявы і азартныя яшчэ

на выгляд чалавек, ён апавядаў нам пра крынічку, а крыніцы, паспей заўважыць, у лясных людзей у вялікай паshanе. «Гэта тая крыніца, дзе Грышка Некрашэвіч ледзь не ўтапіўся». Быў, аказваецца, такі недарэчны выпадак. Па даўняй завядзёнцы людзі кідаюць у крынічную вадзіцу капейкі – на шчасце. А студэнт-практыкант Грышка рашыў вышкрабесці іх з дна, нехта трymаў небараку за нагу ды няўдала – Грышка выслізнуў і шугануў на самае дно... А яшчэ пра тую крыніцу баяць, што ў аднаго памочніка ляснічага была экзэма, і яму парайлі палячыць хваробу крынічной вадой. Палячыў. Быццам бы пайшоў на папраўку. А людзі прачулі па чары крынічныі вады і хлынулі сюды з усіх бакоў — у аўтобус было не ўбіцца.

У леснічоўцы людна. Чакаюць з нарады ў райвыканкаме галоўнага ляснічага Ляўковіча, ён выконвае абавязкі і дырэктара лягаса, бо Сяргей Данілавіч Данільчук у адпачынку, таму у людзей да яго накапілася, мусіць жа, шмат пытанняў. А пакуль яны гамоняць пра палітыку, пра свае надзённыя справы. Нехта заўважыў, што сёння прыме ў горадзе дэпутат Сяргей Касцян і хехекнуў: «А што там скажаш яму, каля вакол таго дэпутата сядзіць як не ўсё раённае начальства?» І махнуў безнадзейна рукой: маўчи — лепш будзе. А сказаць, значыць, дэпутату ёсць што...

Пэўны час памаўчалі, а тады адзін з хлопцаў папытаў у маладога лесніка Валодзі Неўмяржыцкага:

– А чаму гэта твая вёска Дубраўкай называецца? Там жа дубоў няма... Балота злева, балота справа... А?

Нехта апярэдзіў лесніка, адказаў, блазнуючы, за яго:

– Затое там багаты самагонных аппаратай...

Зарагаталі. Весялей зрабілася ў леснічоўцы. Валодзя ж Неўмяржыцкі, калі даведаўся, што мы з Гомеля, таксама пахваліўся, што жыву там, калі вучыўся на фатографа. Але

фатаграфаванне, як аказалася, не ягоная справа, ягоная — лес, дзе пачувае ён сябе сёння някепска.

— А вунь і Ляўковіч прыехаў.

Да нас у пакойчык не зайшов — уварваўся, як віхор, малады з выгляду, прыгожы і з — прыемнай усмешкай на твары мужчына. Прадстравіўся: Ляўковіч, Міхаіл Уладзіміравіч. Парукаваліся.

Будзе сёння даждж ці не? Сіноптыхікі не абяцалі. Тады нехта ў леснічоўцы скузъміў: калі не абяцалі — будзе.

Пачакаем. А пакуль спёка невыносная, асабліва ў кабіне «уазіка». Нагрэўся ён, як патэльня на газоўцы. Галоўны ляснічы вырашыў паказаць нам найбольш цікавыя і значныя мясціны, што знаходзяцца на тэрыторыі ляскаса, і неўзабаве ззаду застаўся раённы цэнтр.

Што я ведаў пра Ляўковіча? Нарадзіўся ён на Алтаі, а потым бацькі вярнуліся на радзіму ў вёску Роза Люксембург. Скончыў тэхналагічны інстытут. Узначальваў Качышчанскае лясніцтва. Цяпер вось у Ельску, хоць жыве па-ранейшаму ў вёсцы: даводзіцца штодня ездзіць, іншага выйсця пакуль няма. Жонка, Таццяна Мікалаеўна, працуе памочнікам ляснічага. Мае сына і дачку. Прыйзнаецца па дарозе Міхаіл Уладзіміравіч, што грыбы не збірае і не есці. «Брудныя. Дзецям іх нельга і блізка ўжываць, а як схаваешся, каб сам паеў, а яны не ўбачылі? Не атрымаецца. Убачаць і папросяць. Грыбы ж хораша пахнуць... Неяк і мы з жонкай наスマжыі, думалі ціхенечка паесці, а сын тут як тут: дайце і мне, і я хачу. З таго дня і не думаю пра грыбы. Нельга дык нельга. Пра здароўе дзяцей думаць тэрба».

Міхаіл Уладзіміравіч прыйзнаецца, што ў дзяцінстве ён вельмі любіў цёплае, спякотнае лета, а калі стаў працаваць у лесе, то ўзненавідзеў спёку. Бо калі смаліць, то рэдка бывае, каб не пыхнула шыгалле. Чалавек дапаможа ўспыхнуць

полымю, абавязкова знайдзеца такі, хто ліне на галаву Ляўковіча вару. Ён прыгадвае, як у 1992 годзе ехаў- спяшаўся на першы пажар з рыдлёўкай на першай спадарожнай машыне... Апавядвае, як страшэнна гарыць ён, лес. Іншы раз жыццё чалавека, які ўступае з ім у схватку, вісіць на валасінцы, і дзіўна: пакуль з тым чалавекам нічога не здарыцца, пра яго і не думае ніхто. А вартага бышъ бядзе, тады пачынаем будаваць прагнозы, дакараць нават, навошга палез, гарам бы ён гарэў, лес! Лесу багата, жыццё адно. Бытта і так. Але ж – абавязак, праца, у рэшце рэшт. Для чаго тады ўся гэта вернасць, адданасць, бы нечаму жывому, лесу?

Аднаго разу пашанцавала і Ляўковічу – палымяны вал перакінула цераз роў, дзе ён паспей прыгнуцца... Тады вялікі быў пажар. Шмат дрэў выгарэла. Нават успыхнула хата ў вёсцы, што была прыкладна за паўкіламетра ад пажару. Людзі, каб уратавацца, хадзілі з абразамі вакол вёскі, прасілі ў Бога паратунку. Бог пачуў. Цяпер на месцы таго пажару расце малады сасоннік уперамеш з бярозай. А згарэла ж тады – страшна падумаць! – 332 гектары лесу.

-- Бярозу пара ўбіраць,-- заўважае Ляўковіч і паказвае на сасну, што туліцца да зубчатай сцяны лесу на другім баку дарогі. — А вунь і тая славутая сасна. Тады агонь якраз перад ёй і суняўся... Быццам яна захінула сабой увесь астатні лес ад полымя, ступіла наперад, гукнула: не пушчу далей! И не пусціла. Стварыла ж прырода такое дрэва... на растапыраную далонь чалавека падобнае... фужэр не фужэр... скрыпічны ключ не ключ ... а людзі ж у Бога прасілі паратунку... Пачуў?

На тэрыторыі ляскаса ёсць і яшчэ адно такое дрэва, якое лічыцца помнікам прыроды. Гэта чорная бяроза. Расце яна пры дарозе як ехаць у вёску Востраў, адна расце, хацелі развесці яшчэ колькі дрэў, каб ёй сумна не было, аднак насенне, што бралі, не дало ўзыходаў. Так і стаіць бяроза, адна

сваю думу думае... А Генадзь Говар прачытае неўзабаве нам пра бярозу верш:

Усе бярозы,
Як бярозы —
Бялюткія,
Мажорныя...
Адна, пад Ельскам,
Пры дарозе
Стаіць бяроза
Чорная...
Відаць, сумуе
Цуд прыроды
Ад адзіноцтва
Млявага:
Няма ні пня
Яе пароды,
Ні парастка
Чарнявага...

Усё ж добра, калі валодаеш яшчэ, акрамя алоўка і фарбаў, паэтычным дарам. Такое спалучэнне нам дарэчы. Як, відаць, і чыгачам.

У кабінцы галоўнага ляснічага ёсць альбом, дзе яшчэ ў шасцідзесятых гадах пачалі запісваць скупыя радкі гісторыі. Пісалі, пісалі... і спыніліся. Міхail Уладзіміравіч кажа, што гэта непарарадак, трэба аднавіць добрую традыцыю. Разумна. Хто ж гэта зробіць, калі ні ён? А біяграфія ў леспрамгаса ёсць. Заснаваны ён быў яшчэ ў 1936 годзе. Плошча лягаса складае па разліках на студзень сёляннега года 83508 гектараў. У мінулым годзе дзяржлесфонд папоўніўся на 11497 гектараў лясоў, што перададзены калгасамі і саўгасамі. Ельскі лягас раздзелены на 7 лясніцтваў, 15 майстравых участкаў, 89

лясных абходаў. Сярэдняя плошча забруджвання на 1 км² — 7,6 Ki.

Але ж гонар лягаса складаюць людзі, такія, як Мікалай Кандрацьевіч Варанцоў, працуе лесніком у Скараднянскім лясніцтве, а яго сын, Леанід, там жа ляснічы. Ці такі прыклад. Пётр Васільевіч Таргонскі, калі вярнуўся з вайны, узяў абход, а два гады назад перадаў яго сыну Аляксею, які сёння з'яўляецца адным з лепшых леснікоў лягаса.

Пашанцавала сустрэцца нам і яшчэ з адным цікавым чалавекам — Пятром Аляксеевічам Жыгадла. Сёння ён на пенсіі, але па справах завітаў да сваіх старых сяброў, і завітаў дарэчы: багатая ў Пятра Аляксеевіча біяграфія, ды і ў мінулым лягаса дасведчаны, таму выслушалі яго з задавальнем. Скажу толькі, што Жыгадла працаваў майстром леса, майстром цэха пераапрацоўкі, інжынерам рэалізацыі і пераапрацоўкі драўніны, інжынерам па лясных культурах, нават эканамістам і прафсаюзным дзеячам. Як?! Спярша, як і вядзецца, Жыгадла паскардзіўся на тое, што яго хвалюе, намацаў тое месца, дзе баліць. А ветэрана хвалюе багата што, і ў першую чаргу, што лясы запушчаныя, трэба раней брацца за іх, а мы, маўляў, усё марудзім, не паспяваем... Ці вось наступны факт. У год лягаса даваў раней 40-50 кубаў суцэльнай высечкі галоўнага карыстання, а цяпер — 10-15. Чаму мала?

— У лесе павінен працаваць мужны чалавек, -- катэгарычна заявіў Жыгадла. — Лес slabакоў не любіць. Ды што не любіць — не церпіць. У нас ляснічы быў Курэк Леў Антонавіч. У Скараднянскім лясніцтве. Бязногі. Нагу адмарозіў... Ну, вядомая справа, выпіў... і вось такая бяда здарылася. І што вы думаецце, здаўся ён, крылы апусціў? Наадварот — узяў сябе ў рукі, ды моцна. 15 гадоў і краплі спіртнога ў рот не браў. А іншы б раскіс, нюні распусціў... А ён такі парадак у лясніцтве навёў пасля усяго, што з ім здарылася, што іншым зайдросна,

не інакш, было. Так што, калі галава на плячах ёсць, то нага не так і важна...

Я па свеце паездзіў, пабачыў, як люді жывуць, хоць і малы тады быў. Нарадзіўся ж таксама не тут, а далёка – у Пермской вобласці, куды бацьку вытурылі, як кулака... ці неплацельшчыка падаткаў. А чаму адправілі туды? Мой бацька, Аляксей Максімавіч, да слова сказаць, адразу пасля вайны тут лесніком працаваў, у свой час служыў у Катоўскага... Чатыры класы адукацыі меў, таму яго і прыслалі на Палессе бязграматнасць ліквідоўца. А ў дзеда меўся вадзяны млын. На Славечне. Бацьку і папрасілі: зрабі паравы млын, з яго больш карысці будзе. У складчыну з некаторымі аднадумцамі купілі неабходнае абсталяванне. Зрабілі млын. А потым яго абклалі такімі падаткамі, што бацьку давялося развесці рукамі: даруйце, а чым плаціць? Няма чым плаціць – збірайся ў дарогу. Так ён ап'яніўся ў Ніжнім Тагіле, потым працаваў у Свярдлоўску. У тайзе ствараў леспрамгасы. 19 гадоў быў там. І мяне сюды, у Беларусь, прывёз... Хапіла чалавеку. А працаваць любіў. Потым яго, канешне, рэабілітавалі. Спярша жыццё паламалі, тады дараўвалі... Як? Га?

А чаму мы бедныя? Жыць не ўмеем. Усё прэм на мяжу. Вось я бульбу вырасціў, суседу аддаў. А што мне сусед замест бульбу дасці, калі яе ў таго няма? Яблык гнілых? Калі бульбы няма, то што тады ў яго ёсць? Такі, даруйце, сусед...

А дождж пайшоў. Спярша не верылася, думалі, растрасе вецер хмару, а ён так секануў, што ў момант прагнаў усіх з вуліцы ў Кочышчы, куды мы якраз і прыехалі з першымі кроплямі. Палагаднёў твар у галоўнага ляснічага: дождж, нарэшце дождж! А потым забарабаніў па дахах хат, а па зямлі лупануў град. Гэта ўжо горш. Рабочыя лясніцтва схаваліся ад дажджу у сенцах канторы, паглядалі праз шыбы, што робіцца наўсцяж. Вадзіцель Пятро Мельнік ажно войкнуў, калі ўбачыў,

што зрабіў град з ягоным жытам на агародзе, сарваўся з месца, кінуўся да тэлефона:

– Ды трэба ж жонцы пазваніць! Жыта пабіла!

Ляснічы Міхail Канапацкі запярэчыў, паклаў, ледзь прыкметна, руку на рычажок апарата, што стаяў на падваконніку:

– Не трэба. Навальніца. Званіць небяспечна. Тым больш не мне цябе вучыць...

Мельнік здаўся, вярнуўся ў сенцы і апавёў нам пра тое, што і сапраўды з тэлефонам гэтym бяды хапіла, калі маці яго яшчэ замужам не была і працавала ў сельсавеце. У навальніцу званіла некуды, і ў трубку якраз трапіла маланка. Закопвалі ў зямлю дзяўчыну – апрыгомнела, выкарабкалася з таго свету. А бацька загінуў. Ад маланкі. Хмарка павісла над лесам... Сеў пад дуб. Сабраўся закурыць. Дастанаў махорку. А яму, відаць, у пражку на рамяні і стукнула...

Нехта з мужчын прыгадаў, што на свае вочы бачыў, як гарэў сыры дуб у лесе, калі ў яго трапіў моцны зарад. Так гарэў, бы сухі сноп саломы. Пачалі заліваць вадой — вада не бярэ...

Зноў ажывіўся Пётр Мельнік:

– У мяне аднойчы машына ў навальніцу заглохла. Еду, еду — і стаў. Што не раблю — не заводзіцца. Сеў і сяджу. Суціхла ўсё, унялося, націснуў на старцёр — і паехаў... Вось і думай, што хочаш.

Пакуль церабіў дождж і весела гаманілі ў сенцах мужчыны і хлопцы, Ляўковіч разам са сваім пераемнікам Канапацкім паказалі нам памяшканне лясніцтва ўсяродку. Усё тут з густам зроблена з дрэва рукамі лесніка Івана Мікалаевіча Кручко. Падстаўка пад тэлефон, сейф- зязюля, дзвёры, кветнікі... Такія рэчы не прадаюцца, яны бываюць, як правіла, у адным экземпляры і толькі ў гаспадарлівых людзей, якія помніць

Чэхава: не месца ўпрыгожвае чалавека, а чалавек месца. Таму ў такім кабіненце хочацца нам як мага больш пабыць, а ляснічаму, вядома ж, як мага больш папрацаваць з рознымі паперамі...

У Кочышчы было свята дажджу. Бо трэба было бачыць, як радаваліся яму людзі.

Але каб усё было добра, так не бывае. Добра, што дождж... Дрэнна, што не пусціў ён нас у спаленых ў вайну вёскі Круглае і Забалацце, дзе мы планавалі пабываць. Але ў тых вёскі можна з'ездзіць і заўтра.

Пасля свята дажджу – едзь куды хочаш!

4. СВЯТЛО БЯРОЗ

Міністр лясной гаспадаркі Валянцін Зорын, кажуць, паабяцаў асабіста зняць стружку з галоўнага інжынера, калі той не запусціць лінію па вырабу зубачыстак. У Буда-Кашалёўскім лясгазе захваляваліся: ну, калі ўжо сам міністр!.. Але іншы раз не ўсё залежыць і ад галоўнага інжынера, і ад прачуханца міністра, праста аднаго жадання мець недастаткова, каб – мець. Не атрымоўвалася і з запускам лініі, некалі яна была адзіная ва ўсім быльм Савецкім Саюзе і зроблена ў фірме «Лунц» ГДР. Пазней па зразумелых прычынах стасункі парушыліся, і будакашалёўцы засталіся сам-насам з проблемамі. Вось і станкі паспрабуй адрамантаваць і запусціць – накіроўваючыя станіны злізліся, сталі гладкімі, і ніяк не ўдаецца падабраць неабходную сталь. Давялося павазіцца, але – падабралі! Гэта ўжо перамога. Зубачысткі пайшли. Хоць і не на поўную магутнасць. Але справа за часам. Трэба прыдумаць скрыначкі для іх – каб былі арыгінальныя, прыгожыя. Генадзь Говар прапаноўвае – мастак усё ж, мае густ – вырабляць іх з бяросты. Дырэктар лясгаса Мікалай Мікалаевіч Краўчанка быццам бы пагаджаецца, але чалавек, па ўсяму відаць, ён

асцярожны, не прымае рашэнняў «на хаду», і запрашае ў свой кабінет, дзе вывуджвае з сейфа маленъкую матрошку і такіх жа памераў кубак з вечкам.

— Пакуль спыніліся на такіх,— гаворыць ён і ставіць на стол матрошку і кубак.—Але гэта не канчатковы варыянт, як вы і зразумелі. А пра бяросту цікава, цікава...

Перш, чым адкрыць у лягасе лінію па вырабу зубачыстак, немцам, дарэчы, пасылалі бярозу на аналіз-экспертызу з усіх лягасаў рэспублікі, аднак яны спынілі свой выбар на будакашалёўскай: тут лепшая. А не проста так з'явіліся у лягасе зубачысткі. Не. Усюды, як бачым, цвярозы разлік. Нямецкі. Што і нам, беларусам, павінна паслужыць урокам, прыкладам. Бо асаблівае ў нас, як бачым, свято бяроз...

Навучыцца сёння зарабляць грошы, а яшчэ лепш валюту, задача нялёгкая, але ў гэтым лягасе робяць усё, каб мець заробак. «Працуй на сябе!»— такі дэвіз тут. А будзеш сам жыць добра, будзе і дзяржава багацейшая. Таму нарыйтойваюць драўніну, адпраўляюць за мяжу, а таксама робяць еўрападдоны. На чыгунцы лягасаўцы свае людзі: пад загрузкай пастаянна знаходзяцца вагоны. Галоўны ляснічы Сяргей Васільевіч Дакучаеў, з якім нам давялося пакалясіць зноў жа на tym «уазіку» і ў трэцім лягасе—супадзенне ці заканамернасць?— з tym жа дванаццацігадовым узростам, раз-пораз загадваў вадзіцелю адварнуцца на хвілінку на месца загрузкі, выскокваў з кабіны, высвятляў толькі яму зразумелыя пытанні, а потым, задаволены—справы ідуць, здагадваемся!—вяртаўся да нас, і мы ехалі далей.

Перад вёскай Сялец Дакучаеў прыгадаў наступны выпадак. Былы ляснічы Пётр Фёдаравіч Каротчыкаў, цяпер ён на пенсіі, жыве- бадзёрыцца, дзякаваць Богу, расказваў яму, як у пасляваенныя часы модна было прыпадносіць падарункі да дня нараджэння Сталіна. Рашылі зрабіць нейкі падарунак і

ў Буда-Кашалёве — якраз тады тут быў лясны тэхнікум. Але які? Чым здзівіць Іосіфа Вісарыёнавіча? Вырашылі пагрэбаўца адным дубам. Выбралі. Падключылі студэнтаў. Тры дні, здаецца, валтузіліся з дубам, але агоралі: павалілі. Каротчыкаў чалавек высокі, дык вось ён лёг на пень, вышытнуў руکі — і не дастаў да беражкоў... Такі быў дуб. А зрабілі на палатне дуба бюст Сталіна. Быццам, гавораць, яму спадабаўся.

Ехалі ж мы да крыніцы, што паблізу ад Сяльца. Не таму, што хацелася піць,— якраз і не, было не спякотна, ніяк не магло ў той дзень праклюнуша з-за аблокаў сонца,— а таму, што Сяргей Васільевіч памеўся паказаць нам менавіта ту ю крыніцу, над якой узяў шэфства лясгас. Менавіта лясгас. Дзіўна, праўда ж? Паблізу ёсць вёска, ёсць школа... а крыніцу абараняе ад крыўдзіцеляў мірнае лясное войска. Яна, крыніца, і сапраўды нас уразіла. З гары, на якой кепка-брылёк з камянёў, цэглы і бетону, струменіць жывая вада, па жолабе плыве-знікае... Тут часта бывае святар, асвящае ваду, і людзі тады напаўняюць глячкі-слоікі з гэтым падземным скарбам. Прыйзджаюць за вадой і гараджане — каб набраць яе для паўсядзённага ўжытку. А берагуць крыніцу ад крыўдзіцеляў абразы, што пакінулі тут веруючыя, прымацаваўшы іх на дрэвах...

Дакучаеў чалавек яшчэ малады, і калі прадставіўся нам як галоўны ляснічы, давялося хуценька забыцца пра той вобраз, што малювалася ўяўленне да знаёмства. Рускі па нацыянальнасці, нарадзіўся ў Пермскай вобласці, марыў пасля вучобы ў тэхналагічным універсітэце вярнуцца дадому, бо і цяпер, адчувалася, сумуе ён па тых «вялікіх» лясах і Пячэрскім запаведніку. Аднак лёс распарадзіўся інакш. Лес, лёс... Адны, лічыцце, літары, вымаўленне рознае. Вось ён, лёс, так і распарадзіўся, што пярмяк стаў беларусам. Абзавёўся тут сям'ёй, жонка мясцовая. І глыбока пускае карані. Не так,

мусіць, як той жа цар-дуб, але ўсё ж, усё ж... З'ездзілі мы і да цар-дуба, дарэчы, і ў Буда-Кашалёўскім лясніцтве. Яму за 300 год, кажуць. Высокі, мажны, у тры абхваты – гэта дакладна: у ланцугу былі руکі Дакучаева, Говара і мае. Сашчапілі. Хоць і паднатужыліся. А дуб той расце паблізу ад Пагапаўкі, вёскі, дзе нарадзіўся паэт і рэдактар «Белорусской лесной газеты» Анатоль Зэкаў, таму Генадзь доўга мумкаў ў кабіне «узіка» – складаў верш пра дуб і Зэкава. Я раіў не рабіць яму гэтага, «не падхалімнічаць», але Говар упарты, не адступаецца. На другі дзень ўсё ж прачыгнае верш па тэлефоне. Ёсць там і наступныя радкі:

Рыпей калодзеж,
Певень кукарэкаў:
У нашай вёсцы
Нарадзіўся Зэкаў!
І кіпцюрамі драў
на даху толь:
Паэт вядомы
Зэкаў Анатоль!

І далей Генадзь прапаноўвае назваць цар-дуб ... Зэкавым. Я запісаў верш. Перачытаў. Быццам бы і няблага атрымалася. Ёсьць думка. Няхай захаваюць, вырашаю і я, гэтыя іранічныя паэтычныя радкі мае нататкі пра лес і людзей, якімі, шчыра скажу, я пачынаю захапляцца ўсё больш і больш. Лес, аказваецца, бы магніт: прыцягвае ўсё мацней і мацней, хоць, признаюся, я пры першай магчымасці і раней стараўся там апынуцца то з кошыкам, калі грыбная пара, то проста так, каб пахадзіць-паблукаваць па залатой лістоце, што, бы на парашуціках, апускаецца ўвосень долу...

Эх, лес!.. Для многіх ты і боль, і смутак, і радасць!..

У самым цэнтры райгарадка живе Міхаіл Кірылавіч Новікаў, чалавек цікавы хоць бы ўжо таму, што, працуочы

доўгі час дырэктарам лягаса (а гэта яшчэ два гады назад) ён пісаў вершы, зредчас друкаваў іх у мясцовых газетах, але часцей за ўсяго не падпісваў творы ўласным прозвішчам — хаваўся пад псеўданімам. Таму і мала хто ведаў, што іх дырэктар-паэт. А напісаў ён шмат, лепшыя вершы адбраў, атрымалася такая важкая самавыдавецкая кніжка. У двух экземплярах. Нядайна быў у Гомелі, у генеральнага дырэктора вытворчага лесагаспадарчага аб'яднання Міхаіла Пятровіча Супруна, адзін пакінуў у яго. «Можа дапамогуць выдаць. Супрун, праўда, сказаў, што не пашкодзіла б мець заключэнне пісьменніцкай арганізацыі...» А нам эксп-дырэктар і ўра-паэт прызнаўся — мусіць жа, шчыра: « Ну як гэта працаваць у лесе і не пісаць вершаў! Не магу ўявіць. Яны ж самі складаюцца...» Трохі памаўчаў, потым зноў падараваў нам Міхаіл Кірылавіч прыемную усмешку : «Ды і раён наш жа – раён паэтаў». І пачаў пералічваць прозвішчы...

Гэта пазней мы даведаліся, што Міхаіл Новікаў піша вершы. Сустрэцца нам карцела з ім як з ветэранам лягаса, які « ўсё ведае і з'яўляецца хадзячай энцыклапедыяй ». «Лепш за яго пра наша мінулае ніхто не раскажа», – такія слова пачулі мы ў канторы лягаса.

А якое мінулае ў лягаса? Заснаваны, як і ўсе астатнія, бадай што, у адзін год – 1936. Цікавая дэталь, пэўна ж, тут наступная: раней у Буда-Кашалёве быў лясны тэхнікум, і тэхнікум і лягаса узначальваў адзін дырэктар. Новікаў добрым словам прыгадаў Жданко. А ў тэхнікуме, кажа, лясной справе вучылі студэнтаў добра. Прэстыжная была навучальная ўстанова. З тых вядомых сёння людзей, што некалі тут бралі азы навукі, Міхаіл Кірылавіч называе Віктара Іванавіча Парфёнова, доктара навук, дырэктора інстытута батанікі НАН Рэспублікі Беларусь. Дэмітрый Іванавіч Голад, кандыдат навук, таксама жыве і працуе ў Мінску. Добра знаёмае і трэцяе імя —

Уладзіміра Сяргеевіча Раманава, былога дырэктара запаведніка «Белавежская пушча» і рэктора Беларускага тэхналагічнага універсітета Уладзімір Сяргеевіч і цяпер працуе там выкладчыкам.

Потым Міхаіл Кірылавіч чытаў нам вершы. Пра ўдоўнае дрэва пінкго, якое, кажуць, быццам з Японіі да нас трапіла, а калі быў тэхнікум у райцэнтры, то студэнты пасадзілі такіх дрэў шмат, а прыжылося і сёння радзе сваёй прыгажосцю землякоў Новікава толькі адно. Пра закаханых сасну і бярозу, якія, абняўшыся, так і растуць паблізу ад Гомеля — у Чонках. Чытаў Мікалай Кірылавіч і пра свой лес... Пра той лес, што рос і расце на ягоных вачах і натхніў, як сам прызнаецца, на вершы.

Не ўсе, вядома ж, выказваюць свае пачуцці паэтычнымі радкамі, але ў большасці сваёй людзі, пагадзіцесь, паэты. У гэтым можна было пераканацца, калі пазнаёміліся мы з ляснічым Наспенскага лясніцтва Валерыем Макаравічам Чэлікам. Люблю я такіх адкрытых, контактных людзей, якія іншы раз не палянуюцца і жарт добры прыгадаць, каб настрой падняць сабе і субядедніку, і праўду-матку ў вочы секануць, калі патрэба надарыцца. Ён паважае жарты, захацелася і мне тым жа адказаць яму. Высокі чалавек Чэлікаў. Адразу відаць, што Валеры Макаравіч усё жыццё ў лесе ды ў лесе — таму і выцягнуўся, што сярод дрэў. А каб у полі рос, то, мусіць жа, быў бы падобны на той закусцелы дуб, што стаіць адзінока на ягоным Кардоне ў старым рэчышчы Дняпра.

Бяда нядайна ў Макаравіча здарылася: сярод белага дня хата згарэла. Жыве ён, дзе і нарадзіўся, у Губічах. У чым стаяў, у тым і застаўся чалавек. Адзежа, вопратка, лыжкі-місکі... фотакарткі, дакументы згарэлі. Шкада было асабліва фотакартак: калі сарочку ці штаны купіць можна, нават дакumentы аднавіць не проблема, то жыццё назад не

павернеш... А на картках жа яго служба на Былтыйскім флоце зафіксавана. Малады, прыгожы... З сябрамі. І раптам — як у зыбыццё... Ведаць, што так атрымаецца, то з сабой насиў бы фотакарткі. Але ж з кулём саломы хадзіць не будзеш увесь час.

-- Новы дом будаваць ужо няма калі,-- Валеры Макаравіч запрасіў нас у лясным закутку на маляўнічым беразе лясной ракі Чаромухі перакусіць, на століку былі паскрылены сала, агуркі, памідоры, каўбаса. — Давайце перакусім... Чым багаты, як кажуць. А хату будаваць не буду... няма калі. Колькі тут жыць засталося? Купіў хатку ў сваёй жа вёсцы, нам з жонкай хопіць. Яна ў мяне, дарэчы, прарабам у калсаге працуе. Пасля пажару — жанчына ёсьць жанчына — у слёзы, перажывае страшэнна. Але плач не плач, а назад нічога не вернеш. Самі жывем — і добра, як той казаў... і дзякаваць Богу. А сам пажартаваў: « Не плач, ты ж прараб, пабудуем...» Сумны жарт, канешне.

Сяргей Ілыч Гузаў, памочнік ляснічага, заўважыў:

— Чышчу я свой абутак, а ў мяне шчотка старая, склычаная... А сам думаю: а ў Макаравіча і такой няма...

Макаравічу і сапраўды не пазайдросціш. Але жыць трэба. Ён, здаецца, і не падае духам — знаходзіць аддушыну ў працы. Многія гаварылі леснікі, што з ім працеваць лёгка, бо не зануда нейкі там Чэпікаў, не ў ягоным характары па некалькі разоў напамінаць пра адно і тое ж, дае шанц праявіць ініцыятыву, але куранят, як той казаў, любіць восенню лічыць: калі падвёў, не зрабіў — рыхтуйся!..

Жыць у лесе і не захапляцца лесам нельга. Хоць далёкае, як вядома, бачыцца на адлегласці. Мне добра гэта знаёма, бо што значыць для беларуса сем год жыцця ў Туркменіі. Не верыше, а так было: вярнуўшыся, загадаў таксісту спыніцца перад самай вёскай, а сам да бяроз, што стройна сустракалі мяне... Абняў адну, прыгнуўшыся шчакой: к чорту сантыменты! І цяпер у мяне

стаўленне да лесу крышачку інакшае, відаць жа, чым у тых людзей, што ніколі не сумавалі па светлых, пяшчотных бярозках. Ім мяне не зразумець, а я іх разумею добра.

Бачыць трэба, як свеца ў очахі ў Валерыя Макаравіча, калі ён апавядает нам пра вось гэтую маленёкую рэчку Чаромуха (у лесе — і чаромуха!), у якой нават і ракі з'явіліся. Выдатна! Значыць, вада чыстая ў Дняпро бяжыць-спяшаецца. А на самым беразе ракі — абачылі б толькі! — такі прыгожы, шырокі, буйны расце папаратнік.

— Качэдыжнік, — сказаў пра папаратнік Сяргей Да��учаеў. — На тэрыторыі нашага ляскаса ёсць не толькі шмат чорнай бярозы, але папаратнік расце не зусім звычайны...

Валеры Макаравіч паказаў нам вадзяны млын — дакладней, што засталося ад яго: рэшткі. Час нікога і нічога не шкадуе. Баброў пабачыць не ўдалося. Відаць, пачулі цяжкія крокі людзей і скаваліся. Можа, так і лепш. Не ўсім жа людзям трэба лезці на вочы. Таму хаткі выглядалі сіратліва...

Развітваючыся з Валерыем Макаравічам Чэпікам і яго памочнікам Сяргеем Ільчом Гузавым, я чамусыці зноў пашкадаваў, што згарэлі ў польмі пажару флоцкія фотакарткі ляскічага. Не сказаў ён, відаць, з-за сціласці, што не стала і тых картак, дзе ён з сябрамі-студэнтамі Ленінградской лесатэхнічнай акадэміі...

А форма гэтаму чалавеку пасуе.

Таму, відаць, што ён зайсёды ў форме.

Прыемнае ўражанне засталося і ад знаёмства з Іванам Васільевічам Паўлавым. Сёння ён афіцыёна лічыцца майстрам па рамонту бензапіл (агрымаў у яго, дарэчы, кансультацию і я, бо мая «шведка» нешта закапрызіла), а ў ляскасе даўно — з 1965 году, адразу ж пасля службы ў арміі. Служыў у Карэліі, у г. Сартавала, то на свае вочы пабачыў лясы, бачыў, як шчыруюць там людзі. Тады час быў такі, што на нелесанарыхтоўках

шмат было і беларусаў — ехалі людзі ў заробкі, бо дома ў калгасах працавалі «за палачкі», а ў гарады не адпускалі. Калі і можна было вырвацца, то толькі па вярбоўцы. Вербаваліся. «А мне свой лес бліжэй, хоць ён і не такі гонкі... У нашым лесе больш святла, сонца...»,— сказаў Іван Васільевіч. Апавёў, і зрабіў гэта ахвотна, пра сваю сям'ю. Жонка працавала апошні час у школе тэхнічкай, цяпер на пенсіі. Свой агарод, трymаюць хатнюю жыўнасць: парсючка, курэй... Дачка Таццяна працуе ў мясцовай бальніцы — вядзе ўлік чарнобыльцаў. Сын Сяргей жыве ў Жлобіне, на Беларускім металургічным заводзе робіць. Зарабляе добра. Сёння гэта, адзначае бацька, таксама важна. Жыллё мае. Унукі падрастаюць. А калі ў дзяцей усё добра, то і ў бацькоў, няго ж!

— Тут жа ўсё пры мне пабудавана,— абводзіць вачыма, як ахапіць, тэртыорыю лягаса Паўлаў.— Пры мне... Нічога ж не было. А цяпер і піларамы... у нас іх ажно тры... Адна салдацкая, перасоўная: на ёй можна працаваць і ў лесе. І памяшканні цэхаў... гаражы... І што цікава, раней самі рабілі і станкі розныя, і іншыя прыстасаванні. Атрымлівалася. Якіменка Уладзімір Мікалаевіч у нас працааваў. Гадоў сорак, калі не памыляюся. Адпачывае ён цяпер, але тады-сяды, бывае, прыходзіць праведаць, пацікавіцца, як у нас тут справы ідуць. Дык вось ён, Якіменка, дужа галавасты чалавек быў, майстравы. Задумае што зрабіць — зробіць. Яму толькі ідэю падкінь... Паедзе, бывае, у іншы лягас, падгледзіць што і адразу ж у сябе прыспасобіць. Так, да прыкладу, і з тым прэсам было, якім парубачныя рэшткі прасавалі потым прама ў лесе. Адзін час дырэктарам лягаса быў Іван Антонавіч Дзікун. Дапамагаў нам...

Ганарацца ў лягасе таксама вадзіцелем Валянцінам Іванавічам Нікеенкам, валышчыкам лесу Васілём Георгіевічам

Маслёнчанкам, ляснічым Вікторынскага лясніцтва Аляксандрам Навумавічам Адарчанкам і многім іншымі.

... Паўзбоч дарогі, што бяжыць у бок Дуравічаў, Сяргей Васільевіч Да��учаеў заўважае на квартальных слупках намаляваных пры дапамозе трафарэтаў, таму адноўкаўых і акуратных, вавёрак і зайчыкаў...

– Намаляваў усё ж,– круціць галавой ён.–Нельга ж. Слуп ёсьць слуп. Ці, можа, і нічога? Прыгожа, а?

Пагаджаемся: прыгожа. І адчуваем, што прачуханцу лесніку Нікіценку, ці Нічыпаравічу, як паважана называюць яго ў лягасе, за ягоную самадзейнасць не будзе. Няхай ужо ў яго абходзе будуць і такія слупкі — з выявамі лясных насельнікаў. Ну творчы чалавек гэты Нічыпаравіч, што тут паробіш!

А вось і ўязны знак Буда-Кашалёўскага лясніцтва. Прыгожа зроблена.

– У Рэчыцы заказвалі майстрам,— тлумачыць Да��учаеў.— дуба выразалі фігуры. Але саву высока прымацавалі — не толькі таму, каб далёка бачыла і лес сцерагла па начах, але і каб ніхто яе не дастаў. Могуць сцібрываць. Цяпер час такі...

Яшчэ прызнаўся галоўны ляснічы, што сюды, да гэтага знака, будуць прыязджати маладажоны ў дзень вяселля. Як да вечнага агню. Бо тут пачынаецца зялёнае жыццё раёна. Няхай пачынаецца тут і іхняе жыццё. Пакуль таксама зялёнае.

Мужнець — дык разам.

5. IX ВЫБРАЎ ЧАС...

Тут некалі жыў пан Вішнеўскі. Стромкі левы бераг Убарці з жоўта-бурай забалацвелай вадой, крыніца на tym жа беразе, а паабапал — лес, лес і лес. Як сказаў вадзіцель дырэктара лягаса Валодзя Міхалкоў («Але я не сваяк Сяргея і Мікіты Міхалковых»), у Лельчыцкім раёне лясы займаюць 67 %. Хто-хто, а вадзіцель ганарыцца, што працуе ён у лясной

гаспадарцы і ў самым вялікім лягасе рэспублікі. Як і тым, што браў яго на працу яшчэ сам Іван Нілавіч Зубрэй, чалавек, які яшчэ пры жыцці стаў легендай. А жыццё ў яго было кароткае, заўважым, але яркае — бы факел.

І вось тут, дзе жыў некалі пан Вішнеўскі, мы з мастаком Генадзем Говарам адпачывам. Падрыхтавалі начлег у драўляным доміку на другім паверсе, выйшлі перад сном падыхаць свежым паветрам: акно ж у сваім часовым жытле не рызыкнулі адчыніць — камарэча. Дзень быў насычаны. Пабывалі шмат дзе, уражанняў багата. Думаем пра Зубрэя, пра людзей, з якімі сустракаліся. Няпроста, калі багата ўражанняў. Трэба выбраць галоўнае. А што тут галоўнае, што — не? Таксама задачка. Таму пакуль моўчкі ходзім па лясных сцежках, бачым старыя, надта ж ужо здзічэлыя груши — кара на іх, бы кароста, лісточки дробненъкія — і ведаем, што тут быў сад пана Вішнеўскага, які сам, дарэчы, пастаяла жыў у Кіеве, а сюды прыязджаў адпачываць. Уяўляецце? На дрогкай карэце ехаў пан столькі вёрст, каб адпачыць у гэтым вось маляунічым куточку. Паны не дурні. Прыйгожа тут і сёння. А я стараюся ўяўіць, як было на гэтай палескай зямлі раней, пры тым жа Вішнеўскім? Чыстая Убарць, чысты лес, чыстае паветра... Не было Чарнобыля. Шмат грыбоў. Іх і цяпер тут багата, грыбоў. Сёлета пакуль няма, лісічкі мінулі, а ў добрыя гады, як гаворыць дырэктар лягаса Анатоль Васільевіч Паўлаў, здавалі дзяржаве па 100 тон і больш свежых і салёных грыбоў. Тады быў не толькі грыбны час, але і грошовы. «Праз трэй дні і грошы атрымлівалі за грыбы. Цяпер варыць трэба доўга — па радыяцый не праходзяць... Ды і грошай свабодных няма, каб у насельніцтва грыбы закупляць», — запомніліся слова дырэктара.

Шанцуе нам на сустрэчы з паэтамі. У кожным, бадай што, лягасе. Сустрэліся і тут, дзе жыў пан Вішнеўскі, а цяпер на тым месцы база адпачынку (раней быў піянерскі лагер, сёння

ж ўсе гэтыя пабудкі перададзены лягасу на баланс) таксама з паэтэсай. Яна пазнала нас: трэсліся, аказваецца, пяць гадзін учора з Гомеля да Лельчыц у адным аўтобусе. Пазнаёмліся. Алена Кузняцова, вядучы інжынер па стандартызацыі і метралогіі ВЛГА. Працягнула «Белорусскую лесную газету», дзе надрукаваны яе верш. Паказала новыя творы. Бы між іншым, сказала, што любіць спорт, удзельнічае ў спаборнітвах па лёгкай атлетыцы і настольнаму тэнісу, абараняючы гонар аб'яднання на рэспубліканскіх галіновых спаборніцтвах. Паскардзілася, што не так даўно недзе яе і сяброў засудзілі... Але ўспомніла, што насабірала сёння траха маленъкіх першых баравічкоў, вынесла іх на дворык, каб прысобіць дзе сушыцца, усміхнулася куточкамі вуснаў:

— Грыбы з'явіліся... А пра верш мне адзін наш супрацоўнік заўважыў: Лена, як ты можаш агаляцца на ўсю рэспубліку? Але ж гэта паэзія, і шчырай была не я, а мая герайнія.

Алена Кузняцова прыехала ў лягас у камандзіроўку. А грыбы — гэта так... Быць у лесе, і не пацікавіцца, ці ёсьць яны?!

Спалася добра — з тымі двумя-трэйма камарамі, што ўсё ж пррабраліся да нас на начлег, разабраліся адразу ж увечар. Раніцай паснедалі, і пакуль быў час, згулялі некалькі партый у більярд. У дзвеяць гадзін, як і было дамоўлена, падруліў аўтобус — у гэтай лясной цішы тараҳщенне яго здалёк пачулі, таму, захапіўшы неабходныя рэчы, мы паспяшаліся насustrач. Мы — гэта, акрамя мяне з Генадзем, яшчэ вядомая ўжо Лена Кузняцова, начальнік аддзела дзяржкантролю Рыгор Букрэй і вядучы інжынер аддзела дзяржкантролю ВЛГА Пятро Папкоў, а таксама інжынер-таксатар абласной лесаўпарадкавальнай экспедыцыі Аляксандр Шаламіцкі. Едзем у кантору лягаса. У кабінце Паўлава ўдакладняем маршрут вандроўкі на сённяшні дзень, сустракаемся, як і ўсюды ў лягасах, дзе бываєм, з людзьмі, чытаем ім свае творы, падпісваем кніжкі з

аўтографамі. Знаёмімся з Васілём Андрэевічам Астаповічам, намеснікам дырэктара па інфармацыйна-выхаваўчай работе. Карэнны паляшук, жыве нават не ў раіцэнтры – у весцы Дубрава, што непадалёку. Ён запрашае ў новенъкую чырвоную «Ніву», і неўзабаве па лясной асфальтаванай дарозе кіруем у Глушкавічы. Там жыў Зубрэй. Там знайшоў ён апошні прытулак на мясцовых могілках. Па гэтай дарозе некалькі год штодня Іван Нілавіч ездзіў на працу — туды пяцьдзесят кіламетраў і назад столькі ж. Не жартачкі. Адлегласць. Але, як сказаў усё той жа Валодзя Міхалкоў, Зубрэй не раз гаварыў яму, што ў дарозе, калі трymаў у руках баранку «узіка», нараджаліся ў яго самыя розныя ідэі, планы, задумы... Каб не яна, гэтая дарога, магчыма, багата чаго б і не зрабіў Зубрэй — не было б часу падумаць...

Вёска Глушкавічы — вёска вялікая. Адна вуліца, кажуць, толькі на пяць кіламетраў расцягнулася. Мяжуе яна з Алеўскім раёнам Жытомірскай вобласці, крыху паводдаль — і Ровенская. У гады вайны ў Глушкавічах збіраліся партызаны славутага злучэння Каўпака, сцягваліся сюды ажно з Карпат, каб сабрацца з сіламі і погтым наносіць па ворагах новыя сакрушальныя ўдары.

Спыняемся каля хаты былога ляснічага. Сёння тут жывуць удава Івана Нілавіча Надзея Станіславаўна, тры дачкі — Святланы, старэйная, яна закончыла Гомельскі медыцынскі інстытут і працуе ў мясцовай участковай бальніцы, якую ўзначальвае яе муж Леанід, трынаццацігадовая Лена і дзесяцігадовая Аксана, а таксама унуکі — Ваня і Дзіма. Малятак назвалі так у гонар дзядуль. Яны, як вы і зразумелі, дзееці Святланы. І ніяк, вядома ж, вы не маглі зразумець, што чакае старэйшая дачка Зубрэя і трэцяе дзіця...

Вось усе яны нас і сустрэлі каля веснічак на вуліцы. Пазнаёмліся. Святлана, крыху саромячыся, паглядзела на Генадзя Говара, нясмела папытала:

— А вы мяне пазналі?

Яшчэ б! Колкі разоў і мне казаў Говар, што жыве на Палессі вельмі добрая, шчырая дзяўчына, з якой ўпершыню сустрэўся, калі яна была школьніцай і адпачывала ў Швецыі, дзе ён праводзіў свой творчы водпуск на эцюдах, а пасля, калі вучылася ў Гомелі, выпадкова сустрэў яе на гарадской вуліцы і запрасіў разам з сяброўкай на адкрыццё сваёй выставы. Яна прыйшла. А вось цяпер пытае, ці пазналі... Больш того, нярэдка ў размове са мной Говар прыгадваў і бацьку яе, якога бачыў толькі адзін раз, калі той сустракаў дачку на вакзале ў Гомелі, і Святлану, тады яшчэ зусім дзяўчо, якой бацька падараў ружжо — вельмі хацеў ён, каб Святлана стала гаспадыняй у лесе. А яна рагыла лячышь не лес, а людзей. Кожнаму сваё, вядома ж. Аднак бацька, пэўна ж, шкадаваў, што дачка не пайшла па ягонай сцежцы.

На вясковых могілках я стаяў перад помнікам чалавеку, якога ніводнага разу не бачыў, але пра якога шмат чую добрых слоў. Помнік гэты зрабіў, дарэчы, вядомы скульптар Іван Якімавіч Місько. Напоўнілі чарапчу і для Івана Нілавіча. Надзея Станіславаўна, Святлана расказвалі нам пра дарагога ім чалавека. Прыгадвалі найбольш значныя факты з ягонага жыцця Астаповіч і Міхалкоў, і складвалася яскравае ўражанне пра чалавека, які любіў жыццё, любіў сям'ю, любіў лес...

— Ён збіраўся доўга жыць,— запомніліся слова Надзеі Станіславаўны. — Усё гаварыў: сапраўднае жыццё ў мяне пачнецца пасля шасцідзесяці. Буду працаваць яшчэ гадоў дваццаць. Думаю, кажа, мне дазволяць, бо заслужаны лесавод рэспублікі, нешта ўмею, прынясу яшчэ карысць ... А памёр у пяцьдзесят сем. Ды ён жа за ўсё жыццё ніводнай, мабыць,

таблеткі не выпіў. Фізічную працу любіў... Здаровы ж быў... Сто адзін- сто пяць кілаграмаў — зайдёды такую вагу меў. Ды і бацька ж яго 95 пражыў... маці трохі меней — 86... Шкада такога чалавека губляць, вельмі шкада. А я і павершь не магу, што яго няма. Праўда. На полі памёр... бульбу сапаваў... кепска стала.. і няма чалавека. А ведаеце, калі ноччу нехта ляпаў нам у дзверы, то ён гаварыў: гэта да цябе, ты медык... Ён спакойна спаў. Бо так жыў, каб спаць спакойна. Таму і дом у Лельчыцах дабудоўваєм самі... Дзяўчынкі ж падрастают. А ён марыў, каб яны жылі шчасліва. А сталі сіротамі...

Аднаго разу, праўда, і да яго пастукаліся. Толькі не ноччу — удзень. Нейкаму хлапцу паграбны быў на дакуменце, каб правесці на трактары праз мытню на Украіну груз, подпіс Зубрэя. Іван Нілавіч паказаў таму камерсанту вілы-варсачы:

-- Бачыш, чым я зарабляю на кавалак хлеба?! Раю і табе, браток, не шукаць лёгкага кавалка. Едзь, і каб мае вочы цябе больш не бачылі. А долары схавай...

Бедалага не на таго напароўся, калі прапаноўваў Зубрэю хабар — ажно дзвесце даляраў.

Быў і такі выпадак. Нехта ўмысна падпальваў лес, калі Зубрэй працаваў ляснічым у Глушкавічах. Падсцярог, высачыў нягодніка Іван Нілавіч! Нічога, кажуць, не зрабіў яму, толькі падняў — і апусціў.. Гэтага хапіла, каб падпальшчык узмаліўся: «Не пазбаўляй жыцця, Нілавіч! Д'ябал паблытаў...» А пра тое, што Зубрэй штодня раніцай да трышцаці двух кілаграмовай гіры прывязваў гусеніцу з трактара і штурляў яе ўгору, што мячык, ведаюць не толькі ў сям'і, а шырэй: недарэмна ж міністэрства лясной гаспадаркі праводзіць спаборніцтвы па гіравому спорту сярод абласцей на прыз Зубрэя.

- Смелы, рашучы, настойлівы,— так коратка сказаў пра Івана Нілавіча Астаповіч. — Быў майстар пажары тушыць. На

верталёт — і ў неба... Адгуль кіраваў. Адзін з высокіх начальнікаў заўважыў неяк яму: ты, Нілавіч, больш кіруй з кабінета.. На што ён адказаў: «Пажар, седзячы ў кабінече, не патушыш. Трэба агню ў вочы глядзець... як і ворагу ў баі, калі яго знішчышь хочаш». Іван Нілавіч і лясгасм кіраваў так — быццам пажар тушыў... Да ўсяго сам даходзіў. Кожнае пытанне стараўся прапусціць праз сябе. Не сказаць, каб намеснікам сваім не давяраў — проста жыў так...

— І ўсіх людзей,— заўважае Уладзімір Міхалкоў,—называў толькі на «Вы». Няхай перад ім сам міністр ці рабочы...

Багата чаго паспей зрабіць у родным лясгасе гэты чалавек-легенда, але вельмі многае і не паспей. Але калі пакінуў пра сябе такую добрую памяць, што і сёння жыве яго імя не толькі ў Лельчицах, але і сярод многіх лесаводаў рэспублікі, то гэта, пагадзіцесь, шмат пра што гаворыць.

Развітваемся з сям'ёй Зубрэя. Развітваемся з Глушкавічамі. Ужо ў машыне азірнуўся на дом Зубрэя, і ўбачыў, як глядзелі нам услед людзі, з якімі мы толькі што былі разам...

Жыццё, на жаль, такое: не бывае, каб заўсёды людзі былі побач. Нехта адыходзіць, нехта прыходзіць. Сярод родных Зубрэя крыху наперадзе стаяў Ванька, якога назвалі ў гонар дзеда. Пашкадаваў, што забыўся папытаць у Святланы, дзе сёння тое ружжо, якое падараваў ёй некалі бацька. Ці не думае паберагчы яго для сынулі? Іван жа! Няважна, што прозвішча ішнае — карані Зубрэўскія. Відаць жа.

Не даязджаючы Мілашавіч — усё па той жа дарозе Зубрэя — зварочваем налева. Астаповіч паведамляе, што тут у двух якіх кроках базісны лясны гадавальнік. Сапраўды: блізка, амаль побач з дарогай. Заходзім у гадавальнік, бы ў вялікі агарод. Праз веснічкі. Вось тут, даведваемся неўзабаве, стаяў дамок, у якім можна было адпацьці не толькі работніцам гадавальніка, а іх тут, не лічачы начальніка, дванаццаць чалавек, але і

гасцям. На жаль, дамок згарэў: знайшоўся нейкі зламыснік, якому ён перашкаджаў. Пра пажар нагадвае пажухлае лісце дрэў, што стаялі некалі паабапал доміка.

У гадавальніку чыста, неяк па-хатняму ўтульна. Адчуваецца, што ёсьць тут гаспадыня. З ёй і спрабуем сустрэцца. Пакуль не ўдаецца — гаспадарка ж гэтая займае 24 гектары, плошча, пагадзіцеся, немаленькая. Пакуль знаёмімся з раслінным светам гадавальніка самі, хоць, па вялікаму рыштунку, Васіль Андрэевіч гід і тут добры. Ды і Валодзя Міхалкоў ходзіць з намі, а ён таксама, адчуваецца, не лыкам шыты. Таму недахопу ў інфармацыі няма. 19 відаў раслін вырошчваецца ў гадавальніку. Ёлка звычайнай, ёлка калючая, тuya заходняя, яблыня лясная, айва японская, бархат амурскі, дурніцы амерыканскія... Уражваюць акуратненъкія радкі маладзенъкай сасны — бы расада на градках . Вабяць вочы. Гадавальнік забяспечвае пасадачным матэрыйялам не толькі ўласны лягас.

Па гадавальніку праходзіць раўчук, і мы заўважаем на паверхні вады зграю карасёў. Спякотна, і яны грэюцца, мусіць, на сонейку. Праводзім эксперымент — кідаем у іх каменъчыкам. Хоць бы што. Кідаем зноў, потым зноў... Не рэагуюць, хоць, здаецца, каменъчык той кладзецца дакладна на аднаго з іх. Не палохаюцца. Не ўцякаюць. Чаму — не разумеем. Ідзем далей, так і не разгадаўшы таямніцу з карасямі...

Васіль Андрэевіч гукае Наталлю Сцяпанаўну Крывапуст. Мужчына, седзячы на калёсах і кіруючы міма нас, бы на звычайнай вясковай вуліцы, супакойвае:

— Яна чуе. Зараз будзе...

Хаваемся ад сонца ў «шпакоўню» з адным маленькім аkenцам пад самым дахам. Хораша пахне тут жывіцай. Канторка гэтая толькі што пабудавана — замест таго,

згарэўшага, а дакладней, падпаленага дома: жынчынам жа трэба недзе спыніцца, каб адпачыць, паабедаць, ды і ад непагадзі іншы раз скавацца. Неўзабаве прыходзіць і начальнік гадавальніка, адразу ж частую нас амерыканскім дурніцамі і яшчэ пакуль зеленаватымі бруsnіцамі.

— Крадуць саджанцы,— скардзіцца Наталля Сцяпанайна.— Хто? Злодзеі. І не толькі кусты дурніц. Вока ды вока трэба... А так усё добра.

Нагадваем, што ёсьць жа міліцыянер ў лягасе. Але і сапраўды, што ён зробіць,той міліцыянер адзін? Лягас жа вялікі — 200,9 тысяч гектараў займае. Для парайнання: Калінкавіцкі 99,9, Ельскі — 83,5 тысяч гектараў Адна надзея на сумленне людзей. Толькі ў апошні час сумленне робіцца самым дэфіцытным таварам. На жаль. І не ў адным лесе — усюды.

Хацелася б спыніцца і на асноўных тэхніка-еканамічных паказчыках Лельчыцкага лягаса. Нагадаю: самага вялікага ў рэспубліцы. Таму лічбы, спадзяюся, зацікавяць. Плошча, пакрытая лесам, складае 167,5 тысяч гектараў, лясы першай групы складаюць 12,8, другой — 154,7 тысяч гектараў. Сярэдні ўзрост насаджэнняў --- 44 гады. Размеркаваны пасадкі у залежнасці ад узроставай групы так: маладняк — 60,3, сярэднеузроставыя — 55,5, падаспываючыя — 34,5, спелыя і пераспелыя — 6,3 тысячи гектараў. Адзначым і тое, што хваёвыя насаджэнні занимаюць 113,4, дуб — 8,1, мяккалісцёвыя — 34,9 тысяч гектараў.

Што ж тычыцца лясніцтваў, то іх тут ажно 17! Нездарма ж Анатоль Васільеіч Паўлаў мае кабінет, які нагадвае актавую залу. Трэба ж размясціць усіх, калі нарада якая. А яшчэ прывёў ён мне і наступныя лічбы. Колькасць лесагаспадарчых участкаў 37, колькасць абходаў — 225, маецца 2 цэхі па пераапрацоўцы драўніны. Усяго ж у лягасе працуе каля 800 чалавек.

Даведваємся ад Наталлі Сцяпанаўны прозвішчы жанчын, дзякуючы якім адчувавеш сябе ў гадавальніку, бывшам на агародзе ў клапатлівай дачніцы, дзе ўсяго пасаджана патрохі, няшмат, але ўвосень бачыш плён. Вось яны, жанчыны-працаўніцы: Ева Сідараўна Гаўрылавец, Кацярына Іванаўна Забаўка, Ева Уладзіміраўна Гаўрылавец, Галіна Хведараўна Шаўчук, Анастасія Іванаўна Гаўрылавец...

Сама ж Крывапуст нагадвае мне тую ж клапатлівую дачніцу, у якой толькі ў шмат разоў сотак болей. А свой лёс з лесам звязала жанчына даўно — калі паступіла ў Наваполацкі лясны тэхнікум, там пазнаёмілася з будучым мужам. Пасля заканчэння вучобы абодва папрасіліся на радзіму Наталлі Сцяпанаўны. У лягасе для маладых спецыялістаў праца знайшлася. Сяргей Пятровіч цяпер працуе ў Мілашавічах начальнікам цэха № 2 па пераапрацоўцы драўніны, а да гэтага быў і ляснічым. Ды ўгаварылі чалавека ўзначаліць сельскі савет. Пагадзіўся. Аднак праз два гады склаў з сябе, як кажуць, паўнамоцтвы, вярнуўся зноў да лясной справы. Лес — гэта яго стыхія... Не паспелі Крывапусты азірнуцца, як і дзеці дарослыі сталі. Сяргей толькі што вось з арміі вярнуўся, адпачывае і думае, дзе працеваць. У яго дыплом выпускніка сельгастэхнікума. А старэйшая дачка Жана замужам у Мазыры, выкладае беларускую мову і літаратуру ў школе.

Развітваемся з гаспадыніяй гадавальніка. Наталля Сцяпанаўна паказвае вачмі на невялікую сажалку, каля якой спыніліся:

— Каб не спяшаліся, то можна было б і рыбкі пакаштаваць. Шмат яе там няма пакуль, толькі разводзім, але для гасцей налавілі б.

Спяшаемся далей. У раённай бібліятэцы нас чакае дырэктар ЦБС Ганна Пятроўна Бублікова. Зранку мы сустракаліся з ёй, і яна прапанавала выступіць перад

чытгачамі. Паабяцала сабраць людзей. Пагадзіліся, вядома ж. Тым больш зацікавіла і саміх тэма — экалогія. Назіранняў, уражанняў шмат, але ж трэба ўмела падзяліцца імі з людзьмі. Каб іх кранула, каб нешта засталося ў памяці. Па дарозе, скарыстоўваючы час, накідваєм з Генадзэм план выступлення. Быццам атрымліваецца. А Ганна Пятроўна, канешне ж, малайчына: пад яе кіраўніцтвам бібліятэкарэй раёна шмат робяць па экалагічнай адукцыі насельніцтва. Некаторых бібліятэкараў тут так і называюць: бібліятэкар-эколог. Што гучыць, пагадзіцеся! Яна назвала нам прозвішча загадчыцы Мілашавіцкай бібліятэкі Евы Кірылаўны Астаповіч, бібліятэкара-крайведа раённай бібліятэкі Галіну Рыгораўну Лозку і загадчыцу аддзела абслугоўвання і інфармацыі гэтай жа бібліятэкі Аляксандру Аляксееўну Маркоўскую. «Трэба іх пахваліць». Што і робім. З задавальненнем. І называем чацвёртае імя — Галіны Аляксееўны Акуліч, якая загадвае Слабадской сельскай бібліятэкай. Муж яе, Мікалай Пятровіч,— ляснічы. Ёсць у іх і дзве дачкі, якія таксама, як і мама з татам, любяць родную прыроду, берагуць яе і стараюцца дзяўчынкі паказаць хараство роднай зямлі на малюнках. У іх гэта, кажуць, добра атрымліваецца.

Пахвалілася нам Ганна Пятроўна, што цэнтральная раённая бібліятэка была ў ліку пераможцаў рэспубліканскага агляду-конкурса на лепшую пастаноўку работы сярод бібліятэк па экалагічнай адукцыі і інфармацыі насельніцтва, два гады назад заняла трэцяе месца і ўзнагароджана міністэрствам прыродных рэурсаў і аховы навакольнага асяроддзя прэміяй і магнітолай.

Вось на сустрэчу ў такую бібліятэку мы і ехалі. Па дарозе даведаліся, што ў мясцовым ПТВ сёлета пачынаюць рыхтаваць спецыялістаў для лесу — майстроў і леснікоў. Жадаючых шмат. Астаповіч прыгадаў таксама, калі праехалі кантору

Маркаўскага лясніцтва і ўбачылі там на дворыку некалькі чалавек, як неяк старшыня адной гаспадаркі таксама звярнуў увагу на чалавек 15, што ў спякоту дзяжкурылі на выпадак пажару ў лесе, і выказаўся прылюдна, што леснікі лынды б'юць і таму трэба іх заняць на нашай калгаснай працы. Васіль Андрэевіч расказаў гэтую пісторыю як анекдот, з гумарком, таму пасмяляіся.

Сустрэча ў бібліятэцы адбылася, Ганна Пятроўна пахваліла, але больш уразіла не гэта — пасля сустрэчы з людзьмі куды і падзелася тая стома, што за дзень прыліпла да нас, здавалася, як чага да бяроз. Было лёгка і шчасліва.

З такім адчуваннем мы і вярнуліся на бераг Убарці, у свой двухпавярховы драўляны дамок з більядным сталом. Памераліся сіlamі. Перамог Генадзь. Калі служыў у арміі, прызнаўся, то быў пры клубе мастаком, а там меўся більяд. Але адну партыю выйграў і я.

Акно з нашай начлежкі глядзіць на лес. Калі Паўлаў прывёз нас сюда ўчора падвечар на сваёй чырвонай «Ніве», то сказаў, што ў гэтым пакойчыку, які і прапанаваў нам, любіць спыняцца знакаміты зямляк, Герой Расіі, член Саюза пісьменнікаў Расіі Іван Колас. Нарадзіўся ён тут паблізу, у вёсцы Картынічы. Я шчыра прызнаўся, што ведаю такога чалавека па публікацыях у друку шматлікіх матэрыялаў пра яго (прадстаўлены да звання Героя быў даўно, а атрымаў, калі ўжо не было СССР), а вось чытаць што-небудзь з лігаратурных твораў пісьменніка Коласа мне не даводзілася. Аднак усё роўна зрабілася прыемна, што прыязджает ў родныя мясціны з Масквы гэты вядомы чалавек, не забывае і лес, што ў гады вайны хаваў ад ворагаў і сцюжы мясцовых партызан і які сёння сумленна служыць людзям. Лес быццам бы усюды лес. Але ў кожнага чалавек ён свой. Як і ў пісьменніка і мужнага салдата Івана Коласа. Здавалася б, падмаскоўныя лясы

таксама цудоўныя, але свае «бярозы ды сосны, партызанскія сёстры» валодаюць моцнай чароўнай сілай, як бачым. Тут цікава яшчэ адзначыць і тое, што калі не было базы адпачынку ў лягасе, І.Колас зрабіў сам паблізу зямлянку і пісаў у ёй свае творы.

Заўтра ў нас не меней напружаны дзень — едзем да цар-дуба, пра які напісаў паэму Міхась Башлакоў. Тады, калі пает дабіраўся да волага-дрэва на перакладных, як сам апавяддаў ён нам, дарога да Данілевіч была ніякая, а сёння асфальт. І машина ў нас. Нам прасцей. А яму, паяту, прасцей-лягчэй і не трэба, пэўна ж, было — яму трэба было надыхацца тым жа паветрам, якім дыхае і цар-дуб, на ўсе грудзі,, глянуць на той лес, у якім ён стаіць, здаля і зблізу, зазірнуць у вочы палішукам, адзін з якіх на пытанне, дзе той дуб славуты, у якім ён баку, несамавіта, але ж, відаць, надзіва шчыра адкажа: «Нам бы твае праблемы, хлопец». І ўсё для аднаго — каб напісаць. Паэму. Пра дуб. Пра той дуб, які з'яўляецца помнікам прыроды, у вышынню 32 метры, у дыяметры — 1,5, мае акружнасць 4,5 метры і шаноўны ўзрост 500 год. На вышыні 24 метры і вышэй размешчаны 6 сукоў, у адным з якіх пчолы зрабілі борць і ўжо некалькі гадоў жывуць у ёй і раяцца. Народнае паданне апавядвае, што жолуд у зямлю кінуў у гэтых глухіх мясцінах сам Манамах, ад цар-дуба шлях ляжаў на Тураў... А гэта ўжо не паданне. У 1943 годзе немцы хацелі вывезці дуб у Германію, каб паказаць свайму народу, якую багатую краіну яны заваявалі. Але не атрымалася — не было у іх такой тэхнікі. Дуб аказаўся не па зубах. Тады яны вырашылі правесці вузкакалейку ад дуба да Прыпяці, а далей везці яго водным шляхам. Не атрымалася і тут. Мясцовыя жыхары паведамілі пра намер фашистаў камандзіру ўкраінскага партызанскага злучэння Аляксандру Фёдаравічу Фёдараву, які

знаходзіўся ў гэтых мясцінах, і партызаны падарвалі дарогу і знішчылі нямецкую ахову.

Генадзь гартае кніжку вершаў Міхася Башлакова «Дні мае залатыя», дзе надрукавана і паэма «Цар-дуб». «Не забыць бы. Даў слова Міхасю, што каля дуба прачытаю ўслых паэму. Няхай і ён, дуб, пра сябе паслухае . Няхай і дрэвы паслухаюць, увесь лес паслухае пра манарха».

Не спіцца. Зноў уявіў чалавека, якога не бачыў, але які чамусьці глыбока запаў у сэрца. Зубрэя Івана Нілавіча Бліснуў, бы маланка на небасхіле, і знік. Але ж ці знік? Пакуль — не. И дзякаваць Богу. Ён яшчэ доўга, відаць, будзе вучыць людзей, што працуюць у лесе, смеласці, дзёрзскасці, рашучасці і разважлівасці. Падумалася таксама і пра тое, што няпроста было Паўлаву заняць ягонае месца — на вачах у людзей Анатоль Васільевіч павінен падымаць і падымаць планку. Аднак жа недзе ёсць і столь, планка можа уперціся. Тым больш, надта ж высока падняў яе Зубрэй. Гэта каб замяніць на дырэктарскай пасадзе гултаяватага, соннага, бы леташняя муха, кіраўніка, тады б была прастора для скачка, быў бы стопрацэнтны шанц паказаць свае арганізаторскія здольнасці. И вось у такіх няпростых умовах Паўлаў не разгубіўся, здолеў паказаць сябе з лепшага боку. А ці не таму, што і ў Зубрэя, і ў яго быў адзін настаянік — Міхail Аляксееvіch Барысенка? Мусіць жа, так! Складаны, няпросты жыццёвы шлях прайшоў гэты чыстай і светлай душы чалавек. Неўзабаве ён адзначыць сваё 82-годдзе. Вярнуўшыся з вайны ў 1945 годзе, учарашні салдат пачаў расціць і ахоўваць лес — замест бацькі, які загінуў на полі бою, працаваў майстрам лесу. У 1952 годзе быў прызначаны ляснічым Буйнавіцкага лясніцтва. Узначальваў Мілашавіцкі (быў такі) лясгас, дзе пабудаваў за кароткі час двухпавярховую кантору, два двухпавярховыя жылыя домікі для спецыялістаў і два двухкватэрныя дамы, гараж, цэх

дробных піламатэрыялаў, піловачны цэх, сталоўку, лазню, краму. Стварыў пчалынік і — вы правільна здагадаліся!— Мілашавіцкі базісны гадавальнік, у якім пашчасціла пабываць і нам. У свай час у раённай газете пра Барысенку напісалі: «Яго лес вызначаўся вялікай дагледжанасцю. Лясніцтва заўсёды выконвала дзяржаўныя планы і не толькі па нарыхтоўцы драўніны. Ягады, грыбы, жывіца — таксама дары лесу. Але галоўнае — ахова яго. «Ссячы дрэва — справа няхітрая, а вось разумна правесці высечку, зберагчы ад пажару, пасадзіць новы лес і даглядаць яго — работа не з простых»,— любіць паўтараць Міхаіл Аляксееўіч. Ён сэрцам адчувае і верьшь, што дрэвы бачаць, чуюць, гавораць паміж сабой і нават чытаюць нашы думкі...».

Вось такі настаўнік быў у Зубрэя і Паўлава. Цяпер ветэрэн жыве ў Буйнавічах, а дрэвы, пасаджаныя і выпеставаныя ім, шумяць на Лельчицкай зямлі, гамоняць на толькі ім зразумелай мове пра долю сваю. Пэўна ж, пра долю шчаслівую. Бо для іх шчасція стараўся і сам Барысенка, і яго вучань Зубрэй (па ягонай рэкамендацыі Іван Нілавіч быў вылуччаны на пасаду дырэктара Лельчицкага лягаса), а сёння шмат робіць для лесу Паўлаў, які лічыць Міхаіла Аляксееўіча сваім першым настаўнікам.

Час выбраў іх. Лепшых.

Ездем да цар-дуба у Данілевіцкае лясніцтва, якое з нядаўняга часу перайшло з лягаса ў НП «Прыпяцкі». Дубу усё роўна, куды што перайшло, ён моцна стаіць на зямлі, векавую думу сваю гадае-думае. Хвалюе нас, ці праедзем? Там ёсць адна мясцінка, прыгадвае Валодзя Міхалкў, дзе можна забуксаваць. А не, супакойваем сябе, дабярэмся пехам, не вялікія паны. У Данілевічах да нас падсядае ляснічая Святланы Данілаўна Віхрова, жанчына яшчэ маладая, прывабная з твару, і кранаемся далей. Перад лесам заўважаю на пляцах

шмат навязаных на калкі хустак ці проста нейкай белай тканіны. Не разумею, навошта? Варон палохаць? Дык цяпер жа не восень – жыта жаць пара. Ды і не ў жыще ўсё гэта бачу. А потым, калі Віхрова растлумачыла, што гэтая пудзілы-адганялы стаяць на бульбяных палетках — каб дзікоў адганяць, дакараю сябе за недасведчанасць і пытагу ў ляснічай, ці дапамагае усё гэта.

– Не заўсёды, – гаворыць яна — Іншы раз дзікам і бульбы хочацца пакаштаваць. А калі дужа хочацца есці, перад страхам не пасуюць. Ды ў нас зайцы на начлег прыходзяць у закінутыя хаты. Не верыш? Чэснае слова. Жывуць замет людзей. Праганяем у лес...

Доўга калываліся мы па лясной дарозе, ухабістай і разбітай, слухалі Святлану Данілаўну, якая марыць, што некалі будзе тут добрая дарога і тады ў турыстаў, а яны, аказваецца, да дуба прыязджаюць нават з-за мяжы, не будзе перашкод. Нарэшце, прыехалі. Вітаемся з цар-дубам. Прыйгажун! Тут можна прысесці каля стала, адпачыць. А каб падыйсці бліжэй да дуба, пераступіць цераз агароджу дапамогуць прыступкі. Пераступаем. Прыйкладаем далоні да дрэва – набіраемся моцы ад яго. Фатаграфуемся на памяць. А Генадзь чытае паэму: «Сівых вякоў старонкі я гартаю: пажары, войны, чисты недарод... А ён стаіць, прасторы аглядае, такі ж вялікі, як і сам народ...» Усе слухаем. Пасля пагаджаемся: паэма добрая. А яшчэ заўважыў я такую асаблівасць: калі Генадзь Говар чытаў, то спіной ён прыхінуўся да дуба, і яго не чапалі камары. Нас жа — грызлі, і мы тое і рабілі, што адмахваліся. А яго, мабыць, аберагаў цар-дуб. Бо слухаў жа ён паэму пра сябе, і не хапала яшчэ, каб нейкай лясной драбяза перашкаджала чалавеку чытаць, а волату слухаць!

... Ад цар-дуба спяшаемся на мяжу з Жыткавіцкім раёнам. Там нас павінна чакаць аўтамашына з суседняга лясгаса.

Спазняемся. Думаем, як апраўдацца. І вырашаем сказаць праўду: не так проста і лёгка развітацца з лесам Зубрэя, Барысенкі і Паўлава ...

Верым : нас зразумеюць.

6. КНЯЗЬ-ВОЗЕРА

Тут пачынаецца Гомельская вобласць. Адразу ж за мастворам праз раку Случ. А там ужо Брэстчына — Лунінецкі раён. Ну, а калі пачынаецца вобласць тут, то, безумоўна ж, і Гомельскае вытворчае лесагаспадарчае аб'яднанне. Пра гэта, дарэчы, напамінае і ўязны знак Жыткавіцкага лясгаса. Не заблыталіся? Што паробіш, калі ўся наша рэспубліка не такая ўжо і вялікая: можна ўвайсці ў лес ў Людзяневіцкім лясніцтве, а грыбы сабіраць у Лунінецкім, лавіць рыбу ў возеры Чорвоным, а памахаць рукой хлебаробам, што працуюць побач, ужо Салігорскага раёна Мінскай вобласці.

Вось такія справы.

Уладзімір Мікалаевіч Сапановіч, ляснічы Людзяневіцкага лясніцтва, прапаноўвае пасядзець у двухпавярховай алтанцы. Пагаджаемся. Па лесвічных прыступках узбіраемся на другі паверх. Там столік, лаўкі. Побач бягучы па аўтатрасе Брэст-Бранск аўтамашыны, побач усё тая ж рака Случ, даўгі мост праз яе. Сапановіч гаворыць, што алтанка 7 метраў у вышынню. А што яна прыгожа, акуратна зроблена, бачым самі. Як і бачым увогуле ўпершыню такую вось двухпавярховую алтанку.

— Гэта ж Уладзімір Мікалаевіч сам зрабіў яе,— не без гонару за старэйшага таварыша гаворыць нам Іван Мікалаевіч Торчык, намеснік дырэктара лясгаса на інфармацыйна-выхаваўчай рабоце .— Ён творчы чалавек. Уязны знак таксама яго. Прыйгожа глядзіцца?

Прыгожа. Не адна алтанка — уся дарога тут прыгожая. Па ёй, здагадваемся, хораша ехаць вадзіцелям. Дык і добра ж! Чаму там недзе ўсё, як у людзей, а мы чым горшыя? Пра гэта, відаць, падумаў некалі і Сапановіч, чалавек, трэба сказаць, працавіты, мэтанакіраваны, а тады закасаў рукавы, узяў сам сякера ў рукі — каб майстраваць. І майстраваў. Дзе сам, дзе паказваў, як тое ці гэтае робіцца. Затое цяпер ёсьць што паказаць, ёсьць чым пахваляцца. А чаму і не! Як выскокваеш з з боку вёскі Дзедаўкі, то на шашы адразу ж бачыш своеасаблівую рыштаванні. Зона адпачынку будзе. Але, адразу заўважым, не такая, як недзе мы бачылі раней, не: тут будзе зона адпачынку Сапановіча. Ён стараецца ў жыцці нічога не капіраваць, а прыдумвае заўсёды сваё. Пакуль, прызнаецца, галава варыць. То і добра. А ў рыштаваннях — зноў алтанка. Толькі цяпер можна будзе адпачыць каля сухастойнага дуба, які выгледзеў Уладзімір Мікалаевіч у лесе. На дубе Сапановіч пакінуў сукі. Адзін большы, другі крышачку меншы, адзін даўжэйшы, другі карацейшы... І не проста тут можна пасядзець на лаве, а яшчэ і дубам падзівіцца — гэтым вось тварэннем прыроды, якое, на жаль, загінула. Але ж сухое дрэва жыве, служыць людзям, як бачым. Калі яно патрапіла на вочы гаспадару — такому, як ляснічы з Людзяневіч Уладзімір Мікалаевіч Сапановіч.

Перш, чым прыехаць на бераг Случы, спыніліся каля хлапчука, які сядзеў паўзкрай дарогі. Сапановіч з ім павітаўся, пацікаўся, дзе бацька. А бацька — мастак з раённага Дома культуры Генадзь Еўлаш — адпачываў за дрэвам, убачыўшы ляснічага, узніяўся, заспяшаўся насустроч.

— За табой, Сцяпанвіч, дачка прыедзе,— паабяцаў мастак Сапановіч.—А я вось з гасцямі заняты. Сёння, бачу, шмат зрабіў.

— Як атрымалася... Драбяза гэтая і паху фарбаў не баіцца,— і мастак адганяе ад твару камароў.

Валуны, што разлегліся паабапал дарог, мы бачылі ўжо і ў Калінкавіцкім лягасе. Але тут — Сапановіч: ён тыя ж валуны пажадаў не проста пафарбаваць, а... размаляваць. Каб глядзелі з іх на людзей бусел, бабёр, вавёрка, заяц, ліса і нават зубр. Зубр і вавёрка Генадзю Говару, як мастаку-прафесіяналу, не дужа спадабаліся, але ён жа тут і пагадзіўся, што Генадзь Еўлаш можа бачыць лясных насельнікаў і такім, страшага нічога няма. Торчык і Сапановіч, якія, зауважыў, крыху спярша суцішыліся, аднак пасля апошніх слоў Генадзя палагаднелі: і нам так здаецца! А ў цэлым — добра. Уладзімір Мікалаевіч паказвае камень, на якім ён плануе намаляваць зноў жа зайца і напісаць вялікім літарамі — каб бачылася з дарогі, камень жа крыху паводдаль, каля маста яго бліжэй не прыстасуеш — наступныя слова: «Абарані мяне!» Толькі вагаецца пакуль, праўда, ці трэба слова «чалавек» дабаўляць. Пэўна ж, не, бо і так вядома, хто павінен абараніць шэрага бедалагу.

Пакуль дабіраліся сюды, да рэчкі Случ, даведваемся, што дачка, якая павінна прыехаць на ўласных «Жыгулях» і адвезці ў Жыткавічы мастака Еўлаша з сынам, атрымала вадзіцельскае пасведчанне наступерак бацькоўскаму жаданню, але цяпер, як бачым, і добра: выручыць, калі нявыкрутна яму, Сапановічу. Валодзя, сын, яшчэ школьнік, у дзесятага вучыщца, а дачка закончыла тэхнікум і марыць стаць юрыстам. А ў Сапановічаў, дарэчы, цяпер два Валодзі. Сястра ў жонкі памерла, а хто ж прытуліць Валодзю, калі не свае? Так і жыве хлапец у цёткі з дзядзькам, вучыщца ў адзінаццатым класе. І добра вучыщца. Уладзімір Мікалаевіч спадзяеца, шо ён паступіць у інстытут. Хаця б і не супраць быў, калі б выбраў Валодзя і тэхналагічны універсітэт...

Апавёў яшчэ нам ляснічы, як дабывалі яны камяні гэтых ў Мікашэвічах. «Суткі выбіралі. І нядорага... Пакуль, мусіць... Колькі, думаецце, вось гэты маленькі важыць? Тры з паловай тоны». Даведаліся таксама, што лясны масіў ў гаспадарцы Сапановіча займае 10 тысяч 679 гектараў, тут 14 абходаў, 104 кварталы, 2 майстравых участкі...

— А лес раскінуўся і тут і там,— паказвае рукамі ляснічы.— Складана ўсюды пабываць. І на чым? Падсядаю на грузавік, калі едуць рабочыя, з імі і дабіраюся. Ляснічаму трэба «уазік». Ну, добра: мог бы тады-сяды паяксплутаваць і ўласны легкавік, але ж на «Жыгулях» не ўсюды праедзеш — вось бяда ў чым. Ды і сувязі ў нас няма. Асабліва цяжка без яе, калі пажар. Я б мог з вышкі кіраваць па рацыі, а так чакаю, калі машына вернеца, а потым адсылаю зноў яе ў патрэбны квадрат... Бачыце, што атрымліваецца? Непарарадак. Якраз той выпадак, калі скупы плоціць двойчы.

Непадалёку ад двухпавярховай алъянкі на беразе возера, якое не мае назвы, працягваецца зона адпачынку. Два доўгія сталы, такія ж лавы, а дахі-картузікі, калі трэба, абароняць ад дажджу. Абедаем і вячэраем адразу. Юшка ёсць, і няважна, што каструлю з ёй Сапановіч вазіў у салоне «уазіка» гадзіны дзве, пакуль мы знаёмліся з ягоными альтанкамі і зайцамі-бабрамі. Хоць і недзе прыгатаваў ён яе загадзя дома, усё роўна смачна. Таму што, відаць, частаванне было ад сэрца. Сядзелі за сталом доўга, сыгтыя і стомленыя, рассказвалі розныя байкі, а Говар крэмсаў алоўкам у блакноціку — пісаў, канешне ж, верш. Яны ў яго здараюцца часта, і мне іншы раз няпроста уціснуць іх у свой тэкст. Але гэты сам просіцца:

Крычыць у чароце

Качанё,

Бы плача...

Відаць, адбілася

Яно
Ад качак...
Яго спалохалі буслы
Чарныя,
Што пралящелі
Па-над ім,
Страшныя...
Але не знала
Качанё,
Малое,
Што толькі сталі
На крыло
Ўсе трое...
Яны спужаліся
Яго
Таксама...
Хай супакоіць іх
Пяшчтотай
Мама...

Іван Мікалаевіч Торчык паказаў вялікі палец: во! Верш спадабаўся ўсім. Сведкамі таго, аб чым напісаў Говар, былі ж мы колькі хвілін назад самі...

Вяртаемся ў Жыгкавічы. На начлег. Сцямнела. «Уазікам» кіруе сам Торчык. У лягасе ні для каго не сакрэт, з чаго і як зрабіў ён месяцы за тры гэты «усюдыход», хоць і душу ў яго ўклаў, а калі даведаўся, што зайдзіць паедзе на ім у Мінск, палохаецца:

– Ці вернецца сваім ходам?

І ўсё ж спадзяецца, што вернецца: сваё ж тварэнне, не павінна падвесі.

У Івана Мікалаевіча бацька Мікалай Іванавіч, некалі ён быў тут дырэктарам лягаса, цяпер працуе ў Мінску, і я тады-сяды, было, звяртаўся я да Івана Мікалаевіча як да Мікалая Іванавіча. Сын не крыўдаваў. Пакуль што тут больш ведаюць Торчыка-старэйшага, а ў Торчыка-малодшага ўсё яшчэ наперадзе. Жыццё толькі пачынаецца. І ён, здаецца, знайшоў у ім сваю нішу.

Перш, чым развітаца, дамаўляемся, у колькі гадзін заўтра едзем на возера Чырвонае, ці на Князь-возера. Мне чамусыці больш імпануе другая назва, сёння амаль забытая, якая не ўжывалаецца ў картаграфіі, але жыве ў памяці старэйшых людзей. Як жыве і легенда пра возера.

...Жыў недзе тут паблізу яшчэ пры царыцы Кацярыне ў высокім цераме князь, было дзяцей у яго шмат, ды ўсё дочки, а сын адзін-адзінюткі быў, як на руцэ мезенец. А любіў жа князь яго!.. Вядома, багацце меў незлічонае, і пакінуць усё тое дзеўкам без працягу свайго князёўскага кораня было для яго вялікай крыўдай. І таму князьку маладому з малых год – усялякае патуранне, а старэйшых дачок трymаў бацька ў строгасці і паслушэнстве. Прызначыў ім вялікі пасаг кожнай, і ўсё. Больш ні на якую ласку яны не маглі спадзявацца, таму што ўся бацькоўская любоў і ўвесь князёўскі маёнтак былі маладому князю.

Пачаў князёк падрастаць і зраўняўся ў краснага малайца. Як дубок, роўны, і шчокі ружовыя, валасы русыя, вочы блакітныя. Нораву быў ціхага, паслухмянага.

Як падышла пара яго жаніць – клапаціўся вельмі стары князь аб працягу роду – надарыўся нечаканы выпадак. Закахаўся, ды моцна, князёк у дачку карчмара Сару, прыгажуню-яўрэйку. Даведаўся пра гэта князь, раззлаваўся:

– Не будзе табе майго благаславення!

Князенъку з воч прагнаў, а карчмара загадаў у падзямелле кінудь. Але князёк таксама нораў паказаў. Быў у яго невялікі маёнтак, ад нябожчыцы-маці ў спадчыну дастаўся, золата-срэбра каваны куфэрак. А каб ніхто не ведаў, што ён са сваёй мілай сустракаецца, пабудаваў патаемна ад бацькі, пасярод вялікага возера каменны церамок і ў ім пасяліў сваю каханую. Хутка ён і сам на гэты астравок перабраўся, балазе, зіма стаяла, і на возеры напрасцяк санную дарогу праклалі. Сара ў хрысціянскую веру перайшла, і павінна было быць ім вянчанне па ўсяму закону. А зіма ў той год трымалася марозная, снежная. Возера лёдам скавала ды снегам занесла. А як глянула вясна з туманамі, ды адразу вятры з Дняпра падзьмулі і сонца прыпякло, крануўся ўраз усюды лёд. І на возеры ваду падняло, і пайшлі па ім гуляць тоўстыя крыпі. Вось тут церамок і разнесла. Князька ў той час там не было, ён яшчэ па саннай дарожцы пакаціў да папа дамаўляцца, каб адразу па ўсяму закону з хрышчонай яўрэйкай шлюб узяць.

Дамовіўся з папамі і едзе па веснавой бездаражы. Пад'яджае да возера, а па ім толькі хвалі ды крыпі гуляюць. Даведаўся ён ад рыбакоў, што ніхто з таго вострава і церамка жывы не выплыў. Пастаяў, пастаяў князёк, пасля ўзышоў на высокі бераг, што векавымі соснамі зарос, ды з разбегу ў возера і кінуўся...

Дайшла пра тое вестка да старога князя. Карчмару ён загадаў камень на шыю прывязаць, у возеры ўтапіць, а сам пасумаваў, пасумаваў ды неўзабаве і памёр.

І завецца з той пары Чырвонае возера яшчэ Князь-возерам...

Да возера з намі едзе таксама інжынер аховы лесу Аляксандр Уладзіміравіч Галавач. Паколькі «уазік» Торчыка ўсё ж пайшоў сёння на Мінск, то ахвотна пагадзіліся перасесці ў новенъкі – ажно ззяе! – «уазік» галоўнага ляснічага Аляксандра

Антонавіча Крукоўскага, з якім, калі нічога не перашкодзіць, павінны сустрэцца мы яшчэ і ў Жлобіне: ходзяць настойлівым чуткі, быццам ён даў згоду узначаліць там лягас. Пажывем — пабачым. І шчыра прызнаемся: пасля знаёмства з гэтым чалавекам і кірауніком, хочацца сустрэцца з ім яшчэ. Хоць у Жыткавічах, хоць у Жлобіне... Склалася першае ўражанне, што ён на сваім месцы. А пакуль слухаем у дарозе Галавача, які прыгадвае сваё жыццё ў Горным Алтаі, дзе ён таксама працаваў у лесе. Туга па радзіме была увесь час, гняла яго, і ён вярнуўся... але ненадоўга: не падыйшлі дачцы кліматычныя ўмовы, хварэла, таму дактары парайлі зноў вярнуцца на Алтай — пакуль не падрасце дзяўчо. А працаваў ужо на Віцебшчыне Галавач ляснічым. Паехаў назад. Падгадаваў дачку. І вярнуўся на Беларусь. На гэты раз — у Жыткавічы.

Пакручастыя дарогі бываюць у жыцці чалавека.

Мінаем вёску Ляхавічы, і здаля ўжо бачыцца люстраная роўнядзь возера. Пад'язджаєм. З Князь-возера пацягнула халадком. Спазняецца нешта Генадзь Іларыёнавіч Курылец, паляўніцтвазнавец лягаса, ён жа выконвае і абавязкі ляснічага. Ды ненадоўга: не паспелі мы, як кажуць, агледзецца, падрульвае і ён на іншамарцы. Знаёмімся. Успамінаем пра легенду... Курылец, узброены біноклем, паказвае на цёмную паласу, што добра відаць перад самым супрацьлеглым берагам. Даставе бінокль. Першым бярэ яго Генадзь. А Курылец тлумачыць:

— Вось, дзе расце кашэльнік, і быў той церам, які зрэзалі крыгі. Пратаноўваю з'ездзіць туды. Тут недалёка — усяго шэсць кіламетраў. Хоць недасведчанаму чалавеку можна і зусім падацца, што востраў той побач — як рукой падаць. Вада моцна скрадвае адлегласць. Дык што, паедзем?

Даем, безумоўна ж, згоду. Разам з двумя Генадзямі, Говарам і Курыльцом, у лодцы і я: Торчык і Галавач застаюцца

на беразе. І калі маторка панеслася па азёрнай роўнядзі, абдало казытлівым халадком, і я скарыстаў безрукаўку, што хацеў спярша пакінуць на беразе — праста трymаў яе перад сабой, і вецер не так працінаў. А побач плавалі качкі, бакланы, чайкі. Там-сям над возерам клубілася пара, плёскалася рыба. Як у казцы. Говар заўважае, што блакітнае неба быццам упала ў возера, неба і возера быццам зліліся ў адно цэлае. Прыгожа. Надта. Пазней на беразе пра гэта Говар скажа рыбаку, той пацісне плячыма: «Цікава... А я тут кожны дзень — і нічога такога не бачу». Каб бачыць такое, аказваецца, трэба быць мастаком.

Ад берага да вострава пранесліва маланкава. Курылец глушыць матор, і лодка па інерцыі слізгае наперад, пакуль не расхіне, бы чалавек рукамі, кашэльнік. Стоп. Курылец саскоквае на грунт, раіць зрабіць гэта і нам. «Тут зямля цвёрдая, а глыбіні амаль няма. Па калена». Слухаемся. Вада ўпляя. Палохаем рыбу, якая грэлася ў траве.

Вось, значыць, дзе жыў малады князь з маладой княгінай...

Вось, значыць, дзе быў церам...

Мы стаім на гэтым месцы. Неверагодна. Але ж так. На памяць пра наведванне вострава зрываем па некалькі лазінак кашэльніку. Яны даўгія і з маленъкімі мяцёлкамі на вярхуцьці. Няхай будуць нагадваць дома пра Князь-возера. Пра цар-дуб нагадваюць дома мне жалуды, пра бархат амурскі галінка з сухімі, як порах, лісточкамі... І цяпер вось — кашэльнік... Расскажу калі-небудзь унуку легенду і пра возера. Няхай падрасце. Гісторыю свайго краю, пагадзіцесь, мы павінны ведаць.

Возера зачаравала. Вялікае і сонечнае, як і той дзень, калі наведвалі мы яго.

Вяртаючыся назад, спыняемся ў Ляхавічах каля мясцовай крамы. Спёка, без халодненъкай мінералкі не абыйсціся. Насупраць не на жарт сварацца бабулькі. А нас больш

зацікаліла шыльда, што здалёк бачыцца на старэнькай хатцы – яна якраз за спінамі старых, і тыя, уцягнутыя ў халодную вайну, нават не звяртаюць на чужых людзей увагі: сур'ёзная сварка! Падыходзім, чытаем: «У гэтай хаце з 3.1. па 2.2.43 г. размяшчаўся штаб партызанскаага злучэння Героя Савецкага Саюза С. Каўпака». Нават так! А ледзь не праехалі міма. Каб не сварыліся бабулькі, то, магчыма, не глянулі б у той бок. Іншы раз, аказваецца, і сварыцца карысна. А ўзяліся за нітку, і пакаціўся клубок... Генадзь Курылец, калі ўжо вайна ўспомнілася, прапанаваў заехаць да аднаго чалавека... Неўзабаве мы ўсёй гурбай таўкліся ўжо на дагледжаным двары Арсена Міхайлавіча Цімашэні. Сустрэў ён нас прыветна, пачаў частаваць яблыкамі і грушамі, але перш, чым запрасіць у хату, паказаў ручку, якая прыбіта да вечка калодзежа.

– З «Дугласа», – пахваліўся Арсен Міхайлавіч. – Раскажу, усё раскажу...

Зайнтрыгаваў. Пакуль рассказа, пакуль тое ды сёе, ахапіла гордасць за беларуска-рускага чалавека: дзе тая Амерыка, а ручка з самалёта служыць простаму вясковаму дзядулі Арсену Міхайлавічу на ягоным падворку, прысобіў ён яе да калодзежа, каб ваду піць, бо вайна вайною, а без вады, як кажуць, і ні туды, і ні сюды. Вось так! Ну, а што ж з «Дугласам» здарылася, чаму яго і сёння ўспамінаюць?

– Зімой на возеры быў аэрадром, – Цімашэні усадзіў усіх нас за стол перад горкамі яблык і груш. — Прылящеў аднойчы «Дуглас», каб забраць раненых. Пагрузілі раненых. Пачаў вырульваць самалёт, каб прамей стаць на лёдзе і разагнацца для ўзлёту, аднак адно кола яго трапіла ў лунку... вінты пагнуліся... адно крыло пашкодзілася. Куды лящець! Трэба рамантавацца. Выклікаюць аднекуль — не ведаю адкуль, гаварыць не буду — другі самалёт. Адрамантавалі «Дуглас». Але на гэтым зімовым аэрадроме быў, як аказалася пазней,

здраднік... Ён падпаліў склад, падаў, такім чынам, сігнал і наляцелі немцы, разбамбілі самалёты... Ушчэнт. Я вось ручку сабе ўзяў. Як быццам бы на памяць. А рэч, павінен сказаць, добрая. Колькі ўжо гадоў праішло, а яна як новая. А людзей, што загінулі, шкада, як і самалётаў... Так што Князь-возера багата пабачыла на сваім вяку...

Цімашэнія жыве адзін, жонка памерла, але ў яго ўсюды чиста, дагледжана. Так, відаць, было і ў ягоным абходзе, калі працаваў лесніком...

Развітваемся і з Арсенам Міхайлавічам, і з Генадзем Курыльцом. Нам трэба яшчэ сёння пабываць у Ветчынскім лясніцтве, дзе расце панційская азалія, якая была завезена сюды ўпершыню мясцовым панам яшчэ ў XIX стагоддзі. Калі прапаноўвалі ў лягасе нам гэты маршрут, то адчувалася, што панційскай азаліяй тут ганарацца... Як ганарацца і паляўнічай гаспадаркай, якая займае плошчу 32 тысячи гектараў, а па дадзеных апошняга ўліку там жывуць 10 ласёў, 70 дзікоў, 90 касуль, 40 глушцоў, 250 цецярукоў, 37 баброў, 15 выдраў.

На хвілінку заскочылі ў лягас. Торчыку трэба было некуды пазваніць, а нам паведамілі, што вярнуўся з камандзіроўкі дырэктар лягаса Анатоль Васільевіч Віцебскі і папрасіў, калі з'явімся мы, каб заглянулі да яго. Што з задавальненнем і зрабілі.

У добрым настроі ехалі мы неўзабаве ў Ветчынскае лясніцтва.

На сустречу з панційскай азаліяй.

І хоць гэты дэкаратыўны хмызняк нагадваў нам імя прыгожай дзяўчыны, чамусыці перад вачыма стаяла Князь-возера...

7. ЦЫБУЛЬСКАЯ ВАРТА, альбо ЁСЦЬ ТАКІ МУЗЕЙ!

Знаёмства з Рэчыцкім лягасам пачалося з поціску рук. Спярша павітаіся з Аляксеем Асіпенкам, ляснічым з Ровенскай Слабады, які сустрэу нас на чыгуначным вакзале, потым з дырэктарам лягаса Пятром Хлебаказавым. Раніца, таму ў апошняга спраў хоць адбаўляў: званкі, заходзяць-выходзяць супрацоўнікі, а тут і мы... Прапаноўваем, каб не перашкаджаць: можа б мы падыхалі пакуль чыстым паветрам? На нашу прапанову Хлебаказаў суцяшае: «Зараз, зараз...» І, бы між іншым, ухітраемся бліжэй пазнаёміцца, а пазней высвята-ляецца, што ёсць у нас і агульныя знаёмыя. Адзін з іх — дыктар Беларускага радыё, заслужаны артыст рэспублікі Мікалай Чырык. Пётр Іванавіч з ім жадаў бы сустрэцца. Цікавы, падкрэслівае, чалавек, ён тут непадалёку нарадзіўся — у вёсцы Дуброва.

— Я б і сам з вамі сёння паездзіў,— шкадуе Хлебаказаў,— але англічан чакаю. У адзінаццаць будуць. Цяпер з замежнікамі трэба вуха востра трymаць: толькі папярэдняя аплата... Аднак пасля, як вернеццае, чакаю. Гадзіны ў чатыры. Дамовіліся. Пра жыццё пагаворым.

Амаль у дзвярах сустракаемся з намеснікам генеральнага дырэктара вытворчага лесагаспадарчага аб'яднання Аляксандрам Скачко. Таксама абмяняліся поціскам рук. Здагадваемся, чаму прыехаў ён з Гомеля: на падмогу Хлебаказаву— англічане ж будуць, справа сур'энная. Жадаєм поспеху і трапляем адразу з кабінета дырэктара ў музей лягаса. Вось тут, у музеі, мы і затрымаемся. Тым больш, што, як гаворыць ініцыягтар яго стварэння Валянціна Савельеўна Жаўцілава, такі музей пакуль адзіны ва ўсёй Беларусі.

— А з чаго ўсё пачалася?— перапытвае жанчына.— Гены, пэўна... Сама я з Навазыбкава, скончыла Бранскі тэхналагічны інстытут. Па размеркаванні была накіравана ў Чалебінскую вобласць, адкуль пераехала ў самы прыгожы, як цяпер я

разумею, горад — у Рэчыщу. Тут у мяне цётка жыла... І вось 25 год ужо працую ў лягасе, сёння — інжынер па ахове працы. А што пра гены я загаварыла, дык бацька ў мяне працаваў настаўнікам гісторыі. Люблю гісторыю і я. І вось спадучыла адданасць лесу і мінуламу. А музей — гэта і ёсць гісторыя... Патрохі экспанаты я збірала на працягу года, па ўласнай ініцыятыве, вядома ж, але пры падтрымцы кірауніцтва. Што натхняла.

Давайце ж паглядзім, што патрохі збірала гэтая прыгожая і ініцыятыўная жанчына? Як кажуць, за намі на экспкурсію. Тым больш, што паглядзець тут ёсць што — у музеі экспануецца прыкладна 500 экспанатаў. Адзін з іх сведчыць, напрыклад, пра тое, што лясніцтва ў Рэчыцы было створана ажно 200 гадоў назад. А гэта кніга «Прыроды», якая выпушчана ў 1873 годзе. Выкананы лісток на парубку лесу 1900 г., талон да лесапарубчага білета 1938 г. Цікава таксама пазнаёміцца, што пісалі ў анкеце, калі прадстаўлялі на званне стаханаўца лесаруба Алега Бандарэнку ў 1936 г. Накладныя 1933 г., якія сведчаць аб tym, што лес тады паступаў з Рэчыцы ў Москву, Ленінград, у Харкаў, але больш — на гомельскую запалкавую фабрыку «Везувій». А вось урадавая тэлеграма за подпісам тагачастанга міністра лясной гаспадаркі Васіля Каржа: «Камандзіруйце ляснічага Драбышэўскага ў Москву...»

Валянціна Савельеўна тлумачыць нам, хоць і сама да канца не ўпэўнена, што так і было:

— Тады рабілі лесаабаронныя палосы ў такіх мясцінах, дзе ў асноўным былі стэпы, пяскі. Як, напрыклад, пад Сталінградам. Мабыць, для гэтай мэты і выклікаўся наш спецыяліст.

Шмат здымкаў ветэранаў. Чытаем подпісы пад імі: Цімафей Іванавіч Цыбульскі, Аляксандр Якаўлевіч Кастрама, Мікалай Арцёмавіч Філіпаў, Фёдар Фёдаравіч Кацура, Міхаіл Васільевіч Канода, Уладзімір Пятровіч Сівуха... У кожнага з іх

цікавая, багатая біяграфія. Пра некаторых з гэтых людзей хочацца расказаць больш падрабязна., бо іх біяграфіі — гэта біяграфіі і краіны, і лясгаса.

Цыбульскі працаваў у лесе ўсё сваё свядомае жыщце — з 1924 па 1962 год. Быў у асноўным лесніком. У гады Вялікай Аўчыннай вайны — сувязны партызанскага атрада. Але ж пра гэта мала хто ведаў, больш бачылі людзі Цімафея Іванавіча ў лесе, на сваім пасту, хоць тады гаспадарылі там пэўны час і немцы — садзілі лес, але садзілі, вядма ж, чымі рукамі. Неўзабаве вайна пакацілася далей — вораг адступіў, а партызанскі атрад злучыўся з часцямі Чырвонай Арміі. Цыбульская арыштавалі. Каму і што ён тады мог даказаць? Толькі як скончылася вайна, вярнуўся нехта з кіраунікоў партызанскага атрада, пацікаўся, дзе ж Цыбульскі. Яму адказалі: сядзіць. Як, за што? Ён жа быў нашым лепшым сувязным! Давялося прасвятліць сітуацыю, і Цыбульская адрозу ж адпусцілі. А месца, дзе ён жыў, і сёння называюць людзі Цыбульскай вартай. Як трэба жыць, каб людзі так увекавечылі памяць пра чалавека!

Крыху іншая недарэчнасць адбылася і з Аляксандрам Якаўлевічам. Мужна змагаўся з ворагам партызанскі падрыўнік і франтавы кулямётчык Кастрама. Ён быў узнагароджаны трывма ордэнамі Славы, але двойчы — III ступені. Калі падрос яго сын Міхаіл і прыйшоў у кароткатэрміновы адпачынак у час службы з арміі, то ў размове з бацькам засумніваўся, каб двойчы ўзнагародзілі яго ордэнамі адной і той жа ступені. Тады ж сын напісаў у Москву, прасіў разабрацца. І неўзабаве Кастрому выклікалі ў райваенкамат, дзе ў мужнага салдата папрасілі прабачэння за памылку і ўручылі яму ордэн Славы I ступені за нумарам 2922.

Аляксандр Якаўлевіч у вёску Салтанава, дзе працаваў ён лесніком, вярнуўся поўным кавалерам ордэна Славы.

Цікавае жыщё пражыў Мікалай Арцёмавіч Філіпаў. Нарадзіўся ён у 1894 г. У 1915 быў прызваны на службу ў царскую армію. Служыў у кавалерыі. Прыймаў актыўны ўдзел у баявых дзеяннях. Быў некалькі разоў паранены. За мужнасць атрымаў узнагароду — Георгіеўскі крыж. У час Каstryчніцкай рэвалюцыі знаходзіўся ў Рэвелі (Талін). Перайшоў на бок балышавікоў. У час грамадзянскай вайны служыў у кавалерыі, прыймаў удзел у разгроме вайсковых фарміраванняў Булак-Балаховіча. З Чырвонай Арміяй дэмабілізаваўся ў 1922. У 1930 абраны землякамі членам выканкама сельсавета. Адзін з арганізатораў калгаса, які 7 гадоў узнічальваў. Удзельнік Вялікай Айчыннай вайны. Вайну скончыў ва Усходній Пруссіі. Узнагароджаны некалькімі медалямі, у тым ліку «За адвагу» і «За баявыя заслугі». У пасляваенны перыяд працаваў у Бабіцкім лясніцтве.

Узнагароды. Документы. Санкі. Мётлы. Аглоблі. Бочкі. Пасля вайны ў лягасе працавалі на валах, таму і калёсы рабілі. Калёсы ў музей шмат месца зоймуць, а вупраж ёсць.

Побач, на стэлажах, зацікаўць прыходны касавы ордэр, калі пры немцах здавалі грошы, ведамасць на налічванне заработнай платы, а з адваротнага боку на якой — лістоўка. Акт перадачы лесаўпаратковальных работ 1939 г. Шмат інвентару, што выкарыстоўваўся ў розныя перыяды жыцця лягаса: пілы, нажоўкі, сякеры, прыстасавні для збору жывіцы...

Раённая газета за 1945 год пад загалоўкам «На заклік калектыву Ельскага леспрамгаса» паведамляе, што з 20 па 25 снежня па леспрамгасу нарыхтавана 1400 кубаметраў лесу, вывезена 434 кубаметры і падвезена да трасы 542 кубаметры. План IV квартала сезоннікі з калгасаў і пастаялым кадрам леспрамгаса на 25 снежня выканан: па лесанарыхтоўках на 70,6 працэнты і па вывазках на 51,7 працэнты. На зварот

калектыву Ельскага леспрамгаса многія лесарубы і возчыкі павысілі вытворчасць сваёй працы. Былыя воіны чырвонай арміі Грыцэнка Васіль, Грыцэнка Якаў, Лешчанка Мікалай — з калгаса імя Свярдлова Маканавіцкага сельсавета дзённыя нормы выконваюць на 150-200 працэнтаў. Перавыконваюць дзённыя заданні і возчыкі. Гэты калгас на 28 снежня квартальны план па нарыхтоўках выканаў на 70 працэнтаў, па вывазках на 85 працэнтаў.

З добрымі паказчыкамі сустракаюць новы год многія рабочыя леспрамгаса. Трым я аўтамашынамі за 27 снежня вывезена 178 кубаметраў лесу. Шафёры Дзешчэнія Зміцер і Бараноўскі Пятро за гэты дзень вывезлі 63 кбм. лесу, што складае 258 працэнтаў дзённай нормы.

Сёння, магчыма, і крыху дзіўна чытаць пра ўсё гэта, але ж з песні, як гавораць, слова не выкінеш. А то была наша песня, і яе хораша спявалі гаспадарнікі лесу ў нялегкі пасляваенны час.

На відным месцы, як і належыць у музеі, кніга водгукаў. Гартаем. Їёліяя слова пакінулі тут група падрыхтоўкі спецыялістаў з Інстытута лесу АН Беларусі, былы дырэктар лягаса Аляксандр Іванавіч Краўчанка, генеральны дырэктар ВЛГА М.П. Супрун. Астатнія прозвішчы нам ні пра што не гавораць, але Валянціне Жаўцілавай усе роўна прыемна: музей жа яна і стварала для таго, каб яго наведвалі.

— Але ж наш музей — гэта яшчэ і лес, так-так, я не агаварылася,— тлумачыць яна.— Да экспанатаў музея адносяцца і рэдкія дрэвы, што растуць на тэрыторыі лягаса, гэта і помнікі, гэта і звяры, птушкі...

А праўда, усё гэта, відаць, таксама музейныя экспанаты. Ну як, напрыклад, бархат амурскі можна выставіць у музеі, калі ён з'яўляецца багаццем лягаса, яго гісторыяй, але павінен расці на зямлі пад чыстым небам?

Развітваемся з музеем. Хацеў і я пакінуць у кнізе водгукаў запіс, але спышаліся і забыўся. Ужо калі селі ў аўтобус «КАВЗ» і Іван Іванавіч Піпчанка паруліў з горада, я падзякаваў Валянціне Савельеўне за карысную працу. Сказаў слова, якое і пакінуў на паперы нехта з наведвальнікаў: «Дзякую!» Слова гэтае ёй спадабалася.

Едзэм у лес, дзе расце бархат амурскі. Займае ён там 1,3 гектара плошчы. Гэта будзе маё першае спатканне з гэтым пакуль таямнічым і загадковым дрэвам. На гарадской ускраіне наш гід Жаўцілава паказвае на карпусы завода «Рытм»:

– Некалі, помню, тут была гарадская звалка. А трошкі далей, дзе «Беларуснафта», ляснік Васіль Іванавіч Мароз выкапаў каменнную сякеру. Вуньтое месца...

Горад заканчваецца, і нас праглынае лес. Ён — стыхія не толькі, здагадваюся, Жаўцілавай, але і ляснічага Рэчыцкага лясніцтва Андрэя Мядзведзева, які сядзіць побач у аўтобусе, што шкрабецца па вузкай дарозе і вадзіцеля Іван Іванавіч нагадвае вадзіцеля аўтобуса з добра вядомага кінафільма, толькі хто з нас Шарапаў — здагадацца няпроста, але такое параўнанне выклікае жывую рэакцыю. Здарожваемся.

– Вось і наш бархат,— паказвае на дрэвы ляснічы, зусім яшчэ малады хлопец, і мы паслушмяна ідзем за ім. — Тут ёсьць дрэвы, якім ужо больш, чым мне: гадоў пад сорак .

Даведваемся, што з кары бархата амурскага робяць пробкі... прыпамінаю, дзе тыя пробкі цяпер выкарыстоўваюцца і перад вачыма з'яўляюцца бутэлькі з шампанскім ; што прадаецца кара на вагу і вельмі дорага каштue. З гэтым пагаджаемся, бо дрэва расце не адзін год, а кара нават у тых, што даўно сядзяць тут у зямлі, не надга тоўстая. Але на паплавок бяру. Ды і на памяць аб спатканні з гэтымі загадковымі дрэвамі. Хоць пасля сустрэчы з імі ні якой

загадкавасці не застаецца — дрэва як дрэва, толькі, праўда, рэдкае для Беларусі.

Пакідаючы плантацыю, заўважаем на адным з дрэў пустое гняздо.

— Дразда,— робіць заключэнне Мядзведзеў.

«Вы слухали, как поют дрозды?»— адразу ж прыгадалася песня. Не чую і я. Але добра, што ёсьць гнёзды гэтых рэдкіх і прыгожых птушак. А ёсьць птушкі, будуць і песні.

У Рэчыцы каля канторы лясніцтва пакідаем Андрэя Мядзведзева, а самі едзем далей. З правай рукі ад дарогі — Дняпро, там- сям праз невад дрэў блісне люстэрка ракі. І наўсцяж — зоны адпачынку прадпрыемстваў Рэчыцы: нафта- вікоў, підролізнікаў, працаўнікоў мэблевай фабрыкі... Крыжу раней, перад самай Азершчынай, перасеклі раку Ведрыч, якую сустракаў раней каля Васілевіч — там яна не такая шырокая, а тут, дзе праз колькі метраў упадае ў Дняпро, ужо падобна сама на сябе: рака!

Каля вёскі знаходзіцца поле, якое называецца Мескім. Хутчэй за ўсё, ад украінскага слова «місто», што значыць горад. Менавіта на гэтым полі, як сведчыць гісторыя, палкаводзец польскага караля Штэфана Баторыя князь Вішнявецкі ў сярэдзіне XVII стагоддзя пажадаў перарэзаць шлях казацкаму атраду Максіма Крыўаноса, паплечніка Багдана Хмельніцкага. Але баявое шчасце ўсміхнулася казакам. Пра гэты эпізод, дарэчы, апавядыае карціна «Максім Крыўанос праследуе князя Вішнявецкага», якая знаходзіцца ў Гомельскім абласным краязнаўчым музеі.

Маюцца таксама звесткі, што каля Азершчыны, на паўвостраве, агуленым з трох бакоў рэчкай Ведрыч, магутным Дняпром і возерам, у 1709 г. атабарыліся лагерам шведы пад камандаваннем генерала Левенгаўтга, якія спяшаліся на дапамогу каралю Карлу XII. Адбыўся бой паміж шведскім

атрадам і войскамі Пягра І. Пра гэта сведчаць шматлікія паходаванні, выяўленыя ў 1956 г. пры планіроўцы стапеляў для будаўніцтва металічных баржаў. У паходаваннях знайдзены шпагі, алавянныя гузікі, каскі і іншыя прылады вайсковай амуніцыі як шведскіх, так і рускіх салдат.

Захавалася паданне, што шведы, спяшаючыся, спіхнулі карэту з вайсковай казной у глыбокі калодзеж і засыпалі яго зямлёй. Што да скарба, то ў 1905 г. хвалі Дняпра нібыта вымылі з берагу нейкую скрыню. Яе знайшоў бакеншчык, а потым знік разам з багатай знаходкай.

Малаўрадлівая зямля не магла пракарміць усіх насельнікаў Азершчыны. Менавіта таму вяскоўцы наймаліся на трапёйку лесу. Яны інані па Дняпры плыты як не да Чорнага мора. Дамоў вярталіся нярэдка праз паўгода...

На пагорку і вёска Азершчына. Што вялікая — сумнявацца не трэба: у ёй ажно дзве сярэднія школы. А яшчэ — музычная і конна-спартыўная. Ёсць гандлёвыя кропкі, сельскі Дом культуры, прафесійна-тэхнічнае вучылішча, тут жа суднабудаўнічы суднарамонтны завод, ПМК-73, а цяпер вось і кантора лясніцтва будуецца. Пасля таго, як вайсковы палігон перанеслі з гэтых мясцін, давялося лясной гаспадарцы браць пад ахову тутэйшыя лясы. Новае лясніцтва узначаліў малады спецыяліст — Уладзімір Грыцкоў. Заглянулі на будоўлю. Ляснічага не спаткалі, хоць ён там праводзіць значную частку свайго рабочага дня, аднак бадаўнікі парайі пачакаць, бо «Уладзімір Васільевіч надоўга не адлучаецца». Разумеем, але ж чакаць няма калі. Шкада, што не пабачыліся, бо дырэктар лястаса парайі нам расказаць пра гэтага хоць і маладога, але перспектывнага ляснічага. Не атрымалася. Вырашаем, што заедзем, калі будзем вяртацца назад. Падтрымліваем прапанову і Жаўцілавай заехаць на адваротнай дароге на яе дачны ўчастак, які каля вёскі Унорыша і зусім блізка ад дарогі.

«Кветак нарваць трэба. У мяне там 52 гатункі гладыёлусаў». Кветкі спакушаюць.

Але мы не ведаем яшчэ, што будзе наперадзе...

Прыемнае ўражанне пакідае знаёмыя з ляснічым Мілаградскага лясніцтва Уладзімірам Антонавічам Шыхаўцом. Баскетбаліст з мускуламі барца. Ён падсядае да нас у аўтобус, заўважаю, што з Іванам Іванавічам добра знаёмы, і мы едзем далей. Спыняемся за Берагавой Слабадой. Вадзіцель атрымлівае загад ад Шыхаўца заглушыць матор, чым дae зразумець і нам: тут крыху затрымаемся. Піпчанка не прамінуў адказаць:

— Глушу, глушу, іначай пехам пойдзем. Бензіну ў баку мала...

Падыходзім да помніка маракам гінскай флатыі. Вялікі чорны якар. Мачта. За помнікам — люстэрка Дняпра, і такое ўражанне з гэтай стромы, што горнецца вады сюды... І каб стварыць гэтую панараму, Шыхавец прыгадвае, як валі тут сосны на гэтым вось кругаяры, як тыя не слухаліся, упарціліся, але вымушаны былі усё ж скарыща чалавеку — дзеля такго, каб жыў подзвіг маракоў флатылі, якую разбамбілі немцы ў 1941 годзе якраз на гэтым месцы, дзе тое люстэрка Дняпра...

Флатылія ж, кажуць, спяшалася на падмогу абаронцам Магілёва...

А побач — вясковыя могікі.

— Я на іх свайго бацьку пахаваў,— бы між іншым, заўважыў у размове ляснічы. — Так ён пажадаў, хоць сам у Горвалі жыў. Ты, кажа, сын, тут часта будзеш ездзіць па гэтай дарозе, то і прывітанне перадасі тады-сяды... Ды і твой лес тут прыгожы.

Пастаялі каля помніка. Памаўчалі. Пагаманілі. Неўзабаве Піпчанка гыркнуў маторам, і аўтобус пакалываўся далей — з асфальту звярнулі ў лес, мінулі базы адпачынку нафтавікоў і гідроліznікаў, і вось тое месца, дзе Бярэзіна ўпадае ў Дняпро.

Статак кароў, хаваючыся ад дзённай спекі, залез у ваду. Спіць, прыхінуўшы твар сарочкай, рыбак на водмелі, натыркаўшы ўсцяж розных прылад. Вусцішна. Чамусыці адразу, дзе зліваюцца рэчкі, Дняпро надта ж здаецца вузкім, і толькі крыху далей, кіруючы прама на ту ю строму, дзе стаіць, бы на далоні чалавека, помнік, раздаецца ўшыркі...

А ў нас складаная сітуацыя — скончыўся бензін. Піпchanка злуецца. Ляснічы пакідае нас адных, а сам вырашае дабірацца на спадарожных да канторы, дзе пакінуў свой легкавік. «Чакайце. Што-небудзь прыдумаем. Бязвыхадных сітуацый не бывае».

Чакаем. Іван Іванавіч застанецца каля аўтобуса, а мы ідзем да нейкай базы адпачынку. Крыху пагапталіся на беразе Бярэзіны, а потым, калі зацерусіў дождж, скаваліся пад картузікам на ганку. І добра, разважаем, што так атрымалася — няма куды спяшыць. А то ўсё бяжым, пыхкаем... Сядзім, разважаем пра жыщё. І каб не гісторыя з бензінам, можа б нават і не даведаліся, для чаго Валянціне Савельеўне трэба было заехаць на дачу за кветкамі. «Зайтра паедзем з канцэртам у Лоеў. Прыйгожа ў аўтобусе, калі кветкі... настрой уздымаюць». Бачыце, Жаўцілава і спявачка яшчэ. Высвятляецца, што не толькі ўдзельнічае ў лягасаўскай самадзейнасці, але співае і ў гарадскім хоры ветэранаў вайны і працы. Колькі год назад засталася жанчына без мужа — памёр, і усю цеплыню душы і сэрца аддае цяпер працы, дочкам, ўнучкам і любімай справе.

Каб не бензін, то не даведаліся б мы таксама, што бацька Жаўцілавай, Савелій Мартынавіч Сысоеў, пісаў вершы, друкаваў іх у раённай газеце, а ў свой час сябраваў з паэтамі-землякамі Міхаілам Ісакоўскім і Мікалаем Рыленковым...

З чаго ўсё ж пачаўся музей, Валянціна Савельеўна? І Валянціна Савельеўна адказала:

– Са знака «Ляскік». Не бачылі ў музеі ? Ён там на відным месцы. Якаў Бобла падарыў. Свой. Той знак і стаў першым экспанатам.

Абяцаем яшчэ пабываць і ў музеі, і на Цыбульскай варце.

Пройдзе пэўны час, і, магчыма, з'явіцца ў музеі прозвішчы людзей, якімі сёння ганарыцца лясгас. Ахвотна назавем іх. Майстар лесу Прыдняпроўскага лясніцтва Мікалай Сямёновіч Гурыновіч Працуе з 1974 г. Пачынаў лесніком. Пад яго кірауніцтвам вырашчана шмат лясных культур. Аляксандр Вадзімавіч Валасевіч пачынаў працу вадзіцелем у 1985 г. З 1987 г. — майстар лесу, памочнік лянічага, ляснічы Прыдняпроўскага лясніцтва. Завочна закончыў Бранскі тэхналагічны інстытут. Валеры Андрэевіч Максіменка — ляскік, адказны чалавек. Мікалай Паўлавіч Палівач — вадзіцель лесавоза, узнагароджаны граматамі, памятнымі знакамі. Пераможна спаборніцтва лесарубаў у 2001 годзе ў лясгасе вальшчык Мікалай Іванавіч Захараў. Станочніца цэха пераапрацоўкі Ніна Яфімаўна Браздзецкая, і ў тым, што калектыву неаднаразова выходзіў пераможцам у спаборніцтве сярод цэхаў у ВЛГА, яе немалая заслуга. Ляскік Мілаградскага лясніцтва Васіль Мікітавіч Грыцкоў. Генадзь Уладзіміравіч Пушкоў — майстар лесанарыхтоўчай брыгады. У лясгасе з 1976 г. Быў ляснічым, начальнікам цэха, стварыў брыгаду лесарубаў, якая займаецца суцэльнай вырубкай. Ляскік Бела-Балоцкага лясніцтва Павел Паўлавіч Гаўрасёў. Ляскік Рэчыцкага лясніцтва Аляксандр Мікалаевіч Цырульнік, узнагароджаны ганаровай граматай Мінлясгаса Рэспублікі Беларусь.

А па��уль сядзім у гэтым маляўнічым ляснум куточку, зайдросцім буслам, якія зрабілі паблізу на сасне гняздо і цешацца сваім шчасцем, і чакаем з бензінам Уладзіміра Антонавіча Шыхаўца, бо сёння без бензіну, як і без вады, ні туды і ні сюды.

А вунь, заўважаем, і ён. Значыць, задуманае здзейснім.
Спяшаемся наступрач ляснічаму...

8. НА СЦЕЖКАХ ДЗЕДА ТАЛАША

У Петрыкаў прыехалі мы ў сярэдзіне дня. На станцыі Муляраўка, як і дамовіліся па тэлефоне, нас сустрэў старшыня прафкама лягаса Пётр Іванавіч Сазонаў. Так ужо нярэдка было і раней — на уласнай аўтамашыне: службовыя то на рамонце, то ў ад'ездзе. І тыя дванаццаць кіламетраў, што ад чыгункі да райцэнтра, праносімся на «Аудзі» хутка, але за гэты час паспяваю даведацца, што Сазонаў будзе працаваць з намі сёння і заўтра, а сам ён толькі што вярнуўся з адпачынку — ездзіў з унукамі і зяцем на Азоўскае мора. Спадабалася. Марыць і на будучы год пабываць там. Шчыра і пра сябе расказаў Пётр Іванавіч. На ахове лесу даўно. Працаваў і майстрам, і ляснічым, і галоўным ляснічым... Аднак, прызнаецца, аднаму чалавеку не дагадзіў, мусіць, і вось — амаль што, у адрозненне ад ранейшай, пенсіянерская пасада, хоць і да заслужанага адпачынку яшчэ багата. Петрыкаўшчына — яго радзіма. І гэта добра. Спадзяюся, што Сазонаў дапаможа нам, як нікто іншы, найбольш грунтоўна пазнаёміцца з гэтым прыгожым палескім кутком, дзе на лясных аброшаных сцежках мне чамусыці бачацца і сёння сляды дзеда Талаша...

Пазнаёміўшыся з кіраўніцтвам лягаса, просім Сазонава паказаць нам помнік славутаму земляку, легендарнаму партызану Васілю Ісакавічу Талашу, які, ведалі, стаіць у гарадскім скверы. Па дарозе да помніка прыгадалася, як Талаш ці тое жартам, ці тое сур'ёзна гаварыў, што гэта не Якуб Колас праславіў яго, зрабіўшы героем хрэстаматыйнай аповесці «Дрыгва», а ён праславіў пісьменніка... маўляў, каб не

напісаў Колас пра мяне, то яго б ніхто і не ведаў. Але такое выказванне, пагадзіцесь, падкрэслівае мудрасць старога, дасціпнасць, чым ён, па сведчанні сучаснікаў, і вылучаўся. Помнік, зроблены Заірам Азгурам, спадабаўся. Быццам і сёння аглядае мудры селянін-паляшук родныя абшары — лясы, луг, роўнядзь Прыпяці... і задаволена жмурышь вочы: усё добра на маёй радзіме, усё выдатна, браткі-паляшукі! Толькі вось нейкі блазнюк — і дацягнуўся ж!— уставіў дзеду у рот акурак... Няўдалы жарт. Не курыў дзед. Таму і пражывў, мабыць, 102 гады. Таму і блукаў ён па лясных сцежках так доўга...

Цяжка перажываў Васіль Ісакавіч Талаш, які на той час стаў сапраўдным народным героям, новую навалу на нашу краіну. Жнівеньскім днём, калі дзед быў дома адзін, налящелі ворагі на Навасёлкі, і адразу ж да Талаша. Дапытвалі, пагражалі растрэлам, адабралі ордэн Леніна. Потым забралі ў турму, у Петрыкаў. Яму ўдалося выкруціцца, сказаўшы, што ў мінулую вайну ён змагаўся не з немцамі, а з палякамі, палякі тады і з немцамі не мірыліся... Дзед тай ўялікую крыгіду на няпрошаных гасцей і пры першым зручным выпадку падаўся ў лес — да партызан. Зрабіў гэта, як заўсёды, кемліва. Перад тым як падацца ў лес, расказвалі сведкі, узяў сякеру, пайшоў на Прыпяць, высек у лёдзе пельку. Потым склаў каля яе адзенне і задам, ступаючы ў свае сляды, выйшаў на дарогу... Разнеслася чутка, што дзед не вытрымаў абразы і зняваг ворагаў і ўгапіўся.

Талаш трапіў у Мінскае партызанскае злучэнне Р.Мачульскага. Вопытны чалавек і стары партызан, ён стаў дарадцам камандзіраў і настаўнікам маладых партызан. 31 снежня 1942 г. прыняў партызансскую прысягу. А потым камандаванне вырашыла паслаць дзеда Талаша ў Маску хадайнічаць па партызанскіх, народных справах. На самалёце з вострава Зыслаў ён палящеў у сталіцу.

Жыў у Маскве ў гасцініцы «Якар», сустракаўся з маскоўскімі рабочымі, выступаў перад воінамі Чырвонай Арміі. І ніколі не скідаў з плеч свайго рудога кажушка. Любіў пахваліцца перад сустрэчнымі: «Вы чыталі Коласаву «Дрыгву»? Я той самы Талаш...»

Пабываў у Крамлі, сустракаўся з М. І. Калініным, які з цікавасцю слухаў легендарнага дзеда. Тады ж пачаў хадайніцаць аб выдачы новага ордэна замест адабранага немцамі, і хутка атрымаў дублікат яго. Неаднаразова сустракаўся ў гасцініцы з Я. Коласам, падоўгу гутарыў з ім, і пісьменнік з цеплынёй адзываўся аб тых сустрэчах. Выступаў В.І.Талаш па радыё з палямічнымі заклікамі да партызан мацней біць ворага, набліжаць светлы дзень перамоі.

Перадачу рыхтаваў журналіст Васіль Бурносай:

– Я паехаў да Талаша ў гасцініцу. Прапанову выступіць па радыё ён прыняў з ахвотай. «А скажы мне, голубе, ці пачуюць мяне петрыкаўцы?» Атрымаўшы станоўчы адказ, дзед захваляваўся: «А хлопцы, што ў пушчы?» Я сказаў, што і яны пачуюць. «Дык няўжо ўся Беларусь?.. Калі пачынаць?»

І вось дзед Талаш на радыё. Дыктар дае яму слова. Васіль Ісакавіч не спяшаючыся, з уласцівай яму разважлівасцю пачынае:

– Сказаць – не грэх. Галоўнае, каб пачулі... Дарагія мае землякі! Слова маё ідзе да вас аж з самай Масквы. Тут ведаюць пра вас і ў бядзе не пакінуць. І на фашыста прыйдзе пагібелъ, верце мне... Многа паганцаў квапілася на нашу зямлю, ды ніводнаму не ўдалося паланіць нас...

Непадалёку ад Петрыкава і лесапарк паэта Ігара Шклярэўскага. Мінаем вёску Макарычы, і адразу ж на левым беразе Прыпяці — ён, гэты жывы помнік прыроды, вабіць вока. З шыльды, што прымацавана на дубовым слупе, даведваемся, што дрэвы пасаджаны на сродкі паэта ў сувязі з

першай гадавінай Чарнобыльскай трагедыі. Пра гэта, згадваем, раней пісалі шмат у газетах, гаварылі па радыё, але не пісалі і не гаварылі, як усё гэта рабілася, як прабівалася. Для гэтага трэба было прыехаць сюды, каб паслухаць П. Сазонава:

– Месца гэтае ablubabaў сам Шклярэўскі. А яно і сапраўды добрае — і горад побач, і лес, і рака, і дорога. Аднак узяць гэтая дзвеяць гектараў было няпроста. Заўпарціўся дырэктар саўгаса «Петрыкаўскі» — і ні ў якую. Ледзве знайшлі выйсце. Аддалі за дзвеяць гектараў дваццаць. А цяпер гэтай зямлі вунь колькі гуляе...

Добрую справу зрабіў паэт Ігар Шклярэўскі. Жыве ён, як вядома, у Москве, але на палескай зямлі растуць, цягнуцца да сонца пасаджаныя на грошы, атрыманыя за Дзяржаўную прэмію (пераклад «Слова аб палку Ігаравым») сосны, ёлкі, бярозы, ліпы, кляны, дубы...

Забягаючы наперад, скажу наступнае. У Гомельскай абласной цэнтралізаванай бібліятэцы, калі размова зайдла пра парк Шклярэўскага, адна чыгачка, якая да гэтага моўчкі корпалася ў кнігах, прызналася, што яна, Людміла Вяргей, тады была вучаніцай Макарыцкай школы і саджала той парк. Сёння жыве ў Гомелі, працуе настаўніцай. Уразіла не тое, што яна саджала дрэўцы. Уразіла, што яна ганарыцца гэтым. Трэба было бачыць вочы дзяўчыны!

А мы гаворым: чалавек павінен пасадзіць хоць адно дрэва. А колькі ж іх пасадзіў Ігар Шклярэўскі, а дзякуючы яму, і Людміла Вяргей, і яе юныя землякі?

Шмат дрэў пасадзіў і Іван Іванавіч Прыхно, чалавек, імя якога шырока вядома не толькі сярод лесаводаў Петрыкаўскага лясгаса. І хоць яму неўзабаве споўніцца 77 год, ён і сёння акуратна прыязджает на працу на новенъкай аўтамашыне «Ака» у кантору, дзе на першым паверсе яго сціплы кабінет. Разгаварыліся. Калі ветэран прыгадаў сваю маладосць, яго

прыгожы твар, прызнаюся, яшчэ больш папрыгажэў: столькі энергіі з'яўлася ў чалавека-- вы б пабачылі. Запомніліся слова, сказаныя, бы адсечаны адным махам сук — рашуча і маланкава: «Дом сем на восем пабудаваў за ўсё сваё жыццё. І тое ссуду браў. Так старыя кадры работалі!..» Пра машыну нічога не сказаў — інвалідка: з вайны Прыхно без напі. Але я яго, старога лесавода — дарэчы, заслужанага лесавода рэспублікі, зразумеў з-паў слова: не было калі асабліва думаць пра сябе, не было калі клапаціцца аб сваім дабрабыце, увесь вольны час, усе думы- памкненні займаў яго вялікасць Лес. Іван Іванавіч прызнаўся, што асабліва ганарыща ён тым, што зараз шмат маладняку ў лягасе, якому па 40-50 год, які пасаджаны ім — і калі быў інжынерам па лясной гаспадарцы, і галоўным ляснічым, і дырэктарам лягаса. Апошнюю пасаду займаў ён нямалы тэрмін — з 1961 па 1985 год.

— Адзін час я нават пачынаў дысертацыю пісаць,— сказаў Прыхно.— Пра аднаўленне лесу. У прыватнасці, пра аднаўленне дубраў... І не гадаў і не думаў тады, што так — касякамі — пойдуць пад пілу дубы. Узяў было за арыенцір Снягінскае лясніцтва, яно перайшло ў запаведнік... як туды перайшло усё лепшае, можна сказаць... а нам абрэзкі застаюцца... галінкі-лапкі... Так што, відаць, і добра, што не патраціў час на дысертацыю, бо сёння б усё роўна нічога па ёй не рабілася. Тым людзям, якія нішчаць дубы, няма калі чытаць... Даляры вочы зацьмілі. Што ім да заўтрашняга дня? Абы сёння страйнік натаптаць. Ды съйтней. Моцна ў мяне баліць за дубы...

Не асмеліўся папытаць у Івана Іванавіча: калі больш балела — тады ці цяпер? Тады, гэта ... Не, усё ж раскажу пра Прыхно па парадку, ён заслугоўвае. Жыццём сваім . Баявым і мірным.

Нарадзіўся Іван Прыхно у Чаркаскай вобласці, непадалёку ад горада Канева — радзімы Тараса Шаўчэнкі. Дзеяць год было хлопчыку, калі на Украіну прыйшла вялікая бяды — голад.

1933 год. Бацька яго першы ўступіў у калгас, быў чалавекам ініцыятыўным, і, як цяпер разумее Прыхно, рашучым. Сабраў ён усю сваю сям'ю -- і на першы трапіўшыся цягнік: ратуйцеся! А Ваня, можна сказаць, быў ужо на тым свеце... Так ён апынуўся ў сваякоў у Чарнігаве, дзе зусім блізка — рукой падаць — Беларусь, і дзяліліся суседзі, чым маглі: зернем, бульбай. Уратаваўся ад смерці і Ваня. А пазней глядзеў смерці у вочы ён на фронце, і так атрымалася, што вызваляў ад немчуры тую зямлю, на якой жылі людзі, якія не пашкадавалі ў голад для яго кавалка хлеба. Фарсіраваў і Дняпро ў раёне Лоева. Вызвалаў Хайнікі, Калінкавічы...

— У сорак чацвёртым зіма была гнілая. Каля вёскі Антонаўка ўступілі ў бой. Страняніна Выбухі... Пайшлі ў рукапашную. Тады гляджу, нешта з маім валёнкам не тое... аддзяліўся ён неяк. Калі зразумеў, ледзь, прызнаюся, не застрэліўся: не было нагі. А болі не адчуваў. Што рабіць? Як быць? У такія ж сітуацыі чалавек часта не трапляе... Так-сяк абмоткай перацягнуў калена і да сваіх папоўз... Вось тады і пачало балець... А калі прыпоўз да сваіх, відаць, страціў на нейкі час прытомнасць, бо мяне растармасіл: «Ты жывы?» Гляджу на неба — месяц свеціць... А першае пытанне да сваіх, як цяпер помню, было адно: «Нашы прарваліся?»

Пасля шпіталя Іван Прыхно вярнуўся ў Чарнігаў. Пазней дэмабілізаваўся і бацька, быў кулямётчыкам. Што цікава, бацька не атрымаў на фронце ніводнай царапіны. Пашанцавала чалавеку. А сын паступіў на бухгалтарскія курсы, потым, калі аднавіўся настаўніцкі інстытут, паступіў на філалагічны факультэт. Скончыў. Меў намер і далей вучыцца — у Нежынскім педінстытуце. Аднак жыццё круга павярнулася ў Івана Прыхно, калі ў цятніку пазнаёміўся ён з ляснічым. Так украінскі юнак звязаў свой лёс з Мінскам, з тэхнагічным інстытутам. А Беларусь стала для яго другой радзімай.

Ходзіць легенда, быццам адзін не дужа добры чалавек зааараў крынічку, што струменіла з зямлі, бруяла. І была тая крынічка не ў нізіне дзе-небудзь, не на поплаве ці балоце, а высока, як не перад самай шапкай гары, таму нялёпка было ёй несці ваду сваю людзям. Аслеп той чалавек, пакутаваў вельмі, што перастаў бачыць прыгажосць роднай зямлі. Аднойчы яму сон прысніўся, быццам крынічка прасіла яго, каб адкапаў ён яе, і тады і яна будзе жыць, і ў яго зрок вернецца... Прачнуўся той чалавек, скапіў рыдлёўку і заспішаўся на тое поле, дзе заараў ён крынічу. Адкапаў крынічку небарака, і яна зноў забрудзяла, а да яго вярнуўся зрок...

Каб трапіць да гэтай крыніцы, спірша заязджаєм у Залессе, дзе нас чакае ляснічы Святаслаў Іосіфавіч Ляўковіч. Знаёмімся. 30 год працуе гэты чалавек на ахове лесу, з іх 25 — ляснічым. З намі разам да святой крыніцы едзе і бухгалтар лясніцтва Валянціна Мядодзьеўна Даніленка. Скарыстоўваючы час, Ляўковіч расказвае пра свой лес, у ліку лепшых працаўнікоў называе леснікоў Аляксандра Пятровіча Завадскага, Валерыя Леанідавіча Бондара, Міхаіла Рыгоравіча Радзёнава. Пахваліўся, што на тэрыторыі лясніцтва расце арніка чорная, якая занесена ў Чырвоную кнігу. Даведаліся мы таксама, што жонка Святаслава Іосіфавіча працуе ў калгасе загадчыцай склада, а дочки, Алена і Святлана, вучацца ў Брэсцкім педагогагічным універсітэце.

Святая крыніца і сапрауды ўражвае. Ледзь ускрабкаўся да яе «узік». Знаходзіцца яна перад гарой Каўпак, што на вышыні 220 метраў над узроўнем мора. Для многіх не зразумела, за кошт чаго трывмаецца так высока вада... І для нас таксама. Гэта яшчэ адна загадка прыроды.

Вяртаючыся назад у Петрыкаў, Пётр Сазонаў апавёў зноў нам пра справы лягасаўскія:

— У нас працуе 650 чалавек. Многа гэта ці мала — як сказаць... Адзін з буйнейшых лягасаў у рэспубліцы. Займаецца разліковай і бюджетнай дзейнасцю. На гаспадарча-разліковай аснове працуюць два цэхі — у Капцёвічах і Капаткевічах. Бюджэтны план выконваецца, але перад намі паставлена задача забяспечыць выкананне валютных аперацый. Сёлета павінны нарыхтаваць 37 тысяч кубаметраў драўніны і 8 тысяч піламатэрыялаў. Праблем хапае. Паставляем драўніну ў Польшчу, Латвію, Германію і Расію. Аб'ём паставак на 350 тысяч долараў. Сёлета бычылі, якая спёка была? Страшэнная. І ў тым, што не дапусцілі ніводнага пажару ў лясах, заслуга працаўнікоў калектыву. Таму мне прыемна назваць лепшых людзей. Гэта рамшчык цэха № 1 Пётр Сцяпанвіч Любадзелаў, ён 30 гадоў на гэтым рабочым месцы. Выдатна асвоіў прафесію вальшчык лесу з Грабава Віктар Паўлавіч Шаставец. Сярод лесарубаў высокім аўтарытэтам карыстаецца Павел Мікалаевіч Трухановіч, неаднаразовы прызёр раённых і абласных спаборніцтваў. Хочацца цёплыя словаў сказаць пра ляснічага Віктара Мікалаевіча Голаса са Смятаніцкага лясніцтва. Ён ініцыятуры многіх карысных спраў, якія пераймаюцца ў іншых падраздзяленнях лягаса.

Шмат і яшчэ чаго цікава паведаў нам Пётр Сазонаў. У лягасе, напрыклад, наладжана дзейснае спаборніцтва сярод работнікаў і асобных лясніцтваў, а таксама з лясніцтвамі рэспублікі. За другі квартал Навасёлкаўскае лясніцтва заняло ў вобласці чацвёртага месца, Смятаніцкае лясніцтва першае ў лягасе... Па даўняй і добрай традыцыі праводзяцца тут спаборніцтвы па прафесійнаму майстэрству. Апошнія шэсць гадоў спаборніцтвы лесарубаў праводзяцца па міжнародных правілах. Прыйёры прымаюць удзел у абласных спаборніцтвах, а лепшыя, такія, як Павел Трухановіч, удзельнічаюць і ў рэспубліканскіх. Думаюць тут і пра маладых рабочых. Такіх у

лягасе 137 чалавек. Сярод іх праводзяцца спаборніцтвы асобна, што прыкметна павышае прафесійнае майстэрства. Для маладых сем'яў прадастаўляюцца доўгатэрміновыя крэдыты на льготных умовах. Ім сніжана норма выпрацоўкі на 20 працэнтаў. Чатыры маладыя рабочыя паехалі ў Мазыр на курсы бензапільшчыкаў. Сazonаў хваліць маладых не спяшаецца, лічыць, што ў іх усё наперадзе, але ўсё ж хацеў бы адзначыць майстра лесу Навасёлкаўскага лясніцтва Уладзіміра Каліну.

Адразу ж за вёскай Курющы пачулі распушчае патрабаванне Генадзя Говара:

— Стоп, стоп, стоп!

На толькі што ўзараным полі бачым трох чорных буслоў. Нарэшце! Колькі ездзілі мы па лясах і палях, а гэтых рэдкіх птушак сустрэлі толькі вось цяпер. Усё не ўдавалася. Генадзь дастае фотаапарат, асцярожна, каб не спалохаць, займае зручную пазіцыю для фатаграфавання на ускрайку дарогі. Усё ж праўду кажуць, што чорны бусел — надта асцярожная птушка: тая, што была бліжэй да нас, узлягае і бярэ кірунак у бок лесу... Дзве астатнія пакуль корпаюцца ў глебе. Але яны далекавата. Генадзь паведамляе, што ўсё ж паспей сфатаграфаваць птушку. Задаволены. Яго можна зразумець: упаляваў! Тады ж, мусіць, і нарадзіліся ў яго паэтычныя радкі: «Чорны бусел стаяў на раллі, на ўзаранай восеньскай пожні... слухаў рэха мінулай вайны». Буслы былі паблізу ад вёскі Людзвіноў, цалкам спаленай ў гады вайны... І пра наведванне Каўпака Генадзь Говар напіша верш. Вось гэты:

На Палессі,

За Залессем

Узвышаецца

Каўпак...

Трыста метраў,

А мо болей —
Нібы поўсць —
Сасняк, дубняк...
На вяршыні
Б’е крыніца,
У алтанцы
Доўгі стол,
На абрусе
Медуніца,
Жытні хлеб,
Закускі... Сон?
Не, то ўсё было
Наяве —
Частаваў ляснік
Мядком...
Чмелянё угруз
У «халяве»...
Жораў плыў
Над Каўпаком...

Перад тым, як пакінуць лягас, наведаліся да яго дырэктара Івана Іванавіча Сандразда. Падзяліся сваімі ўражаннямі аб убачаным. Добрая, працавітая тут жывуць палішчукі, нашчадкі славутага дзеда Талаша, па сцежках якога не кожнаму пашчасціць паблукаць. Нам удалося. За што і падзякавалі кіраўніку лягаса...

Нядайна, дарэчы, на базе Петрыкаўскага лягаса праводзілася нарада дырэктараў Гомельскага ВЛГА, на якой вялася размова аб выкананні дзяржаўнай праграмы па аднаўленню дубраў. Перада мной праграма гэтага мерапрыемства. Тут пункты самыя розныя — ад наведавання лясніцтваў, дзе з прыгажунамі і лідэрамі нашага лесу, трэба

меркаваць, справы ідуць няблага, да агляду канторы Рубчанска галяніцтва – таксама, відаць, было чым пахваліцца. І гэта добра. Але мне на вочы адразу кінуліся і яшчэ два пункты гэтай праграмы – наведванне дома-музея В. Талаша і парка паэта І. Шклярэўскага.

А чаму здзіўляюцца? Лёс гэтых людзей таксама звязаны з лесам.

9. ВІТАЮ ЦЯБЕ, РУДАБЕЛКА!

Рудабельская рэспубліка. Упершыню пра яе пачуў я, калі патрапіла мне кніга шаноўнага пісьменніка Сяргея Грахоўскага з такой назвай. Даўно гэта было — у пару майго вучнёўства ў школе. І вось, развітаяўшыся з гасцінным петрыкаўчанамі, едзем з галоўным ляснічым Рыгорам Рыгоравічам Крагом у Акцябрскі ляскас. У тую самую загадковую рэспубліку, якая называецца Рудабелкай. Прыйзнаюся шчыра: бываў тут я і раней, калі працаваў у абласной газете, і я вярнуся яшчэ, мусіць, да тых радкоў, што напісаў каля дваццаці год назад, пазней выступаў тут перад чыгачамі і як пісьменнік. Да таго ж, жыве ў гарпасёлку мой добры і даўні знаёмы — Віктар Аляксандравіч Лоўгач, журналіст-пенсіянер, аўтар кнігі гумару, але, бадай, больш знаёмы сваімі апавяданнямі і замалёўкамі пра лес і прыгоды паляўнічых.

Так што, вітаю цябе, Рудабелка!

Уладкоўваемся ў гасцініцы. Нумар добры, але няма тэлевізара. А як жа быць — заўтра футболь: наша зборная прымае палякаў у адборачным матчы чэмпіянату свету. Даведваемся, што Віктар Лоўгач у балыніцы. Акрамя працы, у кожнага з нас ёсць і захапленні. Спадзянемся футбол усё ж заўтра паглядзець. А пакуль развітваемся з галоўным ляснічым і абяцаем раніцай быць у ляскасе. «Самі дабярэмся. Заадно, пакуль датэпаем, і на гарпасёлак бліжэй глянем».

Назаўтра так і зрабілі. Пакуль ішлі, разглядваючы пабудовы гарпасёлка і цікавячыся ў стрэчных, што гэта, а дзе тое, прыгадвалася нешта з пачутага пра жыццё і гарпасёлка, і лясгаса. Нас крыху раней яшчэ ашаламіла трагічная смерць Васіля Сцяпанавіча Гораха, дырэктара лясгаса, а таксама ягонай жонкі і дачкі. Кажуць, бытцам бандыгы затрыманы, неўзабаве будзе суд. Новы кіраўнік лясной гаспадаркі раёна Міхаіл Іванавіч Кірыленка ездзіць пакуль на працу з Ельска — там працаўваў галоўным ляснічым, а ў Акцябрскім з кватэрай пакуль яшчэ пытанне не вырашана. З ім мы і знаёмімся. Чалавек прыветны. Размаўляем не толькі пра службовыя справы — Кірыленка, як высвягліяеца, ведае і беларускую літаратуру, называе нам знаёмых пісьменнікаў, цікавіща, як у іх ідуць справы, што пішуць-друкуюць.

Настрой добры. Ды і дзень сёння на сонца паказвае. Рыгор Крот пррапаноўвае спярша наведаць Шкаўскае лясніцтва, а потым — «па сітуацыі». Кірыленка згодна ківае: едзыце, глядзіце, знаёміцеся. Так і робім. Едзем, глядзім, знаёмімся. Пухне, таўсцее мой блакнот, і ад таго лёгка, як кажуць, на душы і сэрцы — уражанняў ад сустреч не толькі з людзьмі, але і з лесам, шмат.

Мікалай Іванавіч Грыневіч даўно ўзначальвае Шкаўскае лясніцтва. Высокі, хударлявы. А калі бліжэй знаёмішся з ім, то заўважаеш, што клапатлівы гэта чалавек. Іншы раз яму, мусіць жа, хочацца наваг зрабіць больш, чым можа на самой справе. І тое, што залежыць толькі ад яго, ён робіць. Не з тых, хто сядзіць, склаўшы руکі. Усё похапкам ды похапкам. Пабылі б каля яго двара — дзіву даліся б: дык гэта ж калгасная дворня! Праўда, так і падумалі б, бо двор і каля двара — балазе, жыве ён з краю, на падоле — застаўлены рознымі шкілетамі аўтамашын і сельскагаспадарчай тэхнікі. Колькі адзінак тэхнікі на хаду, астатнія для запчастак. Да яго, Грыневіча, нярэдка

звяртаюцца і калгаснікі: трэба тое ці гэта. Выручает. А сам, пэўна ж, думае: «А куды вы глядзелі, калі спісвалі? А во і спатрэбілася...»

З 1962 года Грыневіч у лясной гаспадарцы. Быў і лесніком, і ляснічым... Лясніцтвы зачыняліся, зноў ствараліся, а ён, Мікалай Іванаівч, як служыў лесу, там і служыць яму. З 1983 года і па сённяшні дзень – ляснічы ў Шкаве. Не без гонару аглядаецца ён на свае карані, прыгадвае, што яшчэ прадзед яго Хведар Платонавіч Грыневіч быў лесніком у панскім лесе, а пазней і дзед Цімафей Хведараўіч, гэта ўжо пры савецкай уладзе. З лесам звязаў свой лёс і бацька Грыневіча – Іван Цімафеевіч, ляснік, як кажуць, у адстаўцы, ён і сёння жыве побач з сынам, паважаны узрост мае –92 гады. Па бацьковай сцежкы пайшоў і сын Эдуард – працуе ў Мікалая Іванавіча памочнікам, мае сваю сям'ю, вучыцца завочна ў тэхналагічным універсітэце. Побач і дачка Людміла Колабава, працуе ў лясніцтве бухгалтарам, а яе муж, Уладзімір Яўгенавіч, ляснік.

Вось які глыбокі след у лесе Грыневічаў!

Не толькі пра сваю сям'ю апавядывае Мікалай Іванавіч, не: яго багата што хвалюе, непакоіць. Вот тут, пррама перад лясніцтвам, ляжыць ужо колькі часу на зямлі пажарная вышка. Яшчэ, відаць, доўна ёй не падняцца – няма грошай, каб устанавіць яе. Свеглагорскае вышка-мантажнае упраўленне патрабуе за работу 3,5 мільёны рублёў. Дачка Людміла пасля асноўнай работы нарыхтоўвае грыбы – збірае і сама, прымае і ад людзей. Грыбоў сёлета мала, у асноўным адны лісічкі, але і іх не хочацца ж пакідаць у лесе. Лес павінен карміць чалавека.

Прыгадаў з болем і сумам Мікалай Іванавіч Грыневіч і свае дзіцячыя гады, што супалі з вайной. Давялося яму пабываць і ў канцлагеры ў Азарычах.

– Запомнілася да канца жыцця, як немцы кідалі замораным голадам людзям хлеб, тыя накідваліся на яго, а яны давай дубасіць іх палкамі...

Лясніцтва, якое ўзначальвае Мікалай Грыневіч, займае 8.310 гектараў. Па ўсяму адчуvalася, што асабліва ганарыцца ён дубравай, якая займае усяго трох гектары, а дрэвам пад 200 год. Захаваць, вырасціць іх — задача няпростая, гэта недасведчаным здаецца, што лес расце сам па сабе.

Наведалі і мы дубраву. Засталося ўражанне, што пабывалі мы ў гасцях у добрых і шчырых людзей. І няхай хто скажа, што дрэвы не размаўляюць! Таму і пажалалі ім шчаслівага веку. Іхняга веку...

Чорныя Брады — вёска, якая месціцца каля чыгункі. Рэдкі цягнік спыніцца тут, прывязе грыбнікоў з Бабруйску, і яны рассыпяцца па лесе з кошыкамі і вядзерцамі. Іншы раз людзі падыходзяць да танка, што стаіць на п'едэстале, чытаюць, што напісана на стэле: «У крытычны момант бою 26 чэрвеня 1944 года, калі наступленне 15-й гвардзейскай танковай брыгады на Бабруйскім накірунку было прыпынена, гвардыі лейтэнант Камароў Дзмітрый Еўлампіевіч і гвардыі сяржант Бухтуеў Міхаіл Арцёмавіч упершыню і адзіння ў гісторыі войнаў знішчылі падпаленым танкам крупаўскую сталь фашысцкага браняпоезду, каб забяспечыць агульны поспех».

Прачыталі і мы гэтыя радкі. Схілі галовы. За гэты подзвіг Д.Камароў і М.Бухтуеў атрымалі высокое званне Герояў Савецкага Союза. Механік-вадзіцель М.Бухтуев загінуў у тым жа бai, а камандзір танка Д.Камароў – 4 красавіка 1944 г. у Польшчы.

Вельмі добра, што людзі помніяць пра іх подзвіг.

Пакуль мы бавіліся каля поміка, пазнаёмліся з цікавым чалавекам--- Іванам Сяргеевічам Вежнаўцом. Пад'ехаў ён на кані, важна злез з калёс, папытаў, што мы за людзі, а калі

даведаўся, хто такія, адразу ж паскардзіўся, што хоць і конь ёсць у яго, а радасці ад таго мала.

— Гэтага б каня ды раней мне,— казаў Іван Сяргеевіч, невысокага расточку, рухавы.— Сілы няма цяпер мне ім займацца. Што я адзін магу? Дзееці раз'ехаліся, жонка памерла... У лесе жыву, а дроў няма. Во і конь табе пад рукой... Трышцаць гадоў на трактары адрабіў. Стараўся. І лес краў, а няго ж!.. Будавацца ж трэба было. А дзе грошай узяць? Дзякую Богу, не пападаўся. Ды і леснікі, відаць, добрыя трапляліся... заплюшчвалі вочы, а то б мала не было. А я ж, калі хто не ведае, у вайну кавалём працаваў у горадзе Эгер, у Германіі. Немцы вывезлі. У фрау жыў. А тады мяне ў дзіцячы дом, пасля Перамогі адвезлі... мне ж дванаццаць гадоў было... а я уцёк адтуль. Сам сваё жыццё уладкоўваў. І быццам някепска было... А цяпер во, на старасці, адзін застаўся. Хоць зноў у дзіцячы дом... Але нікуды не паеду. Мне тут усё знаёма. І кожнае дрэва ў лесе. А лес, даруйце, людзі, краў... Ён і выратваў мяне. Ага.

Рыгор Рыгоравіч памеўся паказаць нам ясенъ, што ў Рассветаўскім лясніцтве.

— Сам я гэтае дрэва знайшоў,— гаварыў ён.

Спярша калываемся на «узіку» па палявой дарозе, некалі гэта былі землі лепшага на той час калгаса імя Леніна. Прыйгадваю, грымела гаспадарка. Радыё, тэлебачанне, газеты... І прозвішча старшыні вядомае, на слыху было — Карагедаў Сяргей Сяргеевіч. Забіраў адзін час «Гомельмаш» яго кіраваць сваёй падсобнай гаспадркай у Смычку, а потым ён зноў вярнуўся сюды, толькі пажыў мала — раптоўна памёр. Але успамінаюць гаспадрніка тут добрым словам, у тым ліку і Рыгор Крот.

Лес сустрэў нас цеплынёй і зацішкам. Спяняемся. Вырашылі пашукаць грыбоў. Там-сям з травы выглядаюць

лісічкі. Бярэм. А раптам суп зробім у гасцініцы? Усё можа быць. З лісічкамі, пакінуўны «узік» на паўдарозе, шыбуем да ясеня. Няблізка. Перакульваемся цераз магутны дуб, які загарадзіў сабой, здаецца, увеселі свет. Крот тлумачыць, што гэтае магутнае дрэва стала ахвярай паляўнічых, якія выпалілі ў ім дупло, яно і павалілася.

Неўзабаве вітаемся з ясенем. Дрэва і сапраўды ўражвае. Не дуб, але ж таксама ветэрэн лесу. У два абхватаў. Рыгор Рыгоравіч дае ясеню харктарыстыку: 150 год узрост, вышыня — 35 метраў. А збярогся ён тут, ясень, відаць, толькі таму, што месца выбраў падалей ад людзей — паспрабуй выцягі яго з такога гушчару!

Адчуваю: Рыгор Рыгоравіч прыязджает да гэтага ясеня, бы да свайго даўняга старага сябра. Гэта выдатна, гэта здорава, калі такія сябры ёсць у працаўнікоў лесу. Бо нярэдка дрэвы трапляюць у складаныя сітуацыі, і побач павінен апынуцца клапатлівы, дбайні чалавек. Вось і зусім нядаўна бяда здарылася — 24 ліпеня падвечар налящеў буран, прыгнуў да зямлі некаторыя дрэвы, старыя і хворыя паламаў, асобныя нават выграляваў, як і чалавек не змог бы — з каранямі... Буралом, адным словам. Ахапіў Чырвонаслабодскае, Забалацкае і Парэцкае лясніцтвы. Дрэвы пашкоджаны на плошчы 350 гектараў, 20 з якіх не падлягаюць аднаўленню — толькі суцэльная высечка. Як і належыць у такіх выпадках, на дапамогу пацярпейшым паспяшаецца суседзі — працаўнікі з Акцябрскага, Ратміравіцкага, Гацкага лясніцтваў...

Вяртаючыся ў г.п. Акцябрскі, непадалёку ад дарогі заўважаем бусла, які, широка раскінуўшы крылы, ляжаў нерухома. Падышодзім да птушкі. Мёртвая. Што з ёй здарылася, цікава? Быццам бы і малады яшчэ бусел, яму бы лящець у вырай, а ён, небарака, спікіраваў у сваім апошнім палёце ў зямлю...

Шкадуем птушку.

У Акцябрскім мы былі праездам — кіруем далей, у Забалацкае лясніцтва. Па дарозе, перад Парэччам, спыняемся. Падыходзім да поміка, на якім чытаєм: «Тут у гады Вялікай Айчыннай вайны знаходзіўся партызанскі аэрадром». Слева — вёска, справа — лес...

Якраз той выпадак, калі хочацца вярнуцца да ранейшых занатовак. Упершыню каля помніка быў я ўзімку 1985 года. Тады ў сваім блакноце пазначыў: «Пабялеў блакітна-шэры помнік... Ён прыгуліўся на абочыне дарогі, на самым ускрайку поля. Не варухненца прапелер. Маўчыць зямля. Маўчыць помнік. Толькі ціхія крокі людзей».

Марцін Іванавіч Пась у вайну быў партызанам. Асобны радок у ягонай біяграфіі займаў партызанскі аэрадром. Ветэрэн мне прыгадваў: «Дзякую аэрадрому. Мяне нярэдка прызначалі ў ахову, і я бачыў, як прыземляліся самалёты. Прывозлі яны боепрыпасы, медыкаменты, забіралі параненых. У нашых лясах ішла народная вайна, і вось на гэты астравок спяшаліся самалёты, каб дапамагчы нам знішчаць фашыстаў. А калі наблізіўся фронт, побач аказаўся вораг, яны пачалі скідаць на парашутах для нас грузы ў недаступнай для захопнікаў мясціне — на востраў Зыслай. Ён стаў як бы другім аэрадромам, запасным. Вакол вострава — непраходныя балоты, толькі мы, палешукі, і маглі дабрацца туды, каб пераправіць у партызанскія аграды важныя грузы».

Тады ж у школьнім гісторыка-краязнаўчым музеі занатаваў я словаў настаўніка Пятра Аляксандравіча Шкурко: «Давайце падыдзем да карты-схемы нашай мясцовасці. Тут якраз можна прачытаць увесь ход апошняга бою. Байцы 130-й стралковай дывізіі фарсіравалі рэчку Пціч у раёне вёскі Зацішша і працягвалі атакаваць фашыстаў у напрамку вёсак Мёдухаў і Ляскавічы. Што ж было далей? Нашы разведчыкі

павярнулі варожыя ўказальнікі на поўдзень, і вораг паддаўся ўлоўцы: іх чакала пастка — непраходныя балоты. На ўсялякі выпадак нашы байцы ў саставе дзвюх рот занялі баявыя пазіцыі перад вёскай Мёдухаў. А раптам разгадаюць задуму немцы? Тады і сустрэнуць яны іх. К таму часу, калі фашисты сунуліся ў балота, падаспеў трэці батальён 664-га стралковага палка, якім камандаваў Рыгор Пятровіч Ерафееў. На Лукаўскім полі пачаўся бой. 2500 ворагаў назаўсёды засталіся ў балоце».

Лес-партызан няскоранай Рудабелкі таксама мужна змагаўся з ворагам...

У Парэччы жыве Уладзімір Арцёмавіч Маркавец, майстар лесу, якога Р.Крот называе «прафесарам»: маўляў, так сваю справу, як ён, мала хто ведае. Прыйроджаны лесагаспадарнік. Быў ляснічым. Але амаль страціў зрок. Пайшоў на групу — нядоўга выгрымаў: вярнуўся зноў у лес. На зваротнай дарозе, калі будзе час, плануем заехаць да Маркаўца.

Кіруе нашым «уазікам» Іван Канстанцінавіч Каймовіч. Калі мінулі Парэчча, твар у яго яшчэ больш пасвятлеў — ехалі мы ў Забалацце, а ён адтуль родам, там і сёння жывуць яго сёстры ды, мусіць жа, і сэрца самога знаходзіцца. Малая радзіма. Ад яе не з'едзеш ні ў райцэнтр, ні ў самую сталіцу.

А сустракае нас на прасторным, чыстым і дагледжаным двары лясніцтва, чалавек з прыемным адкрытым тварам. Знаёмімся: ляснічы Васіль Васільевіч Русакоў. У свой час ён закончыў Астраханскі педінстытут, працаваў у школе, а потым звязаў свой лёс з лесам. Атрымаў другую вышэйшую адукацыю — у тэхналагічным універсітэце імя Кірава. У ягонай сям'і, дарэчы, усе разумеюць, што без ведаў сёння далёка не ступіш. Хоць у школе, хоць у лесе. Жонка, Антаніна Іосіфаўна, працуе завучам у мясцовай школе, матэматык. Дочка Лена вучыцца ў наргасе, школу скончыла яна з залатым медалём. Сын Дзіма

пакуль вучань, але хлопец не промах — усё хоча ведаць, умець. Водзіць аўтамашыну, трактар, трапна стралея.

— Ды так трапна,— жартуе бацька,— што ажно вышка ўпала. Не-не, яе буран заваліў. У жыщце ляжыць і сёння. Званю Гароху, быў 1997 год, і кажу: вышкі няма, Сцяпанавіч. А ён не верыць: не жартуй, кажа, я цябе ведаю.

Кантора лясніцтва знаходзіцца ў tym жа доме, палову якога займае і сям'я Русакова. На двары трактар МТЗ-80, аўтамашыны «ГАЗ-66», «Уазік». Тэхніка спраўная, дагледжаная. Усутыч з канторай стаяць бочки з жывіцай. Чатыры гады падрад да яе збору сур'ёзна адносяцца ў лясніцтве.

— Сёлета сабралі ўжо дваццаць адну тону,— патлумачыў Васіль Васільевіч.—Мала таго, што жывіца вельмі патрэбна дзяржаве як сыравіна, дык і нашы людзі могуць зарабіць нядрэнную капейку. Хто не лянуецца, вядома. Шанц ёсць. Працуй. Зарабляй.

З Русаковым прыемна размаўляць. Адчуваецца, што чалавек мае два дыпломы аб вышэйшай адукацыі. Васілю Васільевічу 52 гады. Чалавек ён энергічны, рухавы, спрэктываваны, таму ў перспектыве лес зноў жа нешта выйграе — да пенсіі яму яшчэ далёка. Такім кіраунікамі, адчуваю, не раскідваюцца.

— Сёння наша лясніцтва займае плошчу 5.800 гектараў лесу,— апавядае Русакоў.—Раней яно было значна большае, але потым былі створаны лясніцтвы ў Ляскавічах, Парэччы і Чырвонай Слабадзе — на нашай, так бы мовіць, тэрыторыі. Што пра кадры сказаць? Ёсць, ёсць у нас людзі, якім хочацца сказаць: «Дзякую, шаноўныя, за вашу працу!» Гэта леснікі Анатоль Фёдаравіч Гардзей, Уладзімір Генадзьевіч Луцковіч, Сяргей Аляксандравіч Пількевіч, Уладзімір Канстанцінавіч Назараў, Сямён Дзямідавіч Дробаў. Вальшчык Іван Данілавіч Лобах, хоць і пенсіянер, але працуе, і працуе добра. Не

адстаюць ад яго вальшчыкі Валерый Сяргеевіч Макаранка і Пётр Мікалаевіч Багам'я. Валянцін Фёдаравіч Пальцаў працаваў у саўгасе «Арэса» прарабам, цяпер у нас майстрам робіць. Спраўляецца.

Цёплым словам Русакоў называе і свайго памочніка Аляксандра Віктаравіча Халадка. Працавіты, старанны хлопец. Пасля Наваполацкага тэхнікума ў лясніцтве. Сёмы год пайшоў, як ён тут, а жылём не забяспечаны. Жыве па-ранейшаму ў цёшчы, хоць і мае двух дзетак. Як вырашыць пытанне ? Чым дапамагчы яму, Халадку? Быццам бы і ў лесе працуе чалавек, а без сваёй хаты. Як у той прымаўцы: шавец і без ботаў. Бывае. Такое сёння жыщё. На жаль.

Русакоў хваліць свае мясціны, хваліць свой лес. Паказвае рукой у той бок, дзе ўжо Магілёўская і Мінская вобласці, а гэта зусім блізка, побач, і прыгадвае, як каля ўрочышча Лысіца прызямляўся на верталёце Пётр Міронавіч Машэраў. У гады вайны там быў штаб партызанскаага злучэння, стаіць помік народным мсціўцам, а ў пачатку сямідзесятых быў пабудаваны камбіормавы завод. Завода сёння няма: разламалі, расцягнулі...

Перад уездам у Забалацце, злева, расце Камсамольскі дуб. Русакоў паабяцаў абавязкова паказаць яго нам.

— Гэта сімвал нашай маладосці,— усміхачыся куточкамі вуснаў, сказаў ён.—Там, каля дуба, на паляніне прымалі дзяцей у піянеры, уручалі камсамольскія білеты, праводзілі вяскоўцы розныя святы — маёўкі, дажынкі... Аднаго разу, прызнаюся, еду з Акцябрскага, гляджу: няма дуба. Працёр вочы. Не бачу. Хто, думаю, дуб украй? Няўжо такое можа быць? Пасапраўднаму спалохаўся... А яго, аказваецца, сосны схавалі, захінулі ад людскога вока. Гледзячы на дуб, і сосны растуць...

Яшчэ, прызнаўся Васіль Васільевіч, што ў вёсцы хапае рознага набрыддзя: нехта з турмы вярнуўся, а за разум не

бярэцца, хтосьці з мясцовых хлопцаў падпадае пад уплыў былых зэкаў, і пакураюць хлопцы траўку. А дзе варыць атрут? У лесе, падалей ад людзей. Цягне іх і да дуба. Колькі разоў разганяў наркаманаў ляснічы. «Лес мне не падпалі, чаго добра!» Падзейнічала. У кукурузе хаваюцца, а ва ўладанні Русакова ступіць баяцца, хоць, здавалася б, там згубіцца можна, што ніколі цябе днём з агнём і не знайдуць. Дык не — у лес ні кроку: з Русаковым лепш не жартаваць.

Сустракаючыся з людзьмі ў лесе, гамонім звычайна не толькі пра справы надзённыя, пра тое, што хвалюе, непакоіць. Іншы раз і анекдот прыгадае хто-небудзь з іх такі, што усе пырснуць смехам, а то і сваю байку, мясцовую, успомніць. Як вось і каля Камсамольскага дуба. У вёсцы Дзвесціца было. Тры тыдні не маглі гаспадары знайсці сваю свінню. А яе прылашчыў сякач, звёў у лес. А потым, як і водзіцца ў шчаслівай казцы, нарадзіліся парасяяткі. Ды такія прыгожыя, што людзі прыходзілі паглядзець-падзівіцца. Кажуць, вельмі добра гадаваліся парсючкі. Хто іх даглядаў, быў з салам і мясам.

Развіталіся з Забалащцем, з Васілём Васільевічам Русаковым. Пажадалі, каб падрастаў новы лес, абміналі пажары, каб сын Дзіма абраў бацькаву сцежку ў жыцці, на што ляснічы быццам бы сур'ёзна і адказаў:

— Лес яго, мабыць, не адпусціць.

Вераснёўскі вечар у гарадскім пасёлку Акцябрскі быў ўпэлы і спакойны. У раённай бібліятэцы мы пілі чай, ласаваліся цукеркамі і размаўлялі з жанчынамі пра літаратуру. Было надзіва ўтульна. А тады я пайшоў глядзіць тэлевізор некуды на ўскрай гарпасёлка да добрых людзей, і нашы футбалісты перамаглі палякаў з лікам 4:1. Настрой быў добры. И не толькі ў мяне. Сярод ночы, калі мы спяшаліся на дызель, футбольныя заўзятары святкавалі перамогу...

Пазней, ужо ў Гомелі, я даведаюся, што адбыўся суд над забойцамі дырэктара Акцябрскага лягаса Васіля Сцяпанавіча Гораха, жонкі і дачкі. Адмарозкаў было двое, той, што атрымаў пакаранне смерцю, сканаў у «варанку» па дарозе ў следчы ізалятар абласнога цэнтра.

Жыццё ў Рудабелцы працягваецца.

10. ЗЕМЛЯКІ

У кожнага чалавека ёсць месца на зямлі, якое яму асабліва дорага. У мяне гэта --вёска Гута, што на Рагачоўшчыне. Там і сёння стаіць хата, у якой я нарадзіўся, а на мясцовых могілках спяць мае продкі. І таму з асаблівым хваляваннем я збіраўся ў гэтую паездку. Сустрэча з землякамі, з роднымі мясцінамі — заўсёды святы. Свята душы. І ў дарозе, вядома ж, я прыгадваў шмат чаго з таго, што звязана ў мяне з лесам: сустрэчы з суседам лесніком Васілём Трафімавічам Тарасавым, успомніў і пра журавіцкія сосны...

Нялёгкі пасляваенны час. Толькі-толькі ўсталявалася ў Журавічах цішыня — дрогкая, недаверлівая, да яе не паспелі яшчэ прывыкнуць людзі. Неўзабаве пачалі вяртацца на роднае селішча вяскоўцы — тыя, хто азалеў. Набірала разбег новае стваральнае жыццё. Адраджаўся калгас «12 год Кастрычніка», будавалі журавічане і жыллё: не ўсе хаты перажылі вайну. Як і людзі.

На ўскрайку вёскі рос-цягнуўся да сонца стромкі сасоннік. Дрэвы радавалі вока кожнага, хто праходзіў міма. Глянеш на вершаліны — шапка з галавы валіцца. А тут неяк азваліся ў прыгожым лясным закутку пілы і сякеры. Людзі разводзілі рукамі: «Навошта нішчыць лес? Вайна абмінула, а мы?» Іншыя маўчалі — не знаходзілі, мусіць, слоў. Але балела і ў іх сэрца. Няхай бы рос ён, сасоннік, каму замінае...

Якраз у самы разгар лесапавалу прыйшоў да соснаў Андрэй Макаёнак, сакратар Журавіцкага райкома камсамола, чалавек на складу харектара вясёлы, але ў той час, прыгадваюць людзі, яго твар быў як ніколі сур'ёзны, задумлівы. Сакратара абступілі вяскоўцы, позіркаў не зводзяць: а як ты, Андрэй, думаеш — правільна робіцца? Не адразу адказаў Макаёнак. Правёў рукой па кары дрэва, паляпай далонню па ствале, уздыхнуў, а потым толькі ўскінуў бровы:

— Іншага выйсця ў нас, землякі, няма,— прамовіў ціха, але цвёрда, пераканана,— будавацца ж трэба. А на чым у лес ехаць? Каб жа машыны меліся... Колькі тых у нас коней? На пальцах пералічыш. І лесу не навозім, і іх замардуем. Так што неабходна пакуль браць той лес, які пад бокам. Ну, а замест гэтых соснаў-прыгажунь трэба маладыя пасадзіць дрэвы. Абавязкова. Гэта мы, моладзь, зробім.

З таго часу мінула шмат гадоў. Аднак у Журавічах помніць гісторыю з соснамі. Помніць і слова Андрэя Макаёнка, якому было наканавана лёсам стаць славутым іх земляком — вядомым драматургам, народным пісьменнікам Беларусі.

А сосны растуць і сёння. Прыгожыя, стромкія.

У той жа дзень, пазнаёміўшыся з кірауніцтвам Рагачоўскага лягаса, і ў першую чаргу з абавязальным дырэктарам Мікалаем Анатольевічам Гапеевым, мы прыехалі ў Журавіchy. Галоўны ляснічы Уладзімір Васільевіч Астапенка, які сам і кіраваў «узікам», таксама добра ведае гэтыя мясціны. Яшчэ б! Ён нарадзіўся паблізу — у вёсцы Малашкавічы, жыў у Ямным, а школу заканчваў у Доўску. Таму добра поміць і з сумам прыгадвае, якія цудоўныя кірмашы былі раней у Журавічах. Ездзіў хлапчанём з бацькам парсюкоў купляць. І не раз. А цяпер тут ціха, сумна... Яўрэі, а гэта яны тут стваралі своеасаблівую атмасферу рамёстваў і гандлю, што памерлі, што выехалі. А яшчэ ў Журавічах працаваў ляснічым дзед

Астапенкі — Аляксандр Мікалаевіч. Прачнуліся, як бачым, гены ў яго ўнuka. Багата кім збіраўся стаць Уладзімір, нават вайскоўцам, але жыццё ўсё паставіла на сваё месца.

Сёння ў Журавічах няма лясніцтва. А я добра помню, як бацька «выпісваў» там сенакос ў Зімніцкім лесе, цяпер там ніхто не косіць, кароў не пасвяць, таму лес зарос і пахаваў грыбы. Быў лесніком тут Лайш, венгр, ездзіў па вёсках ён на старэнкім матацикле «ІЖ», а на плячы вісеў у яго фотаапарат. Пstryкнуў ён і мяне, кірпаносага і малога. Стаяу на агародзе пад яблыніяй. Берагу той здымак і сёння. Пазней я сустракаўся з Лайшам, ён ужо не працаваў у лясніцтве, а прыладкаваўся недзе ў Доўску: кажуць, пачаў залішне прыматць горкую. Бывае. Але чалавек ён быў добры, ды і ляснік, мабыць, калі яго і сёння ў лягасе ведаюць, помніць, і не з самага горшага боку.

У цесным кабінеціку старшыні сельсавета Валянціны Іосіфаўны Сідарэнка крыху пагаварылі пра жыццё, потым завіталі ў мясцовую школу, Генадзь Говар і Уладзімір Астапенка з вялікім задавальнем, зауважыў, пазнаёміліся з музеем А.Я.Макаёнка, пастаялі на местачковай плошчы перад помнікам слыннаму земляку-драматургу, а потым пабывалі ля тых соснаў, што некалі саджаў і ён, Андрэй Ягоравіч. Крыху пазней выпадкова сустрэліся з малдаванамі, якія запрасілі нас пачаставацца каванумі і дынямі. Што за дзівосы! Якія кавуны? Якія дыні ў Журавічах? Свае, кажуць, мясцовыя, тут вырасцілі, на забытым аэрадроме, побач з бытым лясніцтвам...

Паехалі. Але спірша зазірнулі ў сковішча, якое пабудаваў нядаўна калгас для захоўвання садавіны (пабачылі б, які сад у Журавічах!) і агародніны. Там у вялізных скрынках ляжалі кавуны — пярэстыя і цёмна-зялёныя. Як сказаў кіраунік брыгады Аляксей Саламацкі, тут прыкладна 40 тон кавуноў, падрыхтваных для рэалізацыі. Яшчэ столькі ж належыць сабраць. Урадзілі і дыні.

– У Беларусі можна вырошчваць усё, акрамя бананаў,— сказаў ён, і гэтыя слова запомніліся.

Але ж такія сакавітыя і смачныя кавуны і дыні выраслі на журавіцкай зямлі не адразу. Давялося набрацца цярпення: пяць год выводзілі малдаване гатункі кавуноў «Беларускі ранні», «Беларускі сярэдні» і «Прэзідэнт», а таксама дыніяў «Гомельская ранняя», «Гомельская сярэдняя» і «Беларускі дачнік». Атрымалася! І я бачу, як загарэліся вочы ў галоўнага ляснічага Астапенкі: а што, калі і нам паспрабаваць? Самім, а? Хоць на агародзе, хоць дзе ў лесе? Ідэя, здаецца, добрая. Малдаване абяцаюць дапамагчы насеннем. А пакуль даюць нам па некалькі кавуноў і дынь. Каб і дома пачаставалі сваіх. Дзякуем. Толькі ці давязем?

Развітваемся. Наперадзе — Гута, мая малая радзіма. У бярэзніку, што перад самай вёскай, спыняемся. Збіраем грыбы. Абабкі. Як і ў дзяцінстве, іх тут шмат. Але шалёна паліць сонца колькі дзён падрад, і таму грыбы сухія, крогкія. Складваем у кепку. Едзем далей. Другі раз спыняемся, калі скончыўся бярэзнік. Я паказваю хату, у якой жылі мае дзед Аўгей і бабуля Аксіння, бацькавы бацькі. Хата, некалі высокая і моцная, сумленна зробленая, стаіць на ўскрайку бярэзніку, яна прыкметна пастарэла, а дах прасеў... Хацелася б зайсці ўсяродак, але не змог: чамусыці боязна. Г.Говар сфатаграфаваў жытло дарагіх мне людзей, дзе і я сядзеў за сталом, грэўся на печы.

Каля ж хаты, у якой нарадзіўся, нас сустракае дзядзька Мішка, матчын брат. Усё жыццё, да выхаду на пенсію, Міхаіл Якаўлевіч Тарасаў працаваў на Ілычоўскай фабрыцы першаснай апрацоўкі воўны, яна ў двух кіламетрах ад Гуты. Дэсантнік, ён прывёз сабе жонку з Віцебска, так і жывуць тут, хоць і купілі ў Магілёве дом. Не прыняў іх горад. Трохі пасядзелі, пасумавалі па вёсцы ды і вярнуліся, а ў Магілёве

засталіся сыны Валодзя і Сашка з сем'ямі . Убачыўшы нас, дзівіцца:

– О, Васіль! Якім ветрам?

Патлумачыў. Дзядзька звяртае ўвагу на Астапенку—сапраўды, знаёмая форма: ляснічы! І скардзіцца, што ў яго няма дроў, а ў пляменніка такі знаёмы. Уладзімір Васільевіч раіць, куды звярнуцца, называе прозвішча лесніка.

—Дык гэта ж мой друг!— усміхаецца дзядзька Мішка.

А калі даведаўся, што дровы цяпер каштуюць капейкі, губляе цікавасць да іх. Мы ідзем на вясковыя могілкі. Там глядзіць на нас з фотакарткі з тым жа прыжмурам вачэй, як і пры жыцці, Васіль Трафімавіч Тарасаў. Астапенка ўспамінае яго цёплым словам. Я таксама. Быў ён разважлівым, удумлівым, нехапатлівым чалавекам. Была ў ягонымі хараектары нейкая стрыманасць. І калі б можна было зрабіць такое параўнанне, то я б параўнаў гэткі хараектар з маўклівасцю і ўдумлівасцю бору, з яго прыветнасцю, хараством. Быщам і сёння чую яго голас: «Хварэ лес. Уелася хвароба, спасу няма. Трэба бярозкі сярод соснаў ды ялін саджаць. А што гэта дасць — пакуль ранавата казаць. Прагрыб, што «каранёвай губкай» называецца, не чуў? То вось ён дрэвам жыцця не дае. Стаяць лес, расце, і хто з людзей можа падумаць, што ён хварэ? Не чалавек жа. А хварэ. Жывое таму што...». А паглядзеўшы неяк у мой кошык, калі я з ім разам ездзіў у сасоннік, сказаў: «Бульбу ў зямлі не пакідаем. А вось грыб... Каб яму хоць частку той увагі, што надаём «другому хлебу», то зімой нам бы гараджанін вялікі дзякую сказаў. Расце ж, ніякіх клопатаў па дogleду не патрабуе, а распараджацца гэтым багаццем мы пакуль не ўмеем. Рукі не даходзяць. Хіба ж не так? А што такое грыб, асабліва ўзімку, -- кожны ведае».

Мы ўспаміналі лесніка Тарасава. А ён глядзеў на нас з карткі з тым жа прыжмурам вачэй. Толькі маўчаў. Ён сказаў пры жыцці ўсё, што мог, -- выпеставаў некалькі гектараў лесу, якія стаў яму жывым помнікам.

Тут, на Рагачоўшчыне, помніць людзей, якія ўнеслі свой пасільны ўклад у станаўленне ляскаса. Заўсёды прыязна называюць былога дырэктара Рыгора Максімавіча Капытова, якога, на жаль, ужо німа, а таксама былых галоўнага ляснічага Аляксандра Аляксандравіча Бараноўскага і ляснічага Міхаіла Тарасавіча Афанасенку. І такіх людзей, да канца адданых справе захоўвання лесу, шмат. Дырэктар ляскаса Мікалай Гапееў у ліку лепшых працаўнікоў называе вальшчыкаў Аляксандра Анатольевіча Суднікова, Уладзіміра Васільевіча Лупечанку, Міхаіла Іванавіча Купрэева, трактарыстаў Сяргея Сяргеевіча Кавалёва, Мікалая Іванавіча Войтава, Івана Уладзіміравіча Халамава, вадзіцеляў лесавозаў Анатоля Герасімавіча Драбкова, Вячаслава Дзмітрыевіча Пусянкова, Леаніда Фёдаравіча Канавалава, Аляксандра Віктаравіча Сімановіча, Аляксея Панфілавіча Мельнікова, Сяргея Пятровіча Сцепаненку, Васіля Іванавіча Дулуба, леснікоў Аляксандра Мікалаевіча Кавалёва, Міхаіла Адамавіча Дварэцкага, Міхаіла Рыгоравіча Даўгушава. Расказваючы пра сваю гаспадарку, Мікалай Анатольевіч, дарэчы, таксама адзначыў: «Сёння у нас працуе 215 чалавек, якія любяць сваю прафесію, любяць прыроду. Ахова леса ад пажараў, самавольнай высячкі, нарыйхтоўка ляснога насення і вырошчванне ў гадавальніках пасадачнага матэрыялу хваёвых і лісцевых парод, падрыхтоўка глебы і пасадка лясных культур, правядзенне высячкі доляду ў маладняках, пагрузка і вываз дзелавой драўніны спажыўцам і для пераапрацоўкі, нарыйхтоўка бярозавіку і жывіцы — вось няпоўны пералік

тэхнолагічных працэсай, якія выконваюць круглы год нашы працаўнікі.

Нягледзячы на шматлікія цяжкасці (недахоп зваротных сродкаў, вялікая дэбітарская запазычанасць, цяжкасць кадраў, абмежаваны попыт на нашу лесапрадукцыю на ўнутраным рынку), калектыву лясгаса нядрэнна спраўляеца са сваімі абавязкамі. Так, за 8 месяцаў бягучага года тэмп росту вытворчасці таварнай прадукцыі ў супараўнальніх цэнах да 2000 года склаў 113,4 %, аб'ём вывазу лесаматэрыялаў узрос на 117,1 %, фактычная рэнтабельнасць да планавай узрасла на 125 % і склада 35 %, балансавы прыбытак перавыкананы на 110 %. Таксама нарыхтавана ліквіднай прадукцыі на высечках догляду і санітарных высечках 30,8 тыс. м. куб., праведзена пасадка леса на плошчы 235 гектараў, нарыхтавана 90 кілаграмаў насення хваёвых парод, вывезена драўніны для рэалізацыі і на пераапрацоўку 21,9 тыс. м.куб.»

Мікалай Анатольевіч Гапеев таксама заўважыў, што ў чэрвені лясгас адкрыў першую тэхнолагічную лінію па вырабу еўрапакетаў у дрэваапрацоўчым цэху, што знаходзіцца ў вёсцы Шчыбрыш. Там сёння працуе 15 чалавек, а з уводам другой тэхнолагічнай лініі – лесапільнай – і двухзменнага рэжыму працы на гэтым аб'екце будзе занята на 20 чалавек больш. А новае тэхнолагічнае абсталяванне, уведзенасць эксплуатацыю, дало магчымасць забяспечыць высокую якасць прадукцыі, таму на яе і добры попыт за мяжой. Сёння доля экспарту таварнай прадукцыі складае 41,3 % і ў будучым будзе павялічвацца, таму што рэнтабельнасць экспартнай прадукцыі амаль удвая вышэй, чым той, што рэалізоўваецца на ўнутраным рынку.

А мы едзем далей. Па зямлі маіх прадзедаў, дзядоў, бацькоў. Прыгожа навокал. Палеткі. Лясы. Блакітнае неба. Тут жылі некалі шчырыя, працавітыя і таленавітыя людзі. Паэт

Мікола Сурначоў, які загінуў за некалькі дзён да Перамогі, у 1944 годзе на тэрыторыі Румыніі напісаў верш «Сон»:

Мне сёння сніліся суніцы,
Сцяжынка праз густы хмызняк
І дзераза, што хутка віща
Пачне ў мхах і так і сяк.
І луг мурожны, і прысады
Вакол Варшаўскае шашы
Шапталі мне: «Цябе мы рады
Сустрэць ад шчырае душы».
І так заўжды перад вачымі:
Густы хмызняк, разбег дарог...
Такою я цябе, Радзіма,
У дні суровыя збярог.

На тэрыторыі Старасельскага лясніцтва ляжыць камень, на якім напісана: «Тут дыслациравалася артылерыйская брыгада, у баявых дзеяннях прымалі ўдзел былы дырэктар лягаса Рыгор Максімавіч Капытоў і былы міністр лясной гаспадаркі Сяргей Цімафеевіч Маісеенка».

Мае землякі добра помніаць вайну. З верасня 1943 г. да ліпеня 1944 г. стаяў на тэрыторыі раёна фронт. 9 доўгіх месяцаў не сціхалі тут кровапралітныя бай. Савецкія воіны праявілі стойкасць і масавы герайзм, многія з іх назаўсёды засталіся ляжаць у гэтай зямлі пад сціплымі салдацкімі абеліскамі. 37 воінам, самым храбрым і адважным, за подзвігі, праяўленыя пры вызваленні Рагачоўскага раёна, было прысвоена высокое званне Героя Савецкага Саюза. 75 брацкіх магіл нагадваюць аб тым, якой дарагой цаной здабываўся мірны дзень...

У Серабранцы, дзе знаходзіцца Свержаньскае лясніцтва, знаёмімся з ляснічым Уладзімірам Ціханавічам Макаранка і яго жонкай Нінай Арцёмаўнай, якая працуе бухгалтарам.

Гасцінная сям'я, прыветная. Поўдзень, час абеду, і нас запрашае Макаранка ў хатку-алъянку, што стаіць якраз пры дарозе на Рагачоў. Заходзім. Там угульна. Ніна Арцёмаўна збірае на стол ежу. Пара, кажа, падмацавацца. Падсядаем да стала Гамонім пра жыщё, пра справы надзённыя. Уладзімір Ціханавіч сёння едзе ў райцэнтр у бальніцу: бранхіт абвастрыўся. Хвалюеца: ці паспее? Пагаджаемся: праца працай, а здароўе трэба берагчы. А пакуль апавядае ляснічы пра сваё жыщё. 20 верасня яму споўнілася 60 год. Адпачываць пакуль не збіраецца. З 1962 года працуе ў лесе, а Ніна Арцёмаўна яшчэ больш — з 1958. Па выніках другога квартала Свержаньскае лясніцтва заняло другое месца ў вобласці. Гэты паказчык сведчыць як нельга лепш пра тое, што кіраунік Макаранка моцны. А тэрыторыю, трэба заўважыць, лясніцтва займае вялікую, нават вельмі — 11.240 гектараў расцягнулася на 60 кіламетраў, ад Гадзілавіч да Зімніцкага лесу, які мяжуе ўжо са Слаўгарадскім раёнам. Тут жа і мяжа з Быхаўшчынай. Трохкутнік. Вось на такой тэрыторыі трэба дамагацца, каб у лесе быў парадак. І дамагаюцца падначаленныя Уладзіміра Ціханавіча — 32 чалавекі ў калектыве лясніцтва, з іх 19 леснікоў. У Доўску аддана служыць ужо названы вышэй ляснік Міхаіл Дварэцкі, у Хатоўні, а гэта значыць і ў маёй Гуце,— Віктар Хведаравіч Чарняўскі.

Ганарацца Макаранкі і сваімі дзецьмі. Яны досьцік удала ўладкаваліся ў нашым няпростым сённяшнім жыцці. Сыны Аляксандр і Алег закончылі ветэрынарны інстытут. Першы працуе на мытні ў Воранаўскім раёне, другі паблізу — у Забалацці. Дачка Марыя Жардзецкая пасля вучобы ў Мазырскім педагогічным інстытуце настаўнічае ў Чачэрску.

— Штогод саджаем да трышцаці гектараў лесу,— гаворыць Макаранка.— Гэта, я лічу, наш асноўны паказчык. Ссячы

мудрасці вялікай не трэба. А вось пасадзіць дрэўца — іншая справа. Згодны?

Канешне, Уладзімір Ціханавіч. Не хварэйце, перамагайце свой бранхіт і працуіце далей на лясной ніве. Гэтага мы зычым вам. У вас атрымліваецца. Вы любіце лес, а лес, па ўсяму бачна, любіць вас. Шчаслівая ўзаемнасць.

Па дарозе на Брыскую Грыбу, ёсьць такі лясны масіў паблізу ад Рагачова, я пагартаў свой блакнот, і звярнуў увагу на слова, выпісаныя на першым паверсе ў будынку лягаса. Вось яны: што можна зрабіць з 1 метра кубічнага драўніны? 160 кілаграмаў штучнай футры. 1500 метраў віскознай шоўкавай тканіны. 600 трывагажных касцюмаў. 600 метраў цэлафанавай плёнкі. 90 літраў спірту. 180 пар галёш. 4000 шаўковых шкарпетак. 200 кілаграмаў паперы.

У гэтыя лічбы трэба ўдумацца. Каб зразумець, што сёння такое для кожнага з нас, беларусаў, лес. І яшчэ для таго, каб знімаць іншы раз і шапку перад тымі людзьмі, дзякуючы якім ён ёсьць.

Адзін з іх — ляснічы з Вікова, дзе размешчана Рагачоўская лясніцтва, Мікалай Ісакавіч Ларчанка. Цікава, праўда? Не ў самім райцэнтры, як звычайна, а далёка за горадам знаходзіцца кантора. У прыгарадзе. Можа, так і лепш. Тут — бліжэй да лесу, бліжэй да прыроды, а гэта значыць — і бліжэй да тых проблем, што хвалюць працаўнікоў лесу, якім яны жывуць. А хвалюе ляснічага, трэба заўважыць, многае.

— З дзесяці тысяч гектараў — тры знаходзяцца ў курортнай зоне,— гаворыць Мікалай Ісакавіч.— Адсюль і скачыше. Адпачываючым што? Насмецілі — ды і добра. А мы як быццам бы і прыбіральшчыкі, дворнікі. Толькі што мяглой не шаркаем. Ды і з гораду смецца звалываюць у лесе — хто дзе прыстасуецца. А за чысціню, за парадак у лесе пытгаюць з нас. А верагоднасць пажараў? Так што клопату хапае. Напружана

жывём. Сядзець, склаўшы руکі, няма калі. Трэба ж яшчэ і па сваіх асноўных паказчыках не адставаць.

Ларчанку кіраунікі лягаса заўсёды называюць ў ліку лепшых ляснічых на розных нарадах, у газетных артыкулах, а ён, Мікалай Ісаакавіч, з задавальнем – сваіх падначаленых, дзякуючы якім лес расце і ў лесе чыста: леснікоў Пятра Мікалаевіча Марчанку і Мікалая Рыгоравіча Карпава, вальшчыка Мікалая Іванавіча Купрэева, бухгалтара Валянціну Аляксееўну Шкрадзюк і яе мужа майстра лесу Георгія Уладзіміравіча.

– А з нядайняга часу клопату прыбавілася, – заўважыў галоўны ляснічы У.В.Астапенка. – Прынялі ад калгасаў-саўгасаў 5,6 гектара лесу. А ў прыгарадзе, дарэчы, у нас яшчэ знаходзяцца два лясніцтвы — Кашарскае і Старасельскае.

Непадалёку ад Рагачова — і шырока вядомы санаторый «Прыдняпроўскі». Зварочваем з аўтатрасы на вузкую заасфальтаваную палоску дарогі, мінаем, што левапоруч, жылыя дамы абслугоўваючага персаналу, і адразу ж трапляем у казачныя па сваёй прыгажосці мясціны. Астапенка прызнаецца, чаму ён пажадаў зазірнуць менавіта сюды:

– На тэрыторыі лягаса, звярніце ўвагу, сабраны альтанкі з усіх дзесятнацца лягасаў вобласці. Бачыце? Усе розныя, адна на адну не падобныя. Гэта своеасаблівы падарунак, зроблены адпачываючым. Ды і нашы ж людзі тут папраўляюць здароўе.

Знаёмімся з альтанкі. Яшчэ іх тут называюць малымі архітэктурнымі збудаваннямі. Галоўны урач санаторыя Васіль Міхайлавіч Ятчанка выказвае падзяку Гомельскаму вытворчаму лесагаспадарчаму аб'яднанню. Ёсьць за што. За добрыя справы.

У Брыскай Грэве крыху затрымаліся. Тут не толькі прыгожа, тут хораша сярод дубоў. З шыльдачкі, што прымацавана на слупку, можна кожнаму даведацца, што

дубрава расцягнулася ў пойме Дняпра на 5 кіламетраў, шырыня яе — 100 метраў. І яшчэ, што гэта — помнік прыроды.

Спыніліся мы і ў зоне адпачынку паблізу ад райцэнтра, якая называецца Горкай. Яно і сапраўды так — хатка, арэлі, кастрышча, паветка, нават туалет знаходзяцца на горцы. І яшчэ тут часта гучыць : «Горка!» Бо прыязджаюць сюды маладажоны ў дзень вяселляў, і тут ёсць дзе прадэманстрываць свой спрыт жаніху — па прыступках узнесці нявесту на Горку. Нялёгка. Але трэба. Каб працягвалася жыццё.

Для нас працоўны дзень не закончыўся. Паціснуўшы на развітанне руку Уладзміру Васільевічу, мы выходзім у цэнтры горада. Нас чакаюць у раённай бібліятэцы, куды перад гэтым запрасіла дырэктар Клаудзія Васільеўна Савельева. Як патлумачыла яна, у Востраўскай сельскай бібліятэцы, якую узначальвае Таццяна Дзмітрыеўна Крывашэева, створаны цудоўны экалагічны пакой. Трэба паглядзець. А заадно і выступіць перад чытачамі.

Да такіх прапаноў я заўсёды адношуся добра. Як, ведаю, і Генадзь Говар. Апошнім часам мы разам сустракаліся з чытачамі ў Лельчыцах, Буда-Кашалёве, Жыткавічах, Акцябрскім, Петрыкаве, Чачэрску, у іншых райцэнтрах вобласці, вялі з імі размову пра тое, што нас хвалюе,-- пра літаратуру і экалогію. Адбылася наша сустрэча і ў дабротнай Востраўскай бібліятэцы. Прайшла яна на належным узроўні. Парадавала, што дзецы чыталі вершы Г.Говара. Для яго гэта было прыемным сюрпризам.

Але не меншае, калі не наадварот, уражанне пакінуў экалагічны пакой. К.Савельева і сапраўды не перабольшвала. Таццяна Крывашэева зрабіла ў бібліятэцы куток жывой прыроды, дзе хочацца проста пастаяць, адпачыць, палюбавацца... Палюбавацца мноствам кветак, пакаёвых дрэў, якія сабраны, здаецца, тут з усяго свету. Нават пустынны

ланшафт ёсць. Не кажучы ўжо пра зімовы сад. І, вядома ж, некаторыя пудзілы жывёлін і птушак, што водзяцца ў нашым беларускім лесе. А берагчы прыроду вучаць дзяцей і, трэба спадзявацца, дарослых таксама, наступныя стэнды: «Ад чысціні экалогі — да чысцыні душы», «Наш край», «Куток бібліяграфіі і энцыклапедый» і іншыя.

Вельмі добра, што такія ж пакоі будуць створаны ў бліжэйшы час і ў іншых бібліятэках раёна. Бо экалагічнае выхаванне людзей — справа, пагадзіцесь, важная, патрэбная. Асабліва сёння. І асабліва ў нас, на Гомельшчыне, дзе Чарнобыль і так набедакурыў з прыродай замнога. Хоць, як мне здаецца, такія пакоі варты стварыць сёння і паўсядна ў краіне, дзе іх пакуль, вядома ж, няма.

Дзякую сваім землякам, што падаравалі нам не толькі літаратурнае свята, але і экалагічнае.

Говар, дарэчы, заўважыў, што ў Рагачове лепш, чым дзе у лягасах, у якіх мы былі раней, аформлена кантора. З высокім мастакоўскім густам. Прафесійна. Я пагадзіўся: усё ж ацэнку дае член Саюза беларускіх мастакоў. Але калі даведаўся, што гэта праца рук майго даўняга знаёмага, мясцовага мастака і паэта Уладзіміра Ілыча Паладзенкі, шчыра ўсміхнуўся: сярод маіх землякоў вельмі багата таленавітых людзей. Назваць прозвішчы? Ды хопіць, мусіць, і тых, што ўпамянуў я ў гэтых нататках.

11. ВУЛІЦА БАЛЫКОВА

Пасля того, як грымнуў Чарнобыль, Пеця Зюрын разам з бацькамі апынуўся далёка ад Чачэрску — ажно ў Гарадку Віцебскай вобласці. І невядома, як бы склаўся яго далейшы лёс, каб не рагучасць бацькі: бачачы, што сямейнікі сумуюць па малой радзіме, ён зрабіў усё, каб вярнуцца назад. Цяпер вось Пётр Зюрын, вадзіцель лягаса, вязе нас за Сож- раку-- там

лес, там! Пра гэта ведаюць не толькі сёння чачэрцы, малыя і старыя, але ведалі і партызаны: на тэрыторыі раёна дзейнічала пэўны час ў гады нямецкай акупацыі нават славугае партызанскае злучэнне А. Ф. Фёдарава, створанае ў Чарнігаўскай вобласці суседній Украіны.

Раней, каб трапіць у Засожжа, трэба было перапраўляцца на пароме. Але колькі год назад пабудаваны цудоўны мост, які злучыў два берагі, а людзям прынёс шмат зручнасцей. А лясы там і сапраўды вялікія, яны густой шчоткай стаяць паабапал дарог, там-сям абступаюць палі, дзе-нідзе збягаюць сосны ды яліны да ракі; там, мусіцьбышы, вітаюцца з дубамі, што здавёն уладарна і велічна падпіраюць аблокі сваімі кудлатымі шапкамі... І як заўважае Аляксандр Цімафеевіч Яўмененка, намеснік дырэктара лягасаса па інфармаванні (сам дырэктар Васіль Іванавіч Мамекін быў у адпачынку, а з галоўным ляснічым Мікалаем Іванавічам Малашкіным мы вырашылі ўсё свае пытанні траха раней), у гэтых мясцінах адзін певень будзіць жыхароў трох абласцей — акрамя нашай, Магілёўскай і Бранской. Толькі вось бяда: пасля Чарнобыля мала каго будзіць трэба. У тым жа Чачэрскім раёне з 36 тысяч населніцтва засталося 18. Гэта наш вадзіцель Пятро Зюрын вярнуўся з бацькамі назад, астатнія ж — не. Аварыя веку прынесла дадатковыя турботы, клопаты і лягасасу. З севазвароту выведзена 48 тысяч гектараў зямлі, у тым ліку 19 тысяч раллі, яны былі перададзены лягасасу для пасадкі лесу. На тэрыторыі ж з 45 тысяч гектараў лясных масіваў не пражываюць людзі. Гэта прымусіла лягасас пайсці на стварэнне вахтавых брыгад леснікоў. А як, скажыще, можна было паступіць у гэтай сітуацыі? Цяпер жа, мёртвая зона, калі яе так можна назваць, нясе небяспеку для лесу. Час паказаў, што загаранні адбываюцца часцей менавіта там. Каб наблізіць лясныя масівы да цэнтра кірауніцтва, на базе Чачэрскага і Гомельскага

лясгасаў быў створаны Веткаўскі спецлясгас. Усе лясныя і нелясныя плошчы ў 52 тысячы гектараў, што знаходзяцца на тэрыторыі Веткаўскага раёна, перададзены мясцоваму спецлясгасу разам са Свяцілавіцкім і Рэчкаўскім лясніцтвамі, пасля чаго агульная плошча Чачэрскага лясгаса склада 102,6 тысячы гектараў, у тым ліку пакрытая лесам — 74 тысячы гектараў.

Сёння Чачэрскі лясгас — гэта восем лясніцтваў: Літвінавіцкае, Кармянскае, Палескае, Рудня-Барталамеевіцкае, Нісімкавіцкае, Беляеўскае, Чачэрскае і Покацкае. Лясы падзелены на хвойныя (65,1%), мяккалісцевыя (32,5%), і цвёрдалісцевыя (2,4%). Сярэдні ўзрост насаджэнняў 46 год.

І колькі мы не калясілі па засожскіх лясах, заўсёды паўзобоч дарогі трапляліся грыбы. Апенькі бышцам самі прасіліся: вазьміце нас, людзі! Але грыбніка сустрэлі ў лесе ўсяго аднаго. Не асмеліліся і мы браць лясныя дарункі. Хоць, чулі, апенькі якраз тыя грыбы, што па радыяцыі праходзяць кантроль. Толькі ж помнім, што у залежнасці ад шчыльнасці забруджвання тэрыторыі радыёенуклідамі лясы тут падзелены на тры катэгорыі — ад 5 да 15 Ci на км². Каб не блыгацца ў гэтых кюры, лепш прыгадаць ўсяго адно слова: нельга!

А ў той жа час думаецца і пра тое, што ў гэтым забруджаным лесе жывуць ласі, казулі, дзікі, вавёркі, яноты, зайцы, куніцы, лісы, норкі, бабры, выдры, гарнастай, барсуکі, ваўкі...

Ім не забароніштут жыць.

Шкада і балюча, што забаранілі людзям. Але ж, пагадзіцеся, так было трэба.

І вось парадокс: столькі круглялі мы, выехаўшы з райцэнтра, аднак далёка ад яго не ад'ехалі. Каля лічыць, што апынуліся ў Рабочым Пасёлку, які блізка ад горада — праз раку — але далёка, каля да яго ехаць. Мост зроблены крыху ўбаку ад

Чачэрска, а пасёлак далучылі да Чачэрска, калі яму не хапала жыхароў, каб атрымаць статус горада. Праставаў па вадзе тады паром. Вось чаму ўсё адначасова і блізка, і далёка. А нас жа прывабіў гэты населены пункт таму, што тут знаходзіцца цэх па пераапрацоўцы драўніны. Прадпрыемства. Са сваёй багатай гісторыяй. Са сваімі традыцыямі. Са сваімі людзьмі, якія ганарацца tym, што працуюць тут. Раней у цэху выпускалі 16 назваў прадукцыі. Сёння, вядома ж, менш. Але — на экспарт, у Расію, Германію. Каб пражыць. Спадзяюцца і вераць людзі, што настане той дзень, калі ўсё зноў стане на свае месцы, усё наладзіцца.

Кіравала цэхам маладая жанчына Марына Ралкова, выпускніца Наваполацкага тэхнікума. Да нядаўняга часу работала яна майстрам лесу, а вось зусім нядаўна спатрэблісія яе навыкі на больш адказным, як палічылі ў лягасе, участку. Яна таксама марыць пра той дзень... А пакуль называе лепшых людзей — рамшчыка Уладзіміра Паўлавіча Фалеева, станочнікаў Мікалая Аляксеевіча Міранкова і Надзею Сцяпанайну Загорцаву, слесара Уладзіміра Міхайлавіча Лашкевіча. З Аляксеем Ягоравічам Жаркіным мы сустрэліся паперад. Яшчэ ў канторы нам парайлі не праехаць міма гэтага чалавека: заслужыў. З 1969 года працуе тут. Колькі перавёз лесу, працуучы вадзіцелем, сказаць немагчыма. Але адно можна адзначыць упэйнена: надзейны чалавек, такім ў лясной гаспадарцы ганарацца. І сёння, працуучы стропальшчыкам на лесавозе, свае абавязкі чалавек выконвае так, што залюбуюцца.

Некалі ў Рабочым Пасёлку пабудавалі жыллё для сваіх людзей. Амаль усугубыч з тэрыторыяй цэха, а тут усё стаіць у лесе, атрымалася прыгожая вуліца акуратненых адноўльковых дамоў. Доўга не ламалі галаву, як назваць гэтую вуліцу — надалі ёй імя Балыкова, Пятра Антонавіча, мужнага партызана

і былога начальніка лесапункту. Ён быў адным з ініцыятарамі стварэння ў кастрычніку 1941 года партызанскай групы, якая потым перарасла ў атрад імя М.І.Калініна. Пазней, у сакавіку 1943 года, калі па ўказанню ЦК КП (б) Б на базе асобных атрадаў імя М.І.Калініна і К.Я.Варашылава была створана 1-я Гомельская брыгада, Балыкоў стаў яе камандзірам. Брыгада дзейнічала ў Чачэрскім, Кармянскім, Свяцілавіцкім і Веткаўскім раёнах. Восенню таго ж года, калі брыгада злучылася з часцямі Чырвонай Арміі, у ёй было 892 партызаны.

Пётр Антонавіч Балыкоў быў ганаровым грамадзянінам Чачэрска. Мы праішліся па вуліцах, якая носіць яго імя. Прыгожая лясная вуліца. Пад цёплым вераснёўскім сонейкам на ёй забаўляліся дзеці. І вельмі добра, падумалася, што помніць сучаснікі чалавека, які і ў трывожную, нялёгкую для Радзімы часіну, і пазней змагаўся за тое, каб радавалася жыццю на такіх вось вуліцах дзяцтва.

Развітаўшыся з Рабочым Пасёлкам, праехалі крыху па лясной дарозе, няроўнай і дрогкай, і спыніліся каля кургану. Тут павеяла гісторыя. Пахаванні ваяроў, што адстойвалі ў бойцы з ворагам сваю зямлю. А Чачэршчына з багатым мінулым.Аднак жа не магла не ўсхаляваць і прыкмета нашага часу: хтосьці ўкраў чыгунную шыльду, якая нагадвала раней археолагам і турыстам, што тут пачынаецца Бяляеўская лясніцтва...

Уразіла сваёй прыгажосцю лясное возера Вір. На яго маляунічых берагах, як сказаў Аляксандр Цімафеевіч Яўмененка, не толькі хораща пачуваюць сябе жыхары райцэнтра з вудамі, але і ў тыя хвіліны, калі праводзяць тут раённыя ўлады самыя розныя святы.

Ёсць у чачэрскіх лясах мясціны, куды, як у песні співаеца, «толькі самолётом можно долететь...» Ну, пра самалёт, вядома ж, мы тут лішку далі, але на машыне не

праедзеш – гэта факт. Уся надзея на ўласны транспарт — на ногі. Што мы і зрабілі. Наперадзе ішоў ляснічы Мікалай Аляксеевіч Цыганкоў — турыў сцежку, прадзіраўся праз гушчар на правах гаспадара энергічна і смела, а сам паспяваў яшчэ нешта нам і сказаць. Паколькі вёў ён нас да партызанскай стаяні, то і прыгадаў, як збіраліся тут раней былыя партызаны, прыязджалі з ўсяго Савецкага Союза. Сталы ставілі. Шашлыкі рабілі. Песні співалі. Было весела. І сумна адначасова, бо прыгадвалі людзі сваіх сяброў па барацьбе з ворагам, якія загінулі.

Прыйшлі! На цаглянай стэле чытаю: « У гэтым раёне у снежні 1941г. нарадзіўся партызанскі рух і на працягу ўсяго перыяду нямецка-фашысцкай акупацыі дыслакаравалася 1-я Гомельская партызанская брыгада. Камандзір — Балыкоў П. А.».

Некалі тут былі зямлянкі, падноўленыя пасля вайны, лазня. Сёння тут нічога гэтага няма. Зараслі зямлянкі, зараслі акопы... на паляне, дзе стаіць стэла, таксама прабіліся маладыя бярозкі, сосны... А крыху паводдаль ад паляны, прыхінуўшыся да дрэва, бы стомлены чалавек, стаіць вялікі мангала, які нагадвае пра тое, што тут збіраліся былыя партызаны.

Мы пахадзілі вакол стаянкі. Пащукалі грыбоў. Грыбы трапляліся. Старыя абабкі, тыя ж апенькі. Толькі мы іх не зрывалі — тут вельмі шмат цэзію...

Забруджаны лес. Забруджаныя палі. Бачылі мы і памерлыя вёскі. Гнятліва! Паэт Васіль Карпечанка, які жыве ў Магілёве, нарадзіўся ў гэтых мясцінах, і больш балюча пра сваю родную Чачэршчыну, як ён, бадай, не скажаш:

Хаты пустыя стаяць у сяле,
Хаты застылі,--
Ніхто не жыве.
Вечер сядзіты гудзе ў трубе,
Вокны забіты,-

Ніхто не жыве.
Сонцам залітае ранне плыве,
Вокны забіты,—
Ніхто не ўстасе.
Чорныя боты гніюць на дварэ.
Збіты вароты,—
Ніхто не жыве.
Чайнік пабіты стаіць на стале,
Дзверы адкрыты,—
Ніхто не жыве.
Край мой гаротны, як цяжка табе!
Гусціща гора
У тваёй сіняве.
Род езуітаў народ пракляне.
Вокны забіты
І крыж на сцяне...

На радзіме паэта, у вёсцы Будзішча, загінула адважная дачка балгарскага народа, франтавы карэспандэнт «Комсомольской правды» Ліля Каравастаянава. Гэта здарылася ў лютым 1943 года. Разам з партызанамі яна прыйшла рэйдамі па Украіне, Браншчыне і Беларусі. У партызанскім злучэнні А.Ф.Фёдарава яе ведалі не толькі як карэспандэнта, але і адважнага байца. Незадоўга да гібелі Л.Каравастаянава пісала бацькам свайго мужа: «...Пачынаю лічыць сябе партызанкай. Заўчора перад строем прыняла партызансскую прысягу. Зараз, у асноўным, жывём у зямлянках. Наша зямлянка светлая — пад столлю сапраўдныя вокны (у нас друкарня і рэдакцыя газеты разам). Бывала ў вёсках, адкуль немцы выбіты. Народ сустракае чула. Частуюць чым толькі могуць, з прагнасцю распытваюць аб Вялікай зямлі.

Самае значнае, здзіўляючае тут,— гэта людзі. Народ, які акружает мяне,— штохвілінна рызыкуе жыццём, не шкадуе сябе — ідзе ў смяротны бой не зdryгануўшыся. Перад ім нельга не схіліцца...

Радасныя навіны аб наступленні Чырвонай Арміі мы чуем рэгулярна. Хутчэй бы! Але нялёгкая, ох, нялёгкая справа гэта!»

Пахавана Ліля Караваевая ў Чачэрску на Замкавай гары. На чорнай мarmуровай пліце сёння ўранку мы прачыталі: «Палымянай дачэ балгарскага і савецкага народаў журналісты «Комсамольской правды» Лілі Караваевай».

Чачэрскі лес, як бачым, багата помніць чаго. Ён і сёння іншы раз шуміць трывожна, і тады маркотна, журботна робіцца на душы...

Вандруючы па лясгасах вобласці, знаёмчыся з іх мінульм, зрабіў для сябе прыемнае адкрыццё — у кожным з лясгасаў ёсць чалавек, які стаў нейкім своеасаблівым сімвалам, і няважна, што ён сёння не працуе, адпачывае... Але ж пакінуў прыкметны, глыбокі след чалавек. Таму і помніць яго, таму ганарацца ім.

Апавяддаючы пра жыццё і справа чачэрскіх лесаводаў, ніяк не абыдзеш П.П.Хлебаказава. Доўгі час ён узнічальваў лясгас (з 1959 па 1997 год, калі быць дакладнім), цяпер жыве ў Гомелі. Заслужаны лесавод Беларусі. Удзельнік Вялікай Айчыннай вайны, узнагароджаны ордэнамі Айчыннай вайны I і II ступені, ордэнам Працоўнага Чырвонага Сцяга, медалямі.

Валянціна Паўлаўна Покусава жыве ў вёсцы Гацкае, а працуе ў Нісімкавікім лясніцтве бухгалтарам. З «лясной» сям'і : бацька, Павел Паўлавіч Гулевіч, працуе лесніком, а маці, Вольга Піліпаўна, прыбірае ў лясніцтве. Рабіў на «пажарцы» і муж Валянціны, Мікалай Васільевіч, але сёлета бяды здарылася: лёг спаць — і не прачнуўся. 39 год было чалавеку. Жыць бы, як кажуць, ды жыць. Але лёс распараадзіўся іначай. Засталося ў

жанчыны двое дзяцей -школьнікаў, вялікі, прасторны і светлы дом, шырокі двор, на якім сірагліва стаць іншамарка. Бывае ж: перад той ноччу, як памёр муж у Валянціны Паўлаўны, яны вярнуліся з Гомеля, куды ездзілі ў госці да ягонай сястры, і быццам бы сказаў Мікалай той, што сёння памрэ і папрасіў наваг, дзе пахаваць...

Што цікава, дык гэты вялікі і прасторны дом будаваў сам ляснічы Мікалай Аляксеевіч Цыганкоў. Бы ведаў, што Валянціна Паўлаўна будзе працаваць у яго, таму і пастараўся. Не здзіўляйцеся — адзін час Цыганкоў пакідаў лес, пераманілі яго ў мясцовы калгас, быў прарабам. Але, як гэта ўжо не аднойчы было і на нашай памяці, усё ж лес перацягнуў чалавека да сябе.

Прыемна толькі адно — і будаўніком Цыганкоў быў добрым.

Перад тым, як развітацца з Нісімкавічамі, ляснічы, бы ненарокам, заўважыў, што сёння яму пашанцавала ўбачыць на іржэўніку перад Бабічамі журавоў. Лепш бы не прызнаваўся — Генадзь Говар падахвоціў нас прачасаць усё тое поле, каб знайсці хоць адно пяро гэтай прыгожай і рэдкай птушкі. На шчасце. Не знайшлі. Дзе знайдзеш — вецер жа!

Але настрой усё роўна быў добры.

Як бывае кожнага разу, калі ты знаходзішся сярод добрых людзей.

12. ПАЛЕШУКІ

У кожным лясгасе ёсьць чалавек, якого называюць жывой энцыклапедый. Або — хадзячай. Так і ці інакш, але з Рыгорам Елісеевічам Бондарам, быlyм дырэктарам Мазырскага лясгаса, было надзвычай цікава і пра жыццё пагаманіць, і мінулае прыгадаць. За плячыма ў гэтага чалавека нялёгкі

жыццёвы шлях, часам пакручасты, з выбоінамі, але, як сам прызнаеца ветэран, лёгкіх дарог ён і не шукаў.

Нарадзіўся пад Адэсай. Украінец. Бацька і дзед былі леснікамі, таму і Рыгор доўга не вагаўся ў выбары прафесіі. Сабраўся паступаць у Кіеўскую сельскагаспадарчую акадэмію, на факультэт, дзе рыхтавалі спецыялістаў для лясной гаспадаркі. А каб стаць студэнтам, разумныя людзі парайлі падстрахавацца, як кажуць. Таму хлапчына прынёс у прыёмную камісію накіраванне на вучобу за подпісам самога С. Каўпака, славутага партызанскана камандзіра, у якім гаварылася, што хлапец гэты Рыгор надта разумны, а бацька яго, Елісей Максімавіч, дапамагаў партызанам біць ворагаў. За даведкай да Каўпака хадзіў сам Рыгор. А з кабінета выйшаў не толькі з жаданай паперкай, але і з грашыма — ажно 300 рублёў, па тым часе грошы вялікія, вымеркаваў яму легендарны чалавек; ён займаўся тады якраз сацыяльнымі праблемамі насельніцтва.

Там жа, у сельгасакадэміі, Рыгор Бондар пазнаёміўся з будучай жонкай — Галінай Кірылаўнай, яна вучылася на агранамічным факультэце. А калі пачалося размеркаванне, папрасіліся ў Беларусь.

— Думалі, гады два папрацуем, а тады і вернемся,— прыгадвае Рыгор Елісеевіч.— атрымалася, што прыехалі сюды на ўсё жыццё. Тут знайшлі сваё шчасце. Была сярэдзіна пяцідзесятых гадоў. Не трэба казаць, як жылі тады людзі... Бедна. І ў нас, акрамя двух чамаданаў з кніжкамі, нічога не было. А трапілі мы ў Васілевічы. На пастой сталі да добрых людзей. Купіць у краме з прадуктаў харчавання нічога не купіш. Дык людзі, бачачы, з якімі цяжкасцямі сутыкнулася маладая сям'я, прыносілі і малако, і яйкі, і сала... А грошай не бяруць. Нас гэта ўразіла. Такая вось дабрыня беларусаў і вырашыла, відаць, наш далейшы жыццёвы лёс...

Мазырскі вопытны лягас быў створаны ў студзені 1962, і першым дырэктарам стаў Мікалай Сямёновіч Бабарыкін, а галоўным ляснічым — ён, Рыгор Елісеевіч. І ўспамінае той час мой субяседнік з асаблівай асалодай. Разумею яго: гады маладыя, гады шчаслівыя... Вельмі цёпла апавядзе Бондар пра дырэктара, кажа, што гэта быў чалавек вялікай душы. Ну памяркуйце: каб выйсці з якой-небудзь канфліктнай сітуацыі, ён ніколі не прымаў рашэння на хаду, паспешна, а заўсёды гаварыў: «Давай заўтра пагаворым. У нас суткі наперадзе...» А заўтра пытаўся ў таго ці іншага: ну, і што рабіць будзем? За ноч, вядома ж, чалавек астываў, меў магчымасць асэнсаваць свой учынак...

М.Бабарыкін, дарэчы, быў і легендарным чалавекам — ён адным з першых у былым СССР узнагароджаны ордэнам Баявога Чырвонага Сцягу, і калі вяртаўся з фінскай вайны, то на вакзале сустракалі яго з акестрам. Як героя.

Вось такі чалавек узнічаліў вонітны лягас! І хоць у яго не было спецыяльнай адукацыі, кіраунік быў адмысловы, а Рыгор Елісеевіч, калі змяніў яго, то пераняў — і не хавае гэта — усё лепшае ў свайго папярэдніка. А як жа інакш? Ды плюс сваё, бондараўскае. Атрымаўся таксама выдатны кіраунік, які 15 год узнічальваў гэты няпросты, складаны ўчастак работы. І калі, пагартаўшы паперы, можна даведацца, што максімальная працягласць тэрыйорыі лягаса з поўначы на поўдзень 32 кіламетры і з захаду на усход — 56, а мяжуе ён з Калінкавіцкім, Петрыкаўскім, Ельскім, Нараўлянскім і Лельчицкім лягасамі і з гэтага можна зрабіць высьнову, што мазыране знаходзяцца ў цэнтры Палесся, што яны — самыя што ні ёсць карэнныя палешукі, то пра людзей, што з'яўляюцца гонарам лягаса, яго багаццем і гісторыяй, можна даведацца толькі ад такіх людзей, як Рыгор Елісеевіч.

Прызнаюся: адну пісторыю, расказаную Бондарам, я выкарыстаю іншым разам, калі буду пісаць пра лес нешта ў будучым, а гэта зраблю я абавязкова, бо захварэў лесам і ягонымі проблемамі, а вось пра наступнгы выпадак падзялюся з чытачамі.

Раней які транспарт быў у лягасае? У дырэктара і тое матацыкл. Паехалі, як гаворыць Бондар, у Мялецкавіцкае лясніцтва. Узначальваў яго Рэм Данілавіч Талкачоў, а ў яго нейкім чынам меўся аўтамабіль-легкавік «Газ-67». Рэдкасць па тым часе неверагодная. Калі пад'ехалі кіраўнікі лягаса, то Талкачоў якраз і корпаўся ў легкавіку — нешта не ладзілася. Бабарыкін зрабіў заўвагу, маўляў, займаешся ты, Данілавіч, не тым, чым трэба. А ляснічы нічога не адказаў, толькі выщер руکі, паглядзеў на леснікоў, што стаялі побач з рыдлёўкамі, загадаў тым залазіць у легкавік. Так-сяк тыя ўціснуліся. «Паехалі!» Доўга яны ехалі ці не, але ў лесе матор заглох, Талкачоў першы вылез з кабіны, паглядзеў на леснікоў, якія таксама выбраліся, загадаў: «Капайце!» Тыя і выбухалі яму. А потым Рэм Данілавіч упёрся плячом у свой транспартны сродак, леснікам нічога не заставалася, як дапамагчы яму. Калі легкавік закапалі, Талкачоў зной выщер руکі, паглядзеў на дырэктара лягаса, усміхнуўся:

— Цяпер, Сямёновіч, буду займацца толькі карыснай справай. А пра тое, што тут закапаны мой тарантас, прашу, таварышы леснікі, нікому ні слова. Развязаў нарэшце руکі. Хоць і шкада — машына добрая была.

Валянціна Уладзіміраўна Бондар — не сваячка Рыгора Елісеевіча, проста яны маюць адно прозвішча. Жанчына ў свой час скончыла тэхналагічны інстытут, доўгі час працуе ў лягасе, сёння яна — інжынер па лясных культурах і старшыня прафкама, а паколькі ў Мазыры няма намесніка дырэктара па інфармацыйнай работе, то гэтыя абавязкі на час нашай

вандроўкі сюды на яе ўсклаў дырэктар лягаса Мікалай Дзмітрыевіч Дадзько. Мы сядзім у пакоі для адпачынку, вядзем нетаропкую размову пра справы лягасаўскія, а паколькі я паспей шмат чаго ўбачыць добрага за прайшоўшы дзень, то і мне ёсць што сказаць. Валянціна Уладзіміраўна пахвалілася, што яе дачка працуе ў мясцовым драматычным тэатры імя І.Мележа, загадвае літаратурны часткай, а я якраз збіраўся спектакль па маёй камедыі «Шкірдзюкі займаюць абарону». Свет, як кажуць, цесны. А пакуль пайду да мележаўцаў, разглядваём пейзажы... каго б вы думалі? Рыгора Елісеіча, так-так. На карцінах — таксама правільна здагадаліся — лес: бярозы, дубрава, лясная сцежка, краявід на раку са стромкага берага... А пра што ж яшчэ можа ствараць карціны чалавек, які і сёння, нягледзячы на шаноўны ўзсрот, служыць лесу! Бондар не толькі малюе — ён і з дрэвам навучыўся размаўляць не горшчым з чалавекам. Не толькі ў гэтым пакоі, але і ў сваім кабінечце, а працуе сёння ён інжынерам-лесапатолагам, можна ўбачыць зробленыя ягонымі рукамі рэчы — больш любіць займацца ветэран, як бачым, рэзаннем па дрэве. Атрымліваецца. І такое ўражанне, што чалавек мае юны ўзрост, калі яму ўсё цікава. Гэта прыемна. А ну яе, старась!

Валянціна Уладзіміраўна ж знаёміца мяне з перадавымі людзьмі лягаса. Па 40 год працуецца у сваіх абходах леснікі Леанід Паўлавіч Сідзельнікаў (Слабадское лясніцтва), Іван Сямёновіч Канопліч (Махновіцкае), Міхаіл Сямёновіч Прус (Майсееўскае). Амаль столькі ж працоўны стаж у майстроў лесу Васілья Андрэевіча Грамовіча (Лешнянскае лясніцтва), Міхаіла Гаўрылавіча Сітніка (Слабадское), Станіслава Мікалаевіча Ракіцкага (Мазырскае), Васіля Севасцьянавіча Перапечы (Барбароўскае). Падоўгу і сумленна працуецца памочнікамі

ляснічых Мікалай Цімафеевіч Юганаў (Мялешкавіцкае лясніцтва) і Мікалай Фёдаравіч Заяц (Махновіцкае).

— Не ў кожным лягасе знойдуцца лесарубы са стажам працы ў лесе каля сарака гадоў,— не без гонару і за лягас, і за чалавека гаворыць Валянціна Уладзіміраўна — Назаву прозвішча: Андрэй Раманавіч Краўчанка з Лешнянскага лясніцтва. Не адсталі ад яго і станочнік лесацэха Рыгор Дзмітрыевіч Сітнік, ляснічыя Рыгор Сцяпанавіч Канопліч з Махновіч, Уладзімір Пятровіч Ганчароў з Майсееўкі, Міхail Сцяпанавіч Вянгура з Слабады. А як не назваць трактарыстаў Дзмітрыя Міхайлавіча Салаўя, Мікалая Рыгоравіча Панфіленку і Фёдара Сцяпанавіча Рэута, вадзіцеляў лесавозаў Мікалая Васільевіча Пакаціна і Уладзіміра Уладзіміравіча Ярашынскага! Хацелася б цёплае слова сказаць і пра былога эканаміста лягаса Іну Іванаўну Шашолку, а таксама пра бухгалтара Бокаўскага лясніцтва Яўгенію Уладзіміраўну Гусак. Вельмі многа, як бачыце, у нас працаўітых, добрых людзей. Хай даруюць тыя, каго не назвала.

Але і сярод лепшых, як кажуць, ёсць лепшыя. Мазыране ганарацца ляснічым Лешнянскага лясніцтва Дзмітрыем Пятровічам Кашэвічам. Нам пашчасціла з ім сустрэцца. Высокі, з абветраным тварам, шчыры ў выкazваннях. Запомнілася, як сказаў ён : «Больш нарыхтоўкі ў лесе вядзем, хацелася б, каб больш саджали...» Так можа сказаць чалавек, які жыве лесам, хварэ проблемамі лесу... И яшчэ яго, Кашэвіча, слова: «З аднаго гектар леса трэба браць 600 кубоў драўніны, а бярэм напалову менш. Чаму? Бо спяшаемся, не даем лесу вырасці». А слова свае ляснічы падмацоўвае справамі — штогод высаджвае па 50-60 гектараў лясных культур. Быў на тэрыторыі лясніцтва аэрадром, які ў свой час, вобразна кажучы, зарос травой. Плошчу займаў немаленькую — 100

гектараў. Пасадзілі там сасну, якую цяпер патрохі высякаюць — на тарнік, балансы. Прадукцыя ідзе на экспарт.

Дзмітрый Пятровіч заплюснуў вочы, і перад ім, як прызнаўся, адразу ж з'явіўся ягоны лес — з пагоркамі, рэкамі, канавамі, ляснымі сцежкамі...

— Мне не трэба карта — яна ў мяне ў вачах,— усміхнуўся ён.—Абышоў я свой лес пехам не адзін раз. Працую ж ляснічым сорак два гады, і ўсё на адным месцы — страшна падумаць іншы раз. Але ж так.

У Кашэвіча трое дзяцей, лесніком стаў сын толькі Мікалай, што радуе бацьку: ёсць каму тантраць далей яго сцежку ў лесе, і гэта, як лічыць Дзмітрый Пятровіч, вялікае шчасце.

— Не дарэмна жыву,— сказаў ён.

Ды ўжо ж: столькі чулі мы пра яго цёплых слоў, як ні пра каго іншага. Можа толькі, праўда, пра Рыгора Елісеевіча ... Але ні гэта, мусіць, галоўнае — больш, менш... Справа ў іншым: з такімі людзьмі, як Кашэвічы і Бондары, паshanцавала нашаму лесу. Таму, відаць, і ёсць ён, лес, таму і годна шуміць на вятры над усім нашым беларускім краем. Прыслухайцесь. Я пішу гэтые нататкі ў гарадской гомельскай кватэры, і чую нават тут гэтые асветлены вялікай жыццёвай сілай талент дрэў паказваць сваю моц, дужасць. І неяк гонар бярэ — за лес, за людзей, што ў адказе за яго лёс, асабліва за тых людзей, пра якіх ужо расказваў чытачам газеты.

Але я зноў пераношуся ў Мазыр, у тыя снежныя студзеніцкія дні.

Давайце зноў завітаем да Кашэвіча, бо апавяддаючы пра яго і не сказаць некалькі слоў пра коней,-- гэта будзе зусім няпоўны жыццяпіс ляснічага і лясніцтва. А канюшня і сапраўды тут з'явілася нядаўна. А калі ёсць канюшня, то ёсць коні і конюх.

—Дырэктар заставіў...— так коратка адказаў ляснічы, кіўнуўшы на гнядых.—А ведаеце, і добра. Асабліва на трапёўцы. Канешне, тоўстыя дрэвы ім не паддаюцца, тут без трактара не абыйсціся, але ўсё ж асноўны цяжар узвалі коні на сябе. Пакуль у нас пяць рабочых коней. Падрастает маладняк. Ці будзе будучае за коньмі, сказаць цяжка, але сёння яны нас выручаюць здорава. І, увогуле, пакуль гэта танная цяглавая сіла ў параўнані з дарагой тэхнікай і дарагім палівам. Так што пажывем пабачым, як яно там будзе далей...

У свой жа блакнот пра Кашэвіча я занатаваў і наступнае: «З дзесяці гадоў вадзіў мяне дзядзька Пётр Людзвігавіч у лес. За руку. Ён лесніком быў. Я збіраў шышкі, жалуды... Садзіў лес... З 1954 года пачаў працаца самастойна ў лесе. Спярша быў памочнікам ляснічага Лельчыцкага лясніцтва ў Пятра Пятровіча Хлебаказава... Ведаеце такога чалавека... Лясныя людзі яго добра ведаюць... Пасля арміі быў тэхнікам-лесаводам у Петрыкаўскім лягасе. Скончыў Буда-Кашалёўскі тэхнікум...»

Перачытаў я гэтыя радкі, і захацелася сказаць дзякую усім тым людзям, што прыводзяць у лес хлапчукоў за руку. І зусім не таму, што яны ўпарцяцца, не жадаюць ісці быццам туды — наадварот: побач з дарослымі, трymаючыся за руку, яны таксама стараюцца крочыць шырока, адчуваюць сябе хоць і не гаспадарамі ў тым лесе, але маленькімі — усё ж!— рупліўцамі. Што вельмі важна. Для будучыні, як бачым.

Мусіць жа і сёння адчувае цёплую далонь свайго дзядзькі Кашэвіч?

...Сонечная і марозная зімовая раніца. Сёння павінны мы з дырэктарам лягаса Мікалаем Дзмітрыевічам Дадзько пабываць у некаторых месцах, што, на ягоную думку, павінны нас зацікавіць. Падкрэслю наступнае: калі задумвалася гэтая вандроўка, была небяспека ў адборы матэрыйялу — каб не паўтарыцца, бо лес, як кажуць, усюды лес. Нават у Афрыцы.

Але ж не – пасля першых паездак у мяне, прызнаюся шчыра, палягчэла на душы: кожны лягсас, кожная новая мясцовасць нечым непаўторныя, непадобныя на іншыя, як і людзі. Хоць і агульнага шмат. Але ж заўсёды выбраць нешта было можна, каб не паўтарацца. Той, хто сочыць за нашымі публікацыямі, у тым, спадзяюся, і сам мог пераканацца.

А пакуль Дадзько вырашаў з раніцы службовыя пытанні, я зазірнуў у кабінет Васіля Рыгоравіча Лепухава, дырэктара вучэбнага цэнтра Гомельскага ВЛГА. Пазнаёміліся. Высветлілася, што нават землякі: ён з Кармянскага раёна, а я там працаваў у раённай газеце адразу ж пасля школы, ды і нарадзіўся паблізу. Васіль Рыгоравіч з тых людзей, што за словам у кішэню не палезуць, таму пагаманілі хораша. Раней гэты цэнтр быў у Чачэрску, але пасля чарнобыльскай бяды яго вырашылі перавесці у больш чыстую зону. Выбар трапіў на Мазыр: усё ж другі горад у вобласці пасля Гомеля і цэнтр Палесся. Калі што, тут і з кадрамі прасцей. А само памяшканне! Лягсаса, маецца на ўвазе, дзе і размешчаны вучэбны цэнтр. Усе, як кажуць, умовы. Хоць былі і іншыя планы – больш стратэгічныя. Пад горадам ёсць аэрапорт, які перадалі на баланс лягсасу. На 10 гадоў. А што тады, пасля дзесяці? Невядома. Што і прымусіла задумашца лесаводаў – там жа ўсё развалена, адрамантуюм, укладзем сродкі, а там і гэтыя дзесяць гадоў мінуць... Дык ці ёсць выгода? А планавалася на гэты аэрадром перавесці вучэбны цэнтр. З тым разлікам, каб пабудаваць там гасцініцу, і калі цяпер у цэнтры праходзяць перападрыхтоўку леснікі, вальшчылі і станочнікі, радзей – пажарнікі, то была б магчымасць пашырыць кола спецыялістаў. Аэрадром, праўда, служыць лесу – там базіруюцца верталёты, задзейнічаныя на авіяцыйнай ахове лясоў. Але не цяпер, не ўзімку... Так што пра верталётчыкаў расказаць нічога не ўдалося, але прыемна было паслухаць Лепухава.,

паглядзець класы, у якіх займаліся курсанты. Умовы добрыя. Адзін клас нават абсталяваны камп'ютэрамі. Шмат тэхнічных сродкаў навучання. У мінулым годзе прыйшлі перападрыхтоўку на курсах 276 чалавек. 99 чалавек з іншых абласцей, што для курсаў выгадна: сродкі, атрыманыя за навучанне «чужых» ідуць на пашырэнне вучэбнай базы. Сёння трэба зарабляць. Каб лепш рабіць сваю справу. В.Лепухаў гэта разумее. Клапоціцца ён, дарэчы, і пра тое, каб навучэнцы маглі адпачываць прыстойна. Ёсць на курсах невялічкая бібліятэка, тэлевізар, більярд, настольныя гульні.

— Мы маём магчымасці прымаць на курсы працаўнікоў лесу не толькі з нашага вытворчага лесагаспадарчага аб'яднання, але і з усёй рэспублікі,— сказаў на развітанне Васіль Рыгоравіч.— Накіроўвайце! Веды гарантуюм!

Рэклама? А чаму і не? Свая ж газета, лясная. І не ўсё і ўсюды вымярае ѡца грашыма. Павінен быць і патрыятызм. Хоць, прызнаюся шчыра, мне Лепухаў паабяцаў адрамантаваць «шведку», якую я мала скарыстоўваў, але хутка запароў. Але паабяцаў, хутчэй за ўсё, па-зямляцку. Ці, можа, каб паглядзеў, чаму вучаць на курсах, бо не сам жа ён намерыўся ажывіць маю бензапілу. Ды і ўвогуле, буду я звяртацца да яго з гэтай просьбай ці не — яшчэ невядома, але калі надарыщца магчымасць яшчэ пабываць у горадзе на Прывіліні, я не адмоўлюся зноў наведаць земляка В. Лепехава. Як, прынамсі, і М.Дадзько.

А пакуль мы едзем з Мікалаем Дзмітрыевічам у Мазырскае лясніцтва, выбіраючыся з лабірынту прыгарадных вясковых вуліц. Што я ведаю пра гэтага чалавека? Заслужаны лесавод рэспублікі. У лягасе ўсяго іх два, заслужаных. Вы здагадаліся, правільна: Бондар таксама. Брат Пятро — галоўны інжынер лягаса. Бацька працеваў майстрам цэха ў Слабадзе. Пра яго Бондар прыгадаў: «Калі ствараўся цэх, то я загадаў: знайдзіце

мне на пасаду майстра сумленнага і працавітага чалавека, а ўсяму астатняму навучым». Так з Дзмітрыя Віктаравіча Дадзько пачалася гэтая лясная дынастыя.

Нядаўна дырэктару лягаса спойнілася 50 год, а лягасу — 40. Гэтыя дзве падзеі адзначылі мазырскія лесагаспадарнікі прыстойна. Павіншавалі іх і мы. Падпісалі на памяць з Генадзем Говарам свае кніжкі.

Ну, а што там, наперадзе, адметнае такое? Спярша заехалі ў Крынічнае, пазнаёмліся там з выключнай з'явай — жывучы ў горадзе, шмат бываючы на розных выставах мастакоў, упершыню такія высокапрафесійныя творы — як на падбор — я сустрэў у вясковай карцінай галерэі. Супраўдніца галерэі Галіна Бобр дала нам магчымасць атрымаць асалоду ад сапраўднага мастацтва. Яна ж і расказала, як ствараліся гэтая карцінная галерэя. Усё проста: былі грошы — набылі работы майстроў пэндзля з Мінска. Побач са слыннымі творцамі, якія маюць званні народных мастакоў і заслужаных дзеячаў, хораша глядзяцца і менш вядомыя, але не менш таленавітыя. Цудоўнае ўражанне! Адно, падумаліся, кепска: каб гэтая галерэя — ды ў горадзе! А то ж і аўтобус ці ходзіць сёння ў Крынічнае? Вось бачыце — даведваемся, што не заўсёды. Але хто плаціць грошы, той заказвае і музыку, як кажуць.

На паўночна- заходній ускрайніне пасёлка Крынічны спыняемся каля трох вялікіх валуноў, якія валадарна ляжаць пры дарозе. Як сведчыць пісторыя, яны ледніковага паходжання, існуюць пра іх і паданні. Мне найбольш спадабалася вось гэтае. Быццам на Вялікдзень надзвычай прагны да працы селянін выехаў араць на двух валах сваё поле. Арэ ён і чуе голас з неба: «Іван, не гняві мяне, кінь араць, паважай нашу веру». Але селянін не паслухаўся — як рабіў сваю справу, так і працягваў. І тут у блакітным небе раптам бліснула маланка, загрымеў гром, а селянін і яго два валы

пераўтварыліся ў вялізныя камяні. З таго часу і ляжаць яны тут — як напамін пра тое, што не трэба ісці супраць Бога...

Пасля каменных валоў убачылі мы і яшчэ адно цуда прыроды. Дуб і сасна так спляліся, так абдымаюцца, што трэба было пабачыць на свае вочы. Паглядаю на Г.Говара: уся надзея на яго аловак. Акрамя малюнка, ён напіша потым і гэтыя радкі: «Па правы бок, як ехаць на Крынічнае, стаяць Каменныя валы. Па левы бок — два цуды баганічныя: сасна і дуб пераплялі ствалы».

А пад колы «узіка» бяжыць-знікае роўная стужка дарогі. І калі тут, на асфальце, хоць бокам каціся, то ўжо ўзбоч яе шмат снегу. Што казаць тады пра лес, які стаіць маўклівы і бышцам нахмураны, і ад таго яшчэ больш таямнічы. Недзе ж там, за гэтымі соснамі ды ялінамі, жывуць лясныя насельнікі — птушкі, звяры. Як яны там? Гэта, відаць, хвалюе дырэктара. Мікалай Дэмітрыевіч гаворыць, што ў 1994 годзе ў лягасе створана паляўнічая гаспадарка агульнай плошчай 51268 гектараў. Сёння там жывуць 73 ласі, 220 дзікаў, 440 касуль, 380 зайцаў. Іншы раз мне здаецца, што лічбы гэтых так сабе — для справаўдачы. У лягасах не пагаджаюцца: усё — дакладна, як і мае быць! Нават пра зайцоў? Ну калі толькі пра іх...

Дадзько заўважыў:

— У мэтах павелічэння колькасці дзікіх жывёл на тэрыторыі паляўнічай гаспадаркі у 1996 годзе былі створаны два паляўнічыя заказнікі месцовага прызначэння — «Алёс» і «Чарцень» агульнай плошчай 8213 і 8217 гектараў адпаведна. Там пабудавалі 9 падкормачных пляцовак для дзікаў, 18 кармушак для касуль, 60 саланцоў для ласёў і касуль. У выніку ўсяго гэтага колькасць дзікіх жывёл павялічылася на 40 %.

Хацелася нам яшчэ пабываць і на Коршыкавай гары. Не атрымалася: зіма, намяло шмат снегу, не пралезеш. Але ўспомнілася, як усё той жа шаноўны Рыгор Елісеевіч Бондар

апавядай нам пра тое, як трактарыст Дзмітрый Салавей наразаў магутным С-150 тэрасы на гары, і рабіў гэта ён зверху ўніз, бы знімаў шалупейку з бульбіны. А тады ажыўлялі мёртвую глебу — вільгаці ж гадамі яна не бачыла, умацоўвалі яе пасадкамі лубіну, у прыватнасці. На тэрасах саджалі сасну, ёлку, бярозу, бук, хмызнякі. Цяпер там — прыгажосць, Коршыкава гара ўваходзіць у заказнік, а па экалагічнай сцяжынцы ходзяць не толькі гараджане, але і прыязджаюць зацікаўленыя людзі нават з іншых месцаў — як, напрыклад, студэнты з Віцебска. Тады ім апавядают пра тое, якой была раней Коршыкава гара і якой стала дзякуючы лесагаспадарнікам, і ў першую чаргу — Бондару. Гэта ён узяўся за гару, бо прыгадаў, як у гады ягонай вучобы ў Кіеве шырока быў распаўсюджаны сталінскі план пераўтварэння прыроды, а ў акадэміі Рыгор Елісеевіч праходзіў такую тэму, як барацьба з воднай эрозіяй. А Коршыкава гара шмат шкоды прыносіла Прывізі — закідвала раку глеем, земснарады не спраўляліся чысціць. Сёння ўсё не так. Сёння на гары растуць дрэвы, і калі заладзяць дажджы, то п'юць вільгаць. З задавальненнем. І рачнікам добра — менш клопату.

Зацікавіў, дарэчы, у пакоі для адпачынку лясгаса стэнд «Наша гісторыя. 1917-1930 г.г.» З яго можна даведацца, што да рэвалюцыі зялёнае багацце мазырскага лясніцтва было падзелена наступным чынам: лясы братоў Лянкевічаў («З унукам аднаго з іх я вучылася ў школе,— сказала Валянціна Уладзіміраўна Бондар. — А маці яго была падпольшчыцай у гады вайны...»), лес Г. Снядзенскага, царкоўныя дачы, лясы дробных прыватных лесаўладальнікаў.

Сам па сабе, мусіць, лес ніколі не рос, а быў пад наглядам, пад наглядам пільным і гаспадарлівым. Быў і ёсць.

Развітваецца з Мазырскім лясгасам. Жадаем людзям плёну ў працы, шчасця ў жыцці. Хацелася на развітанне паціснуць

руку і галоўнаму ляснічаму Мікалаю Фёдаравічу Штыхаву, падзякаваць за інфармацыю, якой падзяліўся ён з намі, як толькі прыехалі сюды. Штыхаў адсутнічаў, быў у Нароўлі, дзе вырашаў адно надзвычай сур'ёзнае пытанне. Справа вось у чым. Жыхары некаторых вёсак, такіх, як Млынок, Барбароў і іншых, што адносяцца да Мазырскага раёна, не пажадалі больш ездзіць у Нароўлю выпісваць лес. Як вы і здагадаліся, іх лес адносіцца да Нараўлянскага лягаса. Рашылі задаволіць просьбу людзей, стварылі новае лясніцтва — Барбароўскае. Новае і сваё.

Так ужо сталася, што пасля, як пабываеш у чарговым лягасе, блізка пазнаёмішся з яго людзьмі, потым, калі прачытаеш нешта ў газетах пра іх, то шчыра парадуешся: старыя знаёмыя як-ніяк. Але не заўсёды парадуешся. На жаль. Вось і цяпер, заканчваючи гэтыя нагаткі, у абласной газеце звярнуў увагу на некалькі тлустых радкоў. Спачуванне. Дырэктару лягаса М. Д. Дадзько і галоўнаму інжынеру П. Д. Дадзько — памёр бацька, была майстар цэха, галава дынастыі Дзмітрый Віктаравіч...

Спачуваем Мазырскаму лягасу і мы.

А заадно і гаворым: новых поспехаў вам, палешукі!

13. ПОМНІК У ЦЭНТРЫ НАРОЎЛІ

Суседзяў, кажуць, не выбіраюць. Хаця да пары да часу і Чарнобыльская АЭС нічога кепскага не абяцала нараўлянцам. Але што здарылася, тое здарылася. Кепска вядома, што людзям не гаварылі праўду пра забруджанасць, пра туую небяспеку, якую прынесла аварыя. А мне, грэшнай справай, і думаецца сёння: ну, а калі б і сказалі ім яе, праўду-матухну, то што было б? Што змянілася б? Памяркуйте самі. Куды можна было б скавацца, пад які корч галаву засунуць? Што можна было б есці- піць? А тое б і елі, тое б і пілі, па тых вуліцах- плошчах

хадзілі, як і ў дзень першамайскай дэманстрацыі. Такі ў нас, беларусаў, корань: нас дзяўбуць у каршэнь, а мы пасопваем сабе ў дзве дзірачкі, ды і шкрабаем далей. Моўчкі. Ціха. Але на скрут галавы. Да бездані... Бо і сёння ў Нароўлі жывуць людзі. Ходзяць у садзікі і школы дзеці. Працуе фабрыка «Чырвоны мазыранін», я і сам тыя цукеркі ем: смачныя. Дзіўна толькі адно — чаму, навошта для адных будавалі кватэры ў Мінску, у Гомелі, у іншых гарадах краіны, а другія і з месца не кранулюць? Гм!..

Працуе і спецлясгас. Да аварыі было 10 лясніцтваў, цяпер — 6. У лесапільным цэху працавала 56 чалавек, сёння — 12. Але калі я запытаў у дырэктара Нараўлянскага лясгаса Аляксандра Сцяпанавіча Дзейчыка пра планы на будучае, ён сказаў, бы сякерай адсек:

— Жышць і працаваць у Нароўлі!

Пасля такіх слоў нічога не застаецца, як таксама стаць аптымістам.

Мой сябра і калега Пятро Рабянок, які рыхтаваў кнігу «Памяць» гэтага раёна і ў той час даволі часта бываў у Нароўлі, гаварыў мне:

— Страшэнны радыяцыйны ўдар прынялі на сябе лясы. Яны сталі як бы адсарбентамі. Пры спальванні дроў, нарыхтаваных у забруджаных мясцінах, сялянскія печы і грубы пераўтвараюцца ў мініяцюрныя рэактары. У памяшканнях павышаецца гамафон, а попел нельга скарыстоўваць як угнаенні. Усе лясы Нараўлянскага раёна забруджаны радыёактыўнымі рэчывамі, выкінутымі са скалечанага рэактара Чарнобыльскай АЭС. Жыхары раёна, якія не былі адселены за межы раёна, атрымалія абяцанні абласных і рэспубліканскіх улад, што дровы для іх будуць завезены з іншых абласцей рэспублікі, і ў першую чаргу з Віцебшчыны. Але гэта былі толькі абяцанні.

Я запярэчыў Пятру Рабянку: а сам ён верыць, што магло быць такое — каб вазілі дровы нямаведама адкуль? Вазіць яно можна, але ж гэта трэба наладзіць канвеер машын. Што, у нас была такая магчымасць? Сумняваемся. Як сумняваемся і ў тым, што тая ж Віцебшчына пагадзілася б спаліць свой лес у печах і грубах Гомельшчыны. Павінна быць раўнавага. У прыродзе ўцэлым і ў лесе таксама. Калі загубілі лясы, што паблізу ад ЧАЭС, то давайце будзем сячы пад корань і тыя, што павінны стаць залатым фондам рэспублікі — так? Не, вядома ж. Тут кірауніцтва рэспублікі павінна было шукаць нейкае іншае выйсце. Шукаць і не абыцаць таго, што немагчыма было зрабіць.

Два гады назад не стала паэта Уладзіміра Верамейчыка, я сябраваў з ім, часта бываў у в. Ведрыч Рэчышкага раёна, дзе ён працаваў дырэктарам школы. Уладзімір Міхайлавіч часта прыгадваў Нараўляншчыну, і заўсёды з болем у сэрцы гаварыў: «Якія там, братка, лясы! Якая там Прыпяць прыгожая!» Чаму так захапляўся паэт гэтым краем, я добра ведаў: у вёсцы Ліхаўня гэтага раёна нарадзілася яго маці Соф'я Данілаўна Збароўская, і яе памяці У. Верамейчык прысвяціў паэму, якую назваў так, як і называлася вёска. Паэма шмат друкавалася, была выдадзена асобнай кніжкай, адзначана прафсаюзнай рэспубліканскай прэміяй. Моцна напісаны твор. Так толькі мог напісаць чалавек, якому па-сапраўднаму балела.

І вось у Нароўлі, завяршыўши свае справы ў лягасе, перад сустрэчай з чытачамі бяру кніжку У. Верамейчыка, дзе надрукавана паэма, наўздагад чытаю:

І Ліхаўня атамнай стала Хатынню.
Пакінулі вёску яе жыхары.
І хаты здзічэлі пад атамнай стынню,
А потым бульдозер прайшоў на зары.
Ён шчыра капаў перад кожнаю хатай

Глыбозную яму, глыбейшай не знаюй,
А потым бязлітаснай белай лапатай
Заехаўши з тылу, жыгло заганяй
У вечную яму, на вечныя сховы
І хлеў, і калодзеж з старым жураўлём,
І плот, і алтанку. І масай сталёвай
У яме прыплюшчыў драўляны ўвесь дом.
У ямах-магілах закрылі павекі
Пад гробікам жоўтай жвірастай зямлі
Усе мары людзей, што жылі тут спрадвеку,
Але ж ім спакойна дажыць не далі.

Шкада, што ў нас не так шмат паэтаў, як думаюць некаторыя. А то з'явіліся б вершы, прысвечаныя і такім вёскам, як Акопы, Бярозаўка, Вяпры, Белы Бераг, Вербавічы, Даўляды, Гамарня – усім трыццаці шасці вёскам, жыхары якіх былі выселены з раёна. І амаль у кожнай вёсцы былі людзі, якія нейкім чынам звязаны з лясной гаспадаркай, а ў некаторых месціліся лясніцтвы.

Добра, вельмі добра, што ў самым цэнтры Нароўлі з'явіўся помнік памяці выселеных вёсак. Там выбіты назвы ўсіх 36-ці... Мы пастаялі перад помнікам, і хоць была снежная зіма, аднак сцежка мелася. Значыць, у той дзень мы былі там не першыя. Спадзянемся, што і не апошнія.

Шмат гаварылі пра чарнобыльскую бяду мы з дырэкторам лягаса, чалавекам яшчэ маладым, энергічным. Вёска Ломыш, у якой ён нарадзіўся і вырас, хоць і знаходзіцца ў Хойніцкім раёне, але зусім блізка ад Нароўлі — адразу за Прыпяццю. Сёння гнязда Дзейчыка і ягоных землякоў няма — усе жыхары выселены . Дык ведаецце, што на гэты конт сказаў Аляксандр Сцяпанавіч? Наступнае: «Больш здароўя ўгробілі людзям з тым перасяленнем». І прывёў прыклад. Яго дзядзька Іван Уладзіміравіч, маючы 65 гадоў, паехаў у Варонежскую

вобласць да дачкі. Амаль адразу ж там памёр. Як сцвярджае Дзейчык, сканаў сваяк ад суму па малой радзіме-- па хаце, па хляву, па грыбным лесе. Толькі таму.

І быццам у доказ сваіх слоў, чаго каштавала гэтае адсяленне людзей, дырэктар запрасіў у свой кабінет дзвюх жанчын. Знаёмімся. Валянціна Нічыпараўна Галавач і Раіса Міхайлаўна Сярэдзенка. Эканамісты. Чатыры гады пажылі яны ў Верхнядзвінску, быццам бы і сярод сваіх людзей, беларусаў, але прывыкнуць так і не змаглі. Вярнуліся. У Сярэдзенкі хоць жыллё тут мелася, а Галавач ехала на сваю малую радзіму, спадзяючыся на шчаслівы выпадак. Па лягасу свайму таксама жанчыны сумавалі, але верылі, што калектыў, якому аддадзены былі лепшыя гады свайго жыцця, у бядзе, калі што, не пакіне. Так і атрымалася — не пакінуў, лягас забяспечыў жанчын працай.

— У адным доме і жылі ж мы вось з Валянцінай,— паказвае на сяброўку Раіса Міхайлаўна. — Здавалася б, весела павінна быць — мы ж, самі бачыще, і пажартаваць можам, і ў госці сходзіць — сходзім, але не тое... Не тое! Верыще, там нават зямля не такая. Наша лепшая. Там — гліна. Да яе, відаць, трэба змалку прывыкаць — ногі грузнуць. Не вытрымалі, вярнуліся... І хоць, кажуць, тут радыяцыя вялікая, але ж жывём.

— І будзем жыць,— дапаўняе сяброўку Валянціна Нічыпараўна.

Жанчыны ўсміхаюцца. Мы дзякум ім.

Пазнаёміліся мы ў той дзень яшчэ з адным работнікам лягаса — вадзіцелем лесавоза Аляксандрам Уладзіміравічам Сымітка. З 1935 года ён нараджэння . Мясцовы. Прынеслі і ягоную працоўную кніжку, каб паказаць. І здзівіць нас. Здзівілі. Асабіста я ўпершыню бачыў працоўную кніжку чалавека, які мае такі шаноўны ўзрост, а ў ёй усяго адзін запіс — прыняты...

Такіх людзей, як Сямітка, па магчымасці заахвочваюць. Грашыма. Раней былі ў пашане граматы. А яшчэ раней... Нам патрапіў на рукі загад па Нараўлянскаму лесанарыхтоўчаму ўчастку. Вось ён: « Лесарубаў — калгаснікаў калгаса «Чырвоны Цешкаў» Галоўчыцкага сельсавета Бычкоўскага Н.Г. і Цалко П.О. за прымяненне стажанаўскіх метадаў у працы на лесазагатоўках (норма на пілу 7 к.м., распілоўваюць 18 к.м., што роўна 257 прац.) і за правядзенне правіл рубкі і ачысткі месц рубак — прэміраваць па адrezу на паліто, па дзве пары бялізны, па два ручнікі і па 5 к.м. дроў з дастаўкай на дом. Гэты загад давесці да ўчасткаў і апублікаваць у друку. Дырэктар ЛПГ Булагоўскі».

Цікава ўсё ж іншы раз дакрануцца да сваёй пісторыі. І карысна.

Дзейчык дырэктарам зусім мала, два месяцы, але ў лягасе працуе больш — прыйшоў сюды ў 1995 на пасаду галоўнага ляснічага. Калі згадзіўся на павышэнне, то на сваё месца прапанаваў Івана Антонавіча Жалязко, які сам з гэтых мясцін, але працеваў у Ельску. Кіраўніцтва лягаса, па сутнасці, новае, і ў такіх выпадках пра яго кажуць: «падсілкоўваецца матэрыйялам». Не лесаматэрыйялам, вядома ж, а тым, чым жыве калектыв, якія праблемы, перспектывы, што варта зрабіць, каб палепшыць становішча. Ідзе вывучэнне сітуацыі, ацэнка. Рэдкі факт: у лягасе — пяць студэнтаў- завочнікаў тэхналагічнага універсітэта імя Кірава. Разам з дырэктарам. Прыгым на адным факультэце займаюцца хлопцы-мужчыны — «лясная гаспадарка». Жартую: « А што, Аляксандр Сцяпанвіч, калі двойку атрымаеце — не сорамна перад падначаленымі?» Дзейчык усміхаецца: « Такога не было яшчэ. Спадзяюся, і не будзе». Сярод гэтых самых завочнікаў ляснічы Дэмітрый Касакевіч, галоўны механік Віталь Прохараў, галоўны інжынер Юрыя Ільяш.

Добрай навукі вам!

А пакуль я чытаю даведку, якую падрыхтаваў па маёй просьбe малады галоўны ляснічы Жалязко: «У Нараўлянскім спецдлягасе працуе 220 чалавек, у тым ліку моладзі да 30 гадоў — 70 чалавек. Агульная плошча 64 тысячи гектараў. Добрую памяць пра сябе пакінулі быўныя работнікі лягасса — ляснічы Кіраўскага лясніцтва, заслужаны лесавод Беларусі Уладзімір Гаўрылавіч Вядзьгун, галоўны ляснічы Васіль Андрэевіч Раманаў. У наступны час хочацца адзначыць добрую працу вадзіцца лесавоза Аляксандра Уладзіміравіча Сяміткі, эканаміста Валянціны Нічыпараўны Галавач, лесніка Барбароўскага лясніцтва Мікалая Іосіфавіча Максіменкі. У Кіраўскім лясніцтве маецца помнік прыроды — участак дуба ўзростам 280 гадоў, сярэдняя вышыня 40 метраў, у дыяметры — 1 метр. Пад радыяцыйна-экалагічны запаведнік адыйшла частка лесу лягасаса... Лягасам штогод высякаецца па плану дogleяду і санітарнай высячкі каля 20 тыс. м³ ліквіднай драўніны. Штогод праводзяцца пасадкі лясных культур на плошчы 250-300 гектараў. Праводзяцца аукцыёны па продажу леса на карані, за мінулы год лесавысячны фонд асвоены на 100 %. Выпуск таварнай прадукцыі за год склаў 219657 тыс. руб. Было адпраўлена на экспарт драўніны на суму 115,4 долараў. У наступны час у цэху дрэваапрацоўкі ўстанаўліваецца новая лінія па вырабу еўрападдонаў».

Асаблівая гордасць лягасаса — Пятроўскія сосны. Дрэвам недзе па 280 гадоў, таму і сакрэту няма, чаму так іх называюць. Хоць да Пятра I, вядома ж, яны ніякіх адносін не маюць. Сучаснікі яго — так скажам. Але гэта ўжо гісторыя, а гісторыю трэба берагчы. Берагуць і тут. Хаця, здавалася б, ад каго, навошта? Што з гэтых соснаў сёння возьмеш, якая карысць з іх? Кожны дасведчаны чалавек так падумае. Але колькі дрэў усё ж не ўбераглі, знайшліся спрытнюті, якія

думалі, што з гэтых прыгожых дрэў можна такія хароміны выштукуваць, што ахнеш. Пакуль носам тых не тыцнулі: вы ж паглядзіце, ёлупні, што там усяродку ў гэтых дрэў. Паказалі. Упэўніліся: там — парахня, усяго недзе сантыметраў 10 ад кары дрэва толькі жывое.

А сосны і сапраўды прыгожыя. Стромкія. Кудлатыя. Белыя шапкі ледзьве не ўпіраюцца ў аблокі.

Не пашкадавалі і мы, што прыехалі да іх. Спаканне з такімі дрэвамі застанецца ў памяці на ўсё жыццё. Несумненна.

Пабудовы лягаса знаходзяцца адразу ж пры ўездзе ў Нароўлю з боку Мазыра. Вакол канторы, лесапільнага цэха — лес, лес, лес... І неяк ціха тут, бы вушы затыкнуў. Потым толькі, калі пабудзвеш у гэтай цішыні траха, пачнаеш разумець, што ідзе тут нармальнае працоўнае жыццё. Праехаў лесавоз.. Перабегла, накінуўшы на плечы цёплую хустку, жанчына з памяшканя ў памяшканне... Недзе загырчэў матор... Жыццё ідзе!

— Яно б ішло яшчэ больші цудоўна, каб не чарнобыльская бяда,— заўважае Аляксандр Дзейчык. — База добрая ў нас. На жаль, не выкарыстоўваецца. Такой, можа, і ў Мінску няма. Гаражы цёплыя. Але пустыя. Сталоўка, крама не працуюць. Кацельня магутная. Закансервіравана. Для сябе паставілі маленькую, нам хапае. А чаму такую кацельню адгрохалі, пытаецца? Планавалася ж вось прама тут, перад горадам, мікрараён пабудаваць, ужо нават калкі там-сям разбілі. А не атрымалася. Чарнобыль таму што... А мікрараён планавалася пабудаваць для якой мэты? Побач жа нафтава-пераапрацоўны завод, НПЗ так званы, то хацелі для рабочых дамы ўзвесці, а каб маглі на работу дабірацца без праблем, то меркавалася чыгунку пракласці — для трамвая.

З Аляксандрам Дзейчыкам праехалі ў горад. Заглянулі на мясцовы базарчык. У некаторыя крамы. Людзей усюды мала.

Ну, па-першае, падумалася, рабочы дзень у разгары, а, па-другое, пасля навагодніх святаў у людзей, мусіць, грошай паменела.

Дырэктар лягаса заспяшаўся на нараду ў райвыканкам, дамовіліся пасля яшчэ сустрэцца, абгаварыць такія-сякія пытанні, а пакуль вырашылі проста паблукаць на гарадку. Наведаліся ў краязнаўчы музей, пазнаёміліся з выставай хойніцкага самадзейнага мастака Я. Чачанкова. У кафэ, што пры гасцініцы, паабедалі. Даволі танна. Чаргі не было. А потым патупалі ў гарадскі парк, што на самым беразе Прыпяці, паходзілі па тых сцежках, па якіх хадзіў памешчык Горват. Пасля яго тут засталася цукровая фабрыка, трохпавярховы, напалову разбураны, маёнтак, прыгожая алтарніца на самым рачным беразе... А ці засталася памяць? Наўрад. Ну, быў, ну, жыву нейкі эксплуататар. Не будзем ні ганіць яго, ні хваліць. Пазней пра гэтага чалавека скажа сам час. Але што клапаціцца ён пра лясную гаспадарку, дык гэта факт. У маі 1909 г. Горват звярнуўся з прашэннем у Мінскае губернскае ўпраўленне на дазвол адкрыцця ў маёнтку Лінаў яшчэ аднаго лесапільнага завода, а таксама бандарнага. Атрымаў дазвол.

А яшчэ раней, у канцы 19-га стагоддзя і напачатку новага, 20-га, працавала ў Нароўлі экспедыція генерала І. Жылінскага. Нас зацікаўлі асобныя вытрымкі з ягоных дзяясенняў.

Нараўлянскія памешчыкі пачалі сплаўляць лес у Нікалаеў, Адэсу і іншыя парты Чорнага мора. У мясцовых сялян з'явіласямагчымасць заработать.

Драўніна высокай якасці з Нараўляншчыны сплаўлялася па Прыпяці да ніжняга цячэння Дняпра, дровы — да Кіева, будаўнічы лес — да Екацярынаслава і Херсона. Частка нарыйхтаванай і сплаўленай да Чорнага мора будаўнічай драўніны прадавалася за мяжу.

Ва ўсіх лясных дачах да 1905 г. правільнага вядзення лясной гаспадаркі не было. Лес секлі бессістэмна. Край праста рабаваўся.

Гэта – гісторыя. Але, як бачым, не паshanцала гэтаму краю і пазней. Можа, прыйдзе той час, калі ён нарэшце распраміць плечы, а бярозы ды сосны абтрасуць з сябе чарнобыльскі пыл і не будуць больш адштурхоўваць ад сябе людзей, як пракажоныя?

Вельмі хацелася б!

14. ДРУГАЯ СУСТРЭЧА

У канцы лета мінулага года ў нас адбылася першая сустрэча з Аляксандрам Антонавічам Крукоўскім, на той час ён працаўваў галоўным ляснічым Жыткавіка гасгаса, і вось — другая... Тады, прыгадваеца, ён сказаў: «Чакаю ў Жлобіне». Што азначала — зацверджаны дырэктарам. Пра тое запрашэнне адразу ж, як парукаваліся, нагадалі Аляксандру Антонавічу, ён усміхнуўся ў свае густыя чорныя вусы, прызнаўся, што помніць, адначасова злёгку і папракніць: маглі б крыху і раней прыехаць, хлопцы. Давялося апраўдвацца. У пісьменнікаў і мастакоў не менш чым у лясных гаспадарнікаў хапае рознага клопату. Але ў лес нас цягне. Мы, відаць, ужо таксама, як і яны, хварэем лесам. І таму пры першай магчымасці выбіраемся ў дарогу...

У кабінцы А.Крукоўскага няма асабліва калі расседжвацца. Удакладняем маршрут чарговай нашай вандроўкі, знаёмімся з галоўным ляснічым Андрэем Антонавічам Кавалеўскім, і, прадраўшыся праз лабірынт гарадскіх вуліцы на спрытным «узіку», якім не менш спрытна кіруе Аляксандр Шкарупа, выбіраемся за горад. За горадам — лес. Што нам і трэба. Ён адразу ж пачынаецца за карпусамі Беларускага металургічнага завода.

– Тут пачынаецца самае вялікае лясніцтва,— гаворыць А.Кавалеўскі.— Кароткавіцкае. Займае плошчу чатырнаццаць тысяч гектараў. І, што цікава, узначальвае яго жанчына — Алена Рыгораўна Ісаенка.

Пакуль «уазік» наматвае на колы кіламетры дарогі, успомнілася, што сёння ў лягасе будуць віншаваць майго цёзку па прозвішчу, ляснічага з вёскі Дворышча — Міхаіла Анісімавіча Ткачова: ідзе, хоць яму гэта можна было зрабіць даўно, на заслужаны адпачынак. У лягасе рыхтуюцца да ўрачыстасці. Будуць урачаны граматы, адну прывезлі з Гомеля за подпісам генеральнага дырэктара ВЛГА М.Супруна. Шкада, што не давялося папрысунічаць на тым маленъкім свяце — усё, як вядома, не ахопіш нават вачыма. Але калі пакідалі памяшканне лягаса, захацелася паглядзець на Ткачова хоць на здымку, якія ўпрыгожваюць стэнд лепшых людзей. Там яго фотакарткі не аказалася. Патлумачылі: Міхаіл Анісімавіч чалавек сціплы, адмовіўся фатаграфацца. «Мне ж зайдра на пенсію. Усё адно нядоўга на стэндзе буду. Хай з маладзейшых лепш хто пакрасуецца. Ёсць жа вартыя... »

На тым і пагадзіліся. Шмат добрых слоў давялося пачуць пра былога дырэктара лягаса Барыса Якаўлевіча Абрамсона. 25 год быў ён на гэтай пасадзе. І ўсё, падкрэсліваюць, тое добрае, што было тут зроблены, — яго заслуга. Зарэцкі Сцяпан Рыгоравіч, які прыйшоў на дырэктарства перад А. Крукоўскім з пасады старшыні Чачэрскага райвыканкама, пабыў тут нядоўга, задумак, праўда, у яго было шмат, але рэальнае жыщё ёсць рэальнае... Цяпер у Мазыры робіць віно.

Цікавы жыщёвы лёс і ў самога галоўнага ляснічага. Андрэй Антонавіч чалавек параўнальна яшчэ малады, сам ён карэнны мінчанін, а живе у вёсцы Хальч, у сельскай мясцовасці. Адразу ж пасля заканчэння тэхнолагічнага інстытута імя Кірава трапіў сюды памочнікам ляснічага, тут атрымаў жыллё, і калі ўжо

перавялі ў Жлобін, штодня ездзіць на працу на цесцевым старэнькім «Масквічы», а заадно адвозіць на ўрокі сваіх дачок: у Хальчы зачынілі нядайна школу. Пытгаюся, ці сумуе па Мінску. «Не. Прывык. Ды і сям'я ж тут. Цяпер яна мая сталіца...» А яшчэ Андрэй Кавалеўскі прыгадаў свайго аднакласніка Уладзіслава Чарнова. «Разам некалі ездзілі ў вёску Дубрава, што ў Маладзечанскім раёне, гасцявалі ў майго дзеда. Вядома ж, прападалі ў лесе. Там і палюбілі яго. Паспяхова паступілі ў інстытут. Цяпер Уладзіслаў працуе ў тым жа Маладзечнене — супадзенне якое!-- галоўным ляснічым».

Можна не пытгацца, дзе лясніцтва ў вёсцы. Адразу пазнаеш дамок, ён вылучаецца, бо стаіць звычайна крыху асобна, пафарбаваны ў зялёны колер, а вакол яго — дрэвы. У Кароткавічах нас сустракаюць Алена Рыгораўна Ісаенка з памочнікам Мікалаем Рыгоравічам Ісаенкам. Жонка і муж, ці наадварот. Калі пазнаёміліся бліжэй, папытгаў у ляснічага жанчыны: «А ці лёгка камандаваць мужам?» Прыйзналася, ледзь прыкметна ўсміхнуўшыся куточкамі вуснаў: «Упарты ён». Што гэта азначала, можна толькі было здагадацца. І пазней пацвердзілася гэтая здагадка: чалавек Мікалай Рыгоравіч непаседлівы, абавязковы, ён ні хвіліны не сядзіць на месцы — усё бяжком ды бяжком. Ці на «Масквічы» туды-сюды снуе. Спраў хапае і ў ляснічага, і ў памочніка. Таму і паралі нам наведаць у першую чаргу іх.

Алена Рыгораўна ў Кароткавічах аказалася пасля заканчэння Наваполацкага тэхнікума. Тут і сустрэлася з аграномам Мікалаем. Сімпатычная, прыгожая пара. Было гэта дваццаць пяць год назад. Выгадавалі двух сыноў. Міхail закончыў Беларускі дзяржаўны універсітэт транспарту, працуе ў Жлобіне на чыгуццы, а вось Алёша пайшоў па сцежкы бацькоў — вучыцца ў тэхналагічным універсітэце на факультэце лясной гаспадаркі. Цікавы факт. На стале ў ляснічай

стаіць старэнкі бінокль, траха пакурожаны, а тыя мясцінкі, за якія трymае яго чалавек, выштерты да бласку. Бы з музея бінокль. А яно нешта і блізка да таго. Гэта ж Мішка, калі яшчэ малым быў, адпачываў па чарнобыльскай праграме на Нямеччыне, а там дзядуля, у сям'і якога жыў, і падараваў яму на памяць бінокль. Іншыя, бывае, і пажартуюць: «Ці не разглядваў у той бінокль той самы дзядуля ў вайну нашую мясцовасць?» У кожным жарце, як вядома, бывае і кропля праўды... Але як бы там не было, а бінокль пастаўлены ў лясніцтве на службу — цяпер з вышкі з яго дапамогай сочаць, ці не гарыщь лес. Сёлета — цьфу-цьфу-цьфу! — пажары абмінулі. Але непакоіць А. Ісаенка грыбная пара, балючае месца — станцыя Яшчыцы: тут за дзень, кажа, пераварочваецца грыбнікоў васемсот. Мясціны багатыя на лясныя дарункі, дызель ходзіць, ды і легкавікоў багата ў людзей. Едуць са Жлобіна і Светлагорску. І смецаць, вядома ж. Хоць перад самым горадам — больш, а лес жа, нагадаю, упіраецца ў яго.

Праблемы ўсюды адны і тыя ж. Не выключэнне і Кароткавіцкае лясніцтва. Адзін усяго «газончык». Затое людзі тут — і гэта асабліва падкрэслівае А. Ісаенка — добрыя і працавітыя. Што ў лясніцтве, што ў калгасе. Сёлета ляспас зрабіў пасадку саджанцаў на плошчы 688 гектараў, лясніцтваў усяго 8, і 78 гектараў пасадзлі толькі ў Кароткавічах.

— Людзі выручылі, — гаворыць Алена Рыгораўна. — Да пяцідзесяці чалавек выходзілі. За паўтара тыдні зарабілі яны ў нас па 30-40 тысяч рублёў. Жывіяя грошы. У калгасе, вядома ж, такога заробку яны не мелі. А мы адразу іх разлічылі.

Пахвалілася А. Ісаенка, што заклалі і гадавальнічак, хоць і невялічкі — усяго на пяці сотках, але можна будзе пасадзіць неўзабаве яшчэ сасоннік на стогектарнай плошчы.

Справы кожнага калектыву множаць людзі. У Кароткавіцкім лясніцтве ганарацца сёння леснікамі Вячаславам Мікалае-

вічам Ісаенкам, Аляксеем Яўгенавічам Малашковым і Мікалаем Фёдаравічам Ярашэвічам. Цёплым словам успамінаюць і ветэранаў лясной гаспадаркі, якія сёння на заслужаным адпачынку, бо добрую памяць пакінулі пра сябе. Сярод іх — уздельнік Вялікай Айчыннай вайны Ілья Рыгоравіч Ярашэвіч, Аляксандр Сцяпанавіч Качаргоў і Рыгор Мікалаевіч Говар. Працаўалі таксама леснікамі.

Прама на стале ў кабінече ляснічага раскладваєм карту. Мікалай Ісаенка паказвае, якую тэрыторыю займае лясніцтва. На ягонай тэрыторыі вёскі Мормаль, Саланое, Дуброва, Лесань, Істопкі... А маглі б быць і яшчэ пяць вёсак, якія спалілі ў вайну фашисты: Грушка, Замосце, Залессе, Красноўка і Брадкі. Гэтыя назвы прачылі мы і на помніку, што стаіць ў цэнтры вёскі. Помнік спаленым вёскам. Яго прыдумаў жлобінскі мастак Уладзімір Ганжа, а зрабілі майстравыя людзі. Хаты гарашаць, а печы застаюцца... глядзяць на нас з вамі, сённяшніх жыхароў зямлі, і быццам шэпчуць: дрэва можа згарэць, а нас, цагліны, не разняць... мы будзем жыць, таму што захоўваем мірны, стваральны агонь і патушыць яго руکі кароткія. Помніце пра гэта, ворагі!

А бай тут ішлі жорсткія. Яшчэ і сёння поле дыхае металам, баліць і лесу — шмат якія дрэвы, што вайну бачылі, так і растуць з асколкамі. Пра чалавека б сказаі: носіць іх каля сэрца.

Спяняемся паблізу ад вёскі Антонаўка. У лесе. Ён пасляваенны, і таго бою, што тут адбыўся, не бачыў. Са станцыі Яшчышы рухалася варожая калона. Народныя мсціўцы з партызанскага атрада «Смерць фашизму», а было іх, кажуць, чалавек 8-10, сустрэлі ворагаў трапным кулямётным агнём.

— Вось на гэтым месцы, відаць, залеглі партызаны,— паказвае Мікалай Ісаенка — На пагорку. Чакалі фашистаў —

выкапалі траншэі, якія і сёння, глядзіце, жывуць... не зраўняліся з зямлёй, не зараслі...

На дапамогу варожым салдатам прыслалі браняпоезд. Але партызаны зрабілі сваю справу і адыйшлі...

А праз дарогу стаіць помнік. Ім, народным мсціўцам. І з усіх бакоў шэпчуцца над ім сосны і бярозы.

Помнік у лесе — не навіна. Шмат сустракалі мы іх за час вандровак. Помнікам, канешне ж, можна лічыць і рэліктавыя дрэвы, як, напрыклад, цар-дуб у Лельчицкім ляскасе. Паказаў нам дуб ва ўрочышчы Жаўранок і Мікалай Ісаенка. Дрэва ўражвае. Магутнае. Але надта ж сукаватае: расло, адразу відаць, адно. Побач палянка, якая зарасла дробненікім ляском, а раней тут было поле лесніка. Ён распрацаваў для сябе дзялянку, саджаў бульбу. Гэта цяпер бяры ў вёсцы надзел, скарыстоўвай, а быў жа час, калі чалавек даражыў кожным кавалкам зямлі. Не выкошваеца і лясная трава: кароў людзі трymаюць менш, корму хапае на лугах і сухадолах.

Калі праходзілі па быльм лесніковым пляцы, чамусыці адразу ўявілася ягоная постаць... і падумалася: вечнага, як ні круці- вярці, нічога неба. І трэба жыць так, каб ўсё ж заставаўся пасля цябе хоць нейкі след у жыцці. Утым ліку і на лясных сцежках.

— Каля Краснаўкі збіраюцца заўсёды перад адлётам у вырай журавы,— паказаў на поле, міма якога ехалі, М.Ісаенка.

А галоўны ляснічы заўважыў:

— А пад Стрэшыным жывуць чаплі. Дзве пары. Ёсць і чорныя буслы. Ды што цікава, ніяк не знайдзем, дзе іх гнёзды. Надта ж асцярожныя птушкі.

Тут, паблізу ад Кароткавіч, у Плесавіцкай Слабадзе, жывуць бацькі дырэктара Камарынскага ляскаса Уладзіміра Пашинскага — Іван Сцяпанавіч і Вольга Ануфрыеўна. Будзе час, вырашаем з Генадзем Говарам, то заедзем, і падрыхтуем

Пашынскаму сюрпрыз – сфатаграфуем бацькоў і урuchым сыну картку на памяць. Якраз наперадзе ў нас паездка ў Камарын.

А пакуль развітваемся з Аленай Рыгораўнай і Мікалаем Рыгоравічам Ісаенкамі, жадаем ім, каб і надалей ўсё добра было ў іх лесе.

Наперадзе — Хальч. А.Кавалеўскі, каб неяк забавіць час у дарозе, ды, мусіць, і не толькі таму, расказвае нам шмат цікавых рэчаў. Даведваемся, што на тэрыторыі ляскаса ёсьць свой Кувейт. Ён так і сказаў: «Кувейт». Ва ўладаннях Віктара Спрыдонавіча Новікава, ляснічага Прыбярэзінскага лясніцтва. Там нафтавікі качаюць «чорнае золата». А на тэрыторыі Луга-Вірнянскага лясніцтва геолагі знайшлі кімберлітавыя трубкі з украпленнем алмазаў. Распрацоўкі працягваюцца... Падумала-ся: а гэта, ведаецце, выдатна, што такія суседзі зараз з'яўляюцца ў лясных гаспадароў! Зямля і лес — наша ўсенароднае багацце, і яно павінна служыць людзям. Чым больш, чым лепш.

Адразу ж за мастом праз Дняпро, а Жлобін мы аб'ехалі, спыняемся перад уязным знакам Луга-Вірнянскага лясніцтва. Прыгожа зроблены, нічога не скажаш. З густам. Дрэва і птушка сімвалізуюць лясное жыццё. Зрабіў знак Віктар Барысенка, ляснік з Бабоўкі.

— А ўстанаўліваў я,— надышоў час нешта сказаць і вадзіцелю Аляксандру Шкарупе.—Калі на лесавозе працаваў.

Пра Віктара Барысенку даведваемся яшчэ, што ён і мэблю ў кватэры сваімі рукамі выштукаў — паглядзелі б! Вельмі ж ужо, падкрэсліў Андрэй Кавалеўскі, арыгінальная.

Ды што казаць, на таленавітых, своеасаблівых людзей багата лясная гаспадарка кожнага ляскаса нашай вобласці. Не выключэнне і Жлобіншчына.

Збочваем з шашы, што мкне на Гомель, налева і трапляем неўзабаве ў дрэваапрацоўцы цэх Хальчынскага лясніцтва. Стаяць ён наводшыбе перад Хальчам, на тэрыторыі ніводнага

чалавека, а з цэхаў далятае дружны гул піл і станкоў. Працаюць людзі. А калі пазнаёміліся з начальнікам цэха Вольгай Васільеўнай Кусцікавай, то зразумелі: у яе шмат не паходзіш па тэрыторыі ў рабочы час. Патрабавальная і прывабная з выгляду, энергічная, яна вядзе тут рэй, і ніхто больш. Расіянка па нацыянальнасці, былая бамаўка, яна знайшла ў Беларусі сваю другую радзіму. Калектыву цэха пастаянна забяспечаны працай, робяць тут заказы не толькі за мяжу, але і абслугоўваюць мясцове насельніцтва. Таму і сярэдняя зарплата ў людзей нядрэнаая — недзе па 170 тысяч выходзіць. А калі ўлічыць, што ў кожнага бадай што свая падсобная гаспадарка, то жыць можна.

Каля канторкі, заўважыў, шмат кветак. Асабліва ўражваюць сваім велічам кусты амаранту. Бы само сабой напрошваецца параўнанне: Кусцікава і кусты. Кажу пра гэта Вользе Васільеўне. Яна ўсміхаецца:

— Мой жа сын, Андрэй, ва ўніверсітэце вучыцца, у тэхналагічным. Якраз выкладае ў яго былы наш міністр Зорын, дык той яму таксама неяк нагадаў — не без падтэксту: Кусцікаў, ну ты ж Кусцікаў!..

У цэхах таксама чысціня і парадак. Пахне жывіцай. Так і хочацца дыхаць гэтым водарам на поўныя грудзі. Кусцікава ж патлумачыла нам, што лес чысты, радыяцыі няма, і заадно паскардзілася, што вельмі шмат у сасне асколкаў.

— Немцы і цяпер нам жыцця не даюць,—жартуе і працягвае больш сур'ёзна.—Рамныя пілы толькі паспявай прыводзіць да ладу. Шчарбатыя робяцца, абы-што...

З людзей папрасіла адзначыць рамшчыкаў Міхаіла Феліксавіча Арлоўскага і Аляксея Мікалаевіча Гарбачова.

На памяць пра наведванне цэха В. Кусцікава дала нам па некалькі асколкаў, што рамшчыкі складваюць на падваконнік. Мне дасталася і куля з адпілаванай дзюбай. Трымаючы на

далоні гэты метал, паважыў яго: цяжкаваты. Лес, як і паранены чалавек, таксама, відаць, кволіца. Толькі ж ці спытаеш у яго, баліць ці не, калі перапады ў надвор'і, калі віхураць у нябеснай прасторы магнітныя буры?..

Само лясніцтва на іншай ускраіне вёскі, за чыгункай, перад самым лесам. Знаёмімся з Аляксандрам Іванавічам Багамазавым, які ўзначальвае яго. На зялёным лажку прывабіў мой зрок стажок сена, які не вызначаецца свежасцю — крыху пачарнеў ажно. Пытгаюся, што ён тут робіць, стажок той? Ляснічы шчыра прызнаеца:

— Нарыхтвалі сена на саўмінаўскаму загаду, а забіраць ніхто не хоча. Так і стаіць.

Ды, відаць жа, забяруць. Тым больш што і ляснічы прыспешвае: псуеца сена, а людзі ж працавалі. Працу людзей паважаць трэба.

Што нам хацелася ў гэтым лясніцтве яшчэ пабачыць, дык гэта панскі лес. Едзэм. Пана нават прозвішча ніхто не помніць, аднак добрым словам яго людзі згадваюць. Сосны, велічныя і гордыя, падпіраюць, здаецца, аблокі. Тоўстыя і роўныя. Ім амаль па сто год — пасаджаны, высвятляеца, гэты лес у 1903. Во як! Ну, а граб ужо сам вырас. З сонамі яму цяплей, надзейней.

На тэрыторыі лястаса знаходзіцца і пахаванне генерал-лейтэнанта Леаніда Рыгоравіча Пятроўскага. З ліпеня 1941 года 63 стралковы корпус, якім ён камандаваў, абараняў Дняпроўскі рубеж на лініі Рагачоў — Жлобін — Стрэшын. Корпус на шырокім фронце перайшоў у контрнаступленне, фарсіраваў Дняпро, вызваліў Жлобін і Рагачоў і прасунуўся на Захад на 30 кіламетраў. Гітлераўцы кінулі супраць корпуса 7 дывізій. У цяжкіх баях з ворагам каля вёскі Скеўня Пятроўскі загінуў. Пахаваны ў вёсцы Старая Рудня, яго імем названа мясцовая школа.

На магіле Л.Р.Пятроўскага ўдзячныя беларусы паставілі мужнаму змагару з нямецка-фашистыкімі захопнікамі помнік.

Стараја Рудня — гэта, дарэчы, радзіма пісьменніка Аляксандра Капусціна, чалавека, з якім мы былі добра знаёмы пры ягоным жыцці і які шмат празаічных і публіцыстычных твораў напісаў пра гэтыя прыгожыя лясныя мясціны.

Пухам жлобінская зямля табе, Аляксандр Пятровіч!

І яшчэ лёс аднаго чалавека крануў нас. У 1994 годзе гарэў дваццацігадовы сасоннік. Першым на пажар прыехаў ляснік Міхail Васільевіч Янаў. Калі падаспелі яго калегі, то яны ўбачылі лесніка мёртвым: не вытрымала сэрца. Вогнішча якраз падбіралася да Янава... На тым месцы, дзе гарэў сасоннік, лесніку з Чэцвярні паставілі стэлу. А ў мяне нарадзілася словаспалучэнне: Янаў сасоннік. Сказаў пра гэта Кавалеўскому, ён пагадзіўся:

— Добра было б, каб яно прыжылося...

15.ЗБЕРАЖЫ СЯБЕ І ЛЕС

Тут, у Светлагорску, можа, як нідзе, найбольш разумееш, што такое лес у горадзе. Прыйгажосць! Стромкія сосны усугыч з дамамі-гмахамі. Сосны ў дварах. Сосны усцяж вуліц. Суцэльныя кварталы дрэў. Сосны і сосны... Адразу відаць, хто да каго прыйшоў у госьці. Так-так, чалавек да дрэў, уцёрся паміх іх, мудра і самавіта. Ці трэба казаць, якое тут густое паветра, напоенае пахам іголак і сасновай кары, пад якой нябачнымі воку пражылкамі пульсует жывіца — не толькі каштоўны лекавы сродак, але і элексір бадзёрасці для здоравага чалавека.

Светлы горад у светлым лесе.

Светлагорск для мяне — ды, пэўна ж, і для Генадзя Говара — яшчэ і той горад, дзе жывуць цудоўныя беларускія паэты Ізяслав Катляроў і Соф'я Шах. Тыдзень назад я быў у іх, у

гасцініцу яны мяне, вядома ж, не адпусцілі. «Пра гэта і размовы не можа быць». З нагоды выхаду маёй новай кнігі прозы Ізяславі Соф'я — якія прозвішчы сышліся пад адным дахам, ажно неяк дыхнула гісторыя!—яны арганізавалі ў цэнтральнай бібліятэцы презентацыю, было шмат людзей, і вечарына атрымалася. Назаўтра я паехаў у Гомель, а Ізяславі Соф'я засталіся каля карціннай галерэі, якая нагадвала «графскія разваліны». Ці нешта блізка да гэтага. Справа ў тым, што І. Катляроў загадвае тут карціннай галерэяй «Традыцый», у быльм памяшканні карцінам цесна (за гонар выставіцца тут лічаць самыя масцітая беларускія мастакі), і галерэі выізделі працяг таго ж першага паверха. Вядзеца рамонт. Цэгla, штукаатурка, пыл...

Светлагорскі лясгас — самы малады ў Гомельскім ВЛГА. Бо малады і горад, і раён. А калі быць больш прынцыповым і паслядоўным, дык усё стане зразумела: раней лясгас кватараўваў у Парычах, а ў канцы 1969 года ён перабраўся на новае месца. Бо дзе ж яму было быць, як не ў новым горадзе, маладым і прыгожым, толькі што пабудаваным? Светлагорск стаў сталіцай правінцыі. І ўсе — у сталіцу. У гурт. Каб разам жыць, ствараць, працаваць. Хімікам, папернікам, лесагаспадарнікам.

Пра ўсё гэта ўспомнілася, калі мы ехалі ў Светлагорск на дызелі са Жлобіна. Была сонечная летняя раніца. За акном вагона мільгацеў лес, густы і рэдкі, стамлёны таксама незвычайнай сёлятнай спёкай. І, прыгадваючы карцінную галерэю, якая, дарэчы, носіць імя мясцовага мастака Германа Пранішнікава, я толькі цяпер зрабіў для сябе адкрыццё: на большасці палотнах — спрэс лес. Акрамя, мусіць, як на партрэтах няма дрэў. І толькі. Аднак у кожнага мастака ён, лес, свой. Як, відаць, і ў ляснічага, як і ў лесніка... Але, не памылюся, хоць і не пытгаўся пра гэта, лейтматыў у іх усіх

адзін: зберажы, чалавек, сябе і лес. Ці, можа, крышачку інакш: зберажы, чалавек, лес, а ён зберажэ цябе.

З Ірынай Пятроўнай Чэчулінай, якая сустрэла нас на чыгуначнай станцыі, мы бачыліся раней у кабінцы намесніка генеральнага дырэктара Гомельскага ВЛГА Барыса Іванавіча Анішчанкі, таму неўзабаве прыветна ўсміхаліся адзін аднаму: вось і прыехалі. Яна перад тым колькі разоў тэлефанавала, непакоілася. Ну што паробіш: намеснік дырэктара на інфармацыйнай рабоче Светлагорскага лягаса – была камсамольскі работнік, і работнік, адчулі мы, энергічны, завадны. Хоць тады, хоць цяпер – для такіх узросту не існуе. І, шчыра прызнаемся, калі ў кабінцы дырэктара Канстанціна Арсенцьевіча Ката было вырашана ехаць у вандроўку па лесе з іншым чалавекам, то спярша нават адчулі сябе крыху ніякавата... Хто ж лепш, чым яна, паслужыць гідам? Але аддадзім належнае дырэктару лягаса: ён так ашчадна размеркаваў наш час, што праблема была хутчэй у адным – як пра ўсё ўбачанае расказаць чыгачу. Каб не стаміць яго. Мы пераскоквалі з аўтамашыны на аўтамашыну, а людзі, якія нас суправаджалаць і з якімі давялося сустракацца, былі надзвычай цікавыя і шчырыя.

У той дзень ляснічы Іскраўскага лясніцтва Васіль Мікалаевіч Раманаў прыехаў у лягас, каб атрымаць трактар МТЗ-80. У гадавальніку. Туды набылі новы – МТЗ-82. Ляснічы ён малады, але ў лягасе свой чалавек – дзеўядцаў месяцаў яшчэ назад працаваў тут радыёлагам, таму трактарам далей займаўся механізатар, які і прыехаў з ім, а Раманаў кіраваў «узікам» : вёз нас да сябе. У Іскру. «Не развучыўся ездзіць, Мікалаевіч?-- папытаў папярэдне дырэктар, і чамусыці хітравата ўсміхнуўся .--Не? Тады вязі гасцей да сябе сам ». Мікалаевіч не развучыўся, хоць транспартны сродак, даведваемся, не яго, і ўвогуле прыватны... Па дарозе Раманаў

рассказвае пра гадавальнік, з якога вытрас трактар, пра тое, што робіць і марыць зрабіць у лясніцтве. Гадавальнік займае плошчу 33 гектары. Сасна. Дуб. Абляпіха. Чарнаплодная рабіна. Кусты для азелянення горада. Начальнік гадавальніка Сяргей Мікалаевіч Ятчанка. У сябе ж, непасрэдна, заводзіць коней. Сваімі ж сіламі і сродкамі будуюць канюшню. Ляснік-пенсіянер Мікалай Іванавіч Старавойченка наступраць ад канторы, праз дарогу, робіць лазню. «Для сваіх людзей». Свае людзі — гэта і ляснічы, і сам будаўнік. Не тыя, што ад Івана Іванавіча. Усё гэта мы ўбачым на свае вочы крыху пазней, а пакуль едзем у Алу — вёску, што была спалена фашыстамі. Дарога бугрыстая, у нізінах шмат вады, ноччу тут добра ліў дождж, аднак «уазік» ёсць «уазік»: шкрабецца, тужыцца, але і выгляду не падае, што можа загрузнуць. Едзем доўга. Але так толькі здаецца — Генадзь кажа, што тут усяго ад шашы крыху больш чатырох кіламетраў. Але ж гледзячы па якой дарозе ехаць. Глухамань. А некалі ж тут жылі людзі. Нараджалаі дзяцей, сеялі хлеб, спявалі песні і лаяліся. Жыццё ёсць жыццё. А сёння — глухамань. На месцы быльых палеў густы лес. А на тым месцы, дзе была Ала, -- помнік. І жудасныя, балочныя слова: «Тут у в. Ала 14 студзеня 1944 года нямецка-фашысцкія захопнікі расстралілі і спалілі 1758 чалавек, у тым ліку 950 дзяцей». І ніжэй : «Тут пахавана 700 савецкіх воінаў, партызан і грамадзян».

Цяпер я разумею, чаму так імкнуўся ў гэтых мясціны Г.Говар, а вёска Ала даўно не съходзіла з ягоных вуснаў. У сваёй першай кнізе вершаў, а іх у члена Саюза беларускіх мастакоў ажно дзве, што яскрава сведчыць і пра яго літаратурны талент, запомніліся наступныя радкі: «Штогод у студзені, на стary Новы год, трывніць памяць: зноў Ала палае... І жорнаў Вермахта жахлівы карагод у дубняках рыпіць, і сэрца замірае...» Не абмінула бяда і Генадзеў род —

тут спалена 48 ягоных сваякоў. 27 сваякоў спалена і былога галоўнага рэдактара абласной газеты «Гомельская праўда», а цяпер — дэпутата Палаты прадстаўнікоў народнага сходу Валерыя Мікалаевіча Логвіна. Ён таксама збіраўся ў гэтую паездку, але не атрымалася: дзяржаўныя справы.

— Не было б і дзеда Якіма і бабы Моці, якіх я вельмі любіў і паважаў,— апавядыае Г.Говар.—У Але ж загінулі не толькі мясцовыя жыхары — тут было і шмат бежанцаў, людзей з навакольных вёсак, што хаваліся ад лютасці фашыстаў. А дзед з бабкай не пайшлі ў Алу, хоць Якім і настоўваў. Адгаварыла баба Моця: «Ну што туды ісці? Давай ужо ў зямлянцы перачакаем... Дзед на востраве зрабіў склад для хавання, нават печ склаў маленъкую. А паколькі ўдзень пад лесе шыралі «бобікі», то вымушшаны былі хавацца углыб лесу. На нач жа вярталіся ў зямлянку. Так вось і засталіся жыць. А мне цяжка ўяўіць, як бы я жыў-гадаваўся без гэтых людзей, як дзед Якім і баба Моця? Страшна падумаць!»

У гэтых мясцінах прайшло Генадзева дзяцінства, куды ён прыязджаў з Гомеля. Вунь там, паказвае, уюноў у гразі рукамі лавіў, у рэчцы пячкуроў і платву... Вось тут быў сад... Вось на гэтым месцы стаялі хаты, пабудаваныя пасля вайны... Іх было некалькі, а потым памерлі людзі, і што засталося тут, мы бачым. Лес і трава. Нават падмуркаў не відаць.

— Як помнік рабілі, то, канешне, зруйнавалі ўсё,— кажа Генадзь і дзеліцца — больш з Раманавым, бо я ўжо наслуханы — планамі, як зрабіць тут мемарыяльны комплекс, абяцае сам узяцца за справу. — Затрат вялікіх не трэба — хаты былі драўляныя, і пра тое, што яны былі, павінны нагадваць бёрны... лес, які ўсё бачыў...

Пра апошняга жыхара Алы мы яшчэ скажам некалькі слоў, але пазней. Накіроўваемся ў Іскру. Што цікава — назад дарога

падалася надта кароткай. Магчыма таму, што хацелася з некім падзяліцца ўбачыным, пачутым...

У канторы лясніцтва нас ужо чакалі ветэранны, людзі, якія сёння на заслужаным адпачынку, а ў свой час верай і праўдай служылі лесу. Гэта франтавік, а пасля ляснік і егер Мікалай Васільевіч Усціменка, ляснік Мікалай Іванавіч Старавойценка (той, што лазню майструе, мы падзвіліся: майстар, нічога не скажаш!) і Мікалай Данілавіч Няўзрэзаў, пчалляр. Людзі паважанага веку, людзі сціплыя і добрыя. Атрымалася цікавая размова. Вось фрагменты з яе.

М.Старавойценка : «Калі ўжо апошняга жыхара Алы ўспомнілі, то і я скажу. Дзікун Уладзімір Якаўлевіч. Дзіўны чалавек. Жонка ўжо ў горад у кватэру перабралася, а ён на сваім стаіць. Тут жыць буду, у лесе. Так і жыв. Паяўляюся неяк каля яго з бензапілой, прапаноўваю: давай я табе, дзед, дровы папілю? А ён: а сам што рабіць буду?»

М.Няўзрэзаў: «Ён не любіў людзей ».

М.Усціменка: «Адзін раз, узімку, у самыя халады, падыходжу да ягонага жытла, бачу, ногі з печы тырчаць.. Грэеца ».

М.Старавойценка: «А я захапіў, калі галава тырчэла з печы. Быццам чарапаха ў панцыры ».

М.Усціменка: «Але каго мы толькі ў лесе не сустракалі!»

М.Старавойценка: «Сапраўды. Аднойчы сутыкнуўся амаль твар у твар з узброеным чалавекам. Ён на мяне ваўком глядзіць. Ну, думаю, зараз нешта будзе... У мяне — ружжо, а ў яго, браткі, цэлы арсенал: аўтамат, пісталет, гранаты... А то, аказалася, былы паліцай, які з турмы ўцёк у родныя мясціны. Хату ў лесе зрабіў. А сляды ёлкай замятаў...»

М.Усціменка: «Сам адзін ён не мог такую хату пабудаваць — сваякі, відаць, дапамаглі. Але як бы там не было, паліцая забралі...»

М. Старатайченка: «Адымай стрэльбы і ў браканье раў. А што рабіць? Потым ходзіць услед: вярні ружжо, аддай! Дзе ж, кажу, яно? У суд ідзі прасі... А неяк у чоўне пльыву па Выдрыцы на Сосніцу. Якраз гон ласёў. Чую: «Ох! Ох!» Прыгледзіўся, ажно бачу: два ласі б'юцца, ды моцна. Пазабіваюцца, думаю, з-за бабы. Стомяцца і на каленях бадаюцца. Не выгрымаў, стрэліў... Во тады крыху супакоіліся. У лесе чаго толькі не пабачыш. Лес — гэта свая краіна... І што цікава: калі на кані едзеш, то той жа дзік не ўцякае, а пешшу ідзеш — драпае... Хоць дзікая скаціна, хоць хатняя, а чуюць адзін аднаго ».

М. Усціменка: «Дзікоў ці многа? Ды многа. Кукурузу вунь паелі . Выбіраюць жа смачнейшую, няхай на самай макушцы пачатак — дастане дзік. Абы-што есці не будзе. Ласі ёсьць, козы. А больш — дзікоў ».

М. Няўзрэзаў: «Я дык пчоламі займаўся. Добрая гэта справа. А цяпер няма каму... Да 400 сем'ёў пасека была. Мёд быў танны — па паўтара рублі за кіло. Ніхто браць не хацеў. А цяпер што за мёд? Адна назва... І ніякой заразы на іх, пчол, не было. Адкуль тыя кляшчы ўзяліся?»

М. Усціменка: «Вуллі і цяпер стаяць. Пагнілі толькі... Гецман быў дырэктарам. Пачулі мы, што ў Акцябрскім раёне браканье раў вельмі многа. Рашылі з'ездзіць. Гэта сёння я думаю, а навошта мы ездзілі? А тады крануліся ў дарогу... Прыязджаем. Заходзім у лес. Стайць на паляніе самагонны аппарат. Адзін мужчына ляжыць, другі ледзьве клыпае, вочы заліў добра. А паблізу ад іх і сапраўды капканай шмат — толькі мы 30 дзесьці знялі. На бабара, андатру... Падыходзіць мужчына мясцовы, кажа: уцякайце, хлопцы, а то праспяцца, пастралаюць. Во такі рэйд рабілі».

М.Старавойценка: «Табе, Васільевіч, не прывыкаць: у вайну не такія рэйды рабіў. Раскажы лепш, як спірт на Нямеччыне піў ».

М.Усціменка: «Пра вайну не хачу ўспамінаць ».

Мы яшчэ крыху пасядзелі, пагаманілі, а потым развіталіся. Паабяцалі ў лазню калі-небудзь завітаць, на коней падзвінца. А раптам?

У Чыркавічах нас зноў чакае Ірына Пятроўна Чэчуліна. Знаёміць з ляснічым мясцовага лясніцтва Мікалаем Мікалаевічам Гадлеўскім і з першым ляснічым, цяпер пенсіянерам Мікалаем Іванавічам Бардзілоўскім. Завязваецца размова. Даведваемся, што Бардзілоўскі з 1956 года працаваў у лясной гаспадарцы. Быў у Парычах памочнікам ляснічага, калі яму прапанавалі ўзначаліць лясніцтва, якога, па сутнасці, яшчэ не было. Тут, у Чыркавічах, яно толькі стваралася. І зрабіць гэта павінен быў сам Бардзілоўскі. Адзін раз за ўсё жыццё, прызнаеца, хацеў усё кінуць к чортавай матары. І вось з якой нагоды. Кантору, якая цяпер пры шашы і ў якой мы сядзім і гамонім, спярша найстойвалі пабудаваць у лесе сярод маладняку. Дрэваапрацоўчи цэх — таксама. «Не буду там будаваць! Лес лесам, але трэба быць і бліжэй да людзей». Пайшоў у райвыканкам, свайго дамогся. Цяпер тут, пры дарозе, цэлы лясны гарадок. Нават дэндрапарк ёсць, у ім 30 парод дрэў. А кантора заняла сёлета першое месца ў вобласці на аглядзе-конкурсе. Легась, дарэчы, гэты прыз таксама быў у Светлагорскім лягасе. У Парычах.

Мікалай Іванавіч Бардзілоўскі — прыемны чалавек, франтавік. Прайшоў баявымі дарогамі Польшчу, Германію. Пасля скончыў Буда-Кашалёўскі тэхнікум і назаўсёды звязаў свой лёс з лесам. І сёння ён цёплым словам прыгадвае тых людзей, з якімі разам працаваў — бухгалтара Марыю Трафімаўну Зыкун, майстра, а потым памочніка Яўгена

Рыгоравіча Крэдзенцэра, майстра Івана Савельевіча Тодарава. А на развітанне сказаў:

– Пасля мяне ў лясніцтве памянялася пяць кіраунікоў. Нарэшце прыйшоў гаспадар!

І яго твар кранула лагодная, шчыграя усмешка: адчувалася, што ветэрэн задаволены працай Мікалая Гадлеўскага. А я паглядзеў на новага ляснічага і яшчэ больш здзвівўся: колькі вандравалі мы па лесе, а такога маладога ляснічага сустрэлі ці не ўпершыню. Але ж успомнілі і іншае: Гадлеўскі хлопец мясцовы, светлагорскі, а школу закончыў з залатым медалём! Гаворыць гэта вам пра што ці не? Калі яшчэ ішлі працаўцаў у лес залатыя медалісты? Куды хочаш, толькі не на лясную гаспадарку ў тэхналагічны. За такім, відаць, хлопцамі і будучае беларускага лесу.

Па дарозе на Парычы спыняемся каля Кургана Славы. Ён якраз на мяжы двух лясніцтваў — Чыркавіцкага і Парыцкага. Тут 24 чэрвеня 1944 года пачалася наступальная аперацыя «Багратыён», якая завяршылася вызваленнем Беларусі ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў.

– У гэтым лесе, што каля Кургана Славы, гараджане праводзяць усе свае масавыя мерапрыемствы,— сказала І. Чэчуліна.

Пакуль ехалі ў Парычы, Ірына Пятроўна пахвалілася, што нядаўна на занальнім абласным конкурсі-аглядзе мастацкай самадзейнасці ВЛГА, які праходзіў у Мазыры, светлагорцы занялі першае месца. Не толькі спявалі яны, але і паказалі ўрывак са спектакля «Ляўоніха на арбіце» па п'есе Андрэя Макаёнка. Назвала лепшых працаўнікоў лясгаса. Усіх, канешне, пералічыць няпроста, а вось некаторых усё ж трэба. Ганарацца ў калектыве вадзіцелямі Уладзімірам Андрэевічам Сідарэнкам і Міхайлам Уладзіміравічам Труніным з аб'яднагага майстарскага ўчастку, леснікамі Мікалаем Рыгоравічам Аўчын-

нікавым і Васілём Мікалаевічам Аніскайцом з Светлагорскага, Анатолем Міхайлівічам Бярдовічам з Парыцкага лясніцтваў.

На стромкім і прыгожым беразе Беразіны, якая павольна горне ўнізе свае воды на сустрэчу з Дняпром пад Горвалем, стаіць помнік дзекабрысту і саратніку Аляксандра Сяргеевіча Пушкіна Міхаілу Іванавічу Пушчыну і ягонай жонцы Марыі Якаўлеўне, якія і знайшлі на гэтай зямлі свой вечны прытулак. А некалі, прыгадвае памочнік ляснічага Ініка Уладзіміраўна Мітраховіч, тут быў маёntак Пушчыных, а цяпер адна з вуліц гарпасёлка носіць імя Міхаіла Іванавіча. Былі тут і ўладарныя дубы і клёны, радавалі вочы людзей.

Са Светлагорска вярталіўся назад у Гомель з генеральным дырэктарам Гомельскага ВЛГА Міхаілам Пятровічам Супруном. Пад раўнамерны пошум матора легкавушки зноў гаварылі пра лес. Надарылася шчаслівая хвіліна — пагаварыць, і, можа, нават нагаварыцца. Толькі ж хіба пра лес нагаворышся калі ўдосталь? Не, мусіць, бо вечна ж шэпчуцца дрэвы, гамоняць і гамоняць сабе, а нагаманіцца ніяк не могуць.

Яны ж пра тое, відаць, гамоняць, пра што і мы : захавай, чалавек, сябе і лес. Зберажы.

Прыслушаемся?

16. РАСЦІЦЕ, ВОЛЬХІ!

Часта даводзілася праязджаць Васілевічы па чыгунцы, і не прыгадаю ніводнага разу, каб не бачыў я на станцыі ці тое вагонаў з загружаным лесам, ці паблізу ад іх еўрападданаў, падрыхтаваных для адпраўкі заказчыку. І кожны раз там корпаліся людзі. Паколькі ўшчыльную пазнайміўся да гэтага з многімі лягасамі, з іх бедамі і радасцямі, то пазайдросціў Васілевіцкім лесагаспадарнікам : усё ж здорава, калі побач чыгунка! Не Камарын. Не Ельск. Не Чачэрск... А Уладзімір Міхайлівіч Пырко, дырэктар лягаса, прыгадаў, што не ўсе

зручнасці і ў іх пад рукой. Прывёў адзін усяго доказ, але важны: «Банк за шэсцьдзесят кіламетраў». Што ж, прымаеца. У камарынцаў усяго за пяцьдзесят. А банк сёння – гэта якраз тая кропка, той ланцуг у гаспадарчай дзейнасці, у якім трэба бываць ці не штодзень. Час зарабляць грошы. Час круціца. Каб выжыць. Але ж некалі сядзеў сам Пырко ў кабінечце побач з банкам, у самой Рэчыцы, аднак жа звярнуўся тады яшчэ да міністра лясной гаспадаркі Валянціна Зорына, каб падзяліць рэчышкі лягас на два, бо займае ён плошчу 170 тысяч гектараў – гэта ж машына, якая не паддаецца кіраванню. Дамогся свайго і пагадзіўся пераехаць у Васілевічы. А тут паблізу яго і малая радзіма — вёска Нахаў, таму, можна сказаць, Уладзімір Міхайлавіч вярнуўся ў свой лес. Было гэта ў 1999 годзе і за гэты час шмат чаго зроблена. Галоўнае ж, чаго дамагаеца кіраўнік, каб у рабочых і леснікоў была добрая заработка плата. «Яны ж нас кормяць. А некаторыя, бачу, са спецыялістамі коса паглядаюць у мой бок: ці не сапсуеш ты іх, Міхайлавіч? Не сапсую. Хвалявацца не трэба».

З акна кабінета, што амаль за спіной Пырко, добра відаць, як пакрываюць дах жалезам рабочыя. Ён патлумачыў:

– Сталоўку робім. Будзем і падсобную гаспадарку заводзіць. Каб людзі маглі тані набываць прадукты харчавання. Для каго ж мы працуем? Для сябе.

Лягас мае добрыя эканамічныя паказчыкі, тут своечасова атрымліваюць зарплату. Пра гэта, дарэчы, можна было не пытацца ў кіраўнікоў, а варта паглядзець на двухпавярховы будынак лягаса, зайсці ўсяродак, дзе таксама ўсё блішчыць-зязе і хораша мэбліравана. Спыніць позірк на той жа сталоўцы, якая будзеца. Палюбавацца новым парканам, які пры нас ставілі леснікі.

Жыццё ў лягасе нагадала мурашнік. Усе нечым заняты, усе варушацца, калі не бегаюць, то ходзяць шырокім крокам.

Гарпасёлак Васілевічы некалі быў райцэнтрам, таму ёсць бальніца, некалькі крам, школа, паштовае аддзяленне, ашчадная каса, Дом быту і г.д. Ёсць у гэтага мястэчка і свая біяграфія. Як падкрэсліваюць гісторыкі, час заснавання Васілевіч невядомы. Аднак людзі жылі тут і ў глыбокай старажытнасці, пра што сведчыць гарадзішча паблізу ад гарпасёлка, харктэрнае для жалезнага веку і эпохі ранняга феадалізму. Пабываць у гарадзішчы, і неадкладна! Гэта стала першым пунктам нашай вандроўкі па васілевіцкіх лясах. Але спярша знаёмімся далей з гісторыяй, заглядваем у мінулае. Цікава, чым жылі раней лесагаспадарнікі, якім клопагам? И не толькі адны яны. Знаходзім цікавыя, на наш погляд, факты. Пасля рэформы 1861 года асноўным заняткам жыхароў Васілевіч заставаліся сельская і лясная гаспадаркі. Хаця сяло з усіх бакоў было акружана лясамі, сяляне адчуvalі сур'ёзныя цяжкасці з дровамі і лесаматэрыйламі. У архіўных фондах ёсць матэрыйлы, звязаныя з так званай самавольнай парубкай лесу ў Васілевіцкай казённай дачы. Так, у сярэдзіне 70-х гадоў XIX ст. да адказу за ссечанае дубовае дрэва быў прыцягнуты Сцяпан Малахавіч Белы. Праследаваліся сяляне і за самавольную пасьбу жывёлы на лугах дзяржаўнага маёнтка.

У 1904-1913 гг. працаваў дрэваапрацоўчы завод, які вырабляў чаўнакі, бабіны, паганялкі для прадзільных і ткацкіх фабрык Расіі на 120 тысяч рублёў у год. Завод меў паравы рухавік у 120 конскіх сіл. Калектыў прадпрыемства складаў 120 чалавек. На міжнароднай выставе ў БруSELі, якая адбылася ў 1905 годзе, прадукцыя васілевіцкага дрэваапрацоўчага завода была адзначана Вялікім Залатым медалём, на выставе ў Бесарабіі (1912 г.) — Малым Залатым медалём.

У 1949 г. васілевіцкая раённа газета паведамляла, што ў пачатку чэрвеня леспрамгас пусціў у эксплуатацыю шпалазавод.

Пішуць газеты і пра сённяшні дзень лясгаса. Пішуць таксама гісторыю. Для нашчадкаў. І, магчыма, некага здзівіяць потым слова У.Пырко, што з адкрыццём лясгаса ў Васілевічах рабочыя месцы атрымалі 70 чалавек. Для гарпасёлка гэта значны факт.

Урочышча Нехарань. Ёсьць такое. Удумайцесь ў гэтае слова. Кажуць, хацелі там пахаваць радыёактыўныя рэчывы, а нехта з мудрых людзей падказаў: дык жа Нехарань сама гаворыць, каб тут «не харанілі». Прыслухаліся да таго голасу. Каб знайшоўся нехта і падказаў, што месца Чарнобыль адзначае... можа, і не было б аварый?

У гэтым гарпасёлку я часта бываў раней. Прыязджаў з Гомеля да паэта Уладзіміра Верамейчыка, які працаваў у Ведрычы дырэктарам сярэдняй школы, пераскокваў на аўтобус ці дамаўляўся з Уладзімірам Міхайлавічам і ён сустракаў на сваіх «Жыгулях». Апошні раз прыехаў на пахаванне паэта. Там упершыню сустрэўся і з другім Уладзімірам Міхайлавічам — Пырко: яны былі землякамі, падтрымлівалі сяброўскія адносіны, а вечны прытулак Верамейчык знайшоў на могілках у Нахаве, побач з мамай, настаўніцай, якая, канешне ж, вучыла і будучага дырэктара лясгаса. А яшчэ мне думаецца пра тое, што калі будаваў У. Верамейчык новую школу ў Ведрычы, то во ўжо калі ён не вылазіў з лесу і ягоных канторак!

Тут нарадзіўся народны пісьменнік Беларусі, доктар філалагічных навук, прафесар Іван Навуменка, і калі згадваеш назвы ягоных твораў — «Сасна пры дарозе», «Вецер у соснах», «Таполі юнацтва», «Замець жаўталісця» і некаторыя іншыя, то першае, што прыходзіць у галаву, дык гэта пытанне: а мо ўсё ж Іван Якаўлевіч нарадзіўся не ў сям'і чыгуначніка, а лесніка? Памылкі няма. Толькі ж назвы, пагадзіцесь, задужа лясныя.

Хоць, прынамсі, і дзівіцца тут няма чamu – жывучы ў лесе, нельга не жыць лесам.

А мы ж апавядаем у сваіх нататках менавіта пра тых людзей, што ім жывуць. Добрае слова кажуць тут пра Міхаіла Ігнатавіча Кечко, вадзіцеля лесавоза, які, хоць і на пенсіі, але не пакідае баранку. Стараннем вызначаюцца таксама вадзіцелі Мікалай Паўлавіч Торап, Іван Іванавіч Журо і Уладзімір Алякссеевіч Цыбан. Аляксандр Адамавіч Недашкоўскі — лепшы становічнік. Ляснічыя Іван Ілыч Ярац і Мікалай Мікалаевіч Берчанка — майстры сваёй справы.

Як і ў кожным калектыве, у лягасе былі людзі, якія пакінулі пасля сябе добрую памяць. Вось, напрыклад, Канстанцін Міхайлавіч Пятруша, на розных кіруючых пасадах працаваў ён у Васілевічах, а перад выхадам на заслужаны адпачынак узнічальваў лясную гаспадарку вобласці. Сяргей Іванавіч Жарыкаў загадваў майстэрнямі, рацыяналізатар быў, як кажуць, ад Бога: любую машыну мог пераабсталяваць, прымусіць яе рабіць тое, што было патрэбна чалавеку.

Сумленна рабілі ў Васілевічах таксама Павел Архіпавіч Пінчук, ён дырэктарстваваў, і Іван Кірылавіч Кругаўцоў, працаваў галоўным ляснічым. Іх, як і Пятруши, ужо няма, але памяць жыве.

Асобная старонка ў біяграфіі лягаса — ляснічы Іван Васільевіч Доўжык. Пра яго можна многа рассказваць, пералічваць тыя культуры, што закладваў, але аніяк не абыдзеш чорную алхому, бо яна прынесла славу не толькі самому Доўжыку, але і лягасу. Наперад глядзеў чалавек, далёка бачыў. Сёння вольхай цікавяцца фіны, а калі мы былі ў лягасе, завітаў на іншамарцы эстонец, адразу ж заявіў Пырко:

— Я наконт алхі...

Угадаў Доўжык з алхой, нічога не скажаш. Яно і сапраўды так: праз 50-60 год вольхা рабіцца спелай драўнінай, у

параўнанні з іншымі дрэвамі тэрмін не надга вялікі . Не сасна і тым больш не дуб. Сасны, праўда, у любым ляскасе хапае, а вось волхі... тут ужо прабачце. Да слова сказаць будзе, у Васілевічах сёння ламаюць голаў: адкуль жа ведаў Іван Васільевіч, што альха выкарыстоўваецца суднабудаўнікамі ? Але ж ведаў! І паставіў на яе. Гэта ўсё адно, як у народнай байцы пра яблынку, якую саджае стары дзед і якому заўважаюць, што навошта ён гэта робіць, бо ўсёроўна ж не паспее дачакацца пладоў... Дзед думаў пра дзяцей і ўнукаў, а І.Доўжык — пра ляскас.

Цікавы чалавек Уладзімір Міхайлавіч Пырко, шчыры і адкрыты. Колькі мы там з ім пагаманілі, а даведаліся пра яго асабіста шмат. Пры гэтым трэба заўважыць, што засяроджваў увагу ён толькі на tym, што магло б, сыходзчы з уласнага вопыту, дапамагчы хутчэй стаць на ногі маладым працаўнікам лесу.

Першае. Вучыцца абавязкова трэба. Калі галава на плячах ёсць. Сам Пырко паступіў у Бранскі тэхналагічны інстытут. Чаму туды, а не ў Мінск, тлумачыць проста: «Зручней. Якраз побач з хатай поезд праходзіў Брэст-Бранск. Сеў і паехаў». Іншы раз прыгадвае пару дзяцінства, калі прывабіла яго форма ляснічага, і тады ён даў сабе слова: «Буду ляснічым!» А ў іх вёску прыядзічаў на шыкоўнай фурманцы ляснічы, які кахаў мясцовую паштальёнку, сустракаў яе і падвозіў... І завёз маладога Валодзю ў лес, таямнічы і загадкавы.

Другое. Не спяшацца займаць высокія пасады. Мяркуе па ўласным вопытце. Трэба расці, не спяшаючыся. На дрэвы гледзячы. Раней, гаворыць Уладзімір Міхайлавіч, нават рабочага браў на працу дырэктар. Даведаўся і я, што ў Нахаве ёсць вакансія лесніка, прыйшоў у ляскас да дырэктара Іосіфа Максімавіча Хмялеўскага, пачаў прасіцца. Ён уважліва выслухаў мяне, а потым і гаворыць: «Я вазьму цябе, хлопча, на

працу. Але не лесніком — лесарубам. І тады, магчыма, калі-небудзь будзеш сядзець у маім крэсле». Хмялеўскі ўзняўся, паказаў рукой на стул. Зрабіў гэта надзвычай выразна, падкрэслена.

— Вось і сяджу,— усміхнуўся Пырко.

І цяжка было вызначыць па ягоным твары, добра ў гэтым крэсле яму ці не. Аднак жа, калі сядзіць, то трэба лічыць, што задаволены чалавек. Ды і іншыя, з кім давялося паразмаўляць, гаварылі бы ў адзін голас: Пырко на сваім месцы.

На тое месца паказаў яму некалі мудры Хмялеўскі.

Трэцяе. Першае дзіцячае лясніцтва ў нашай рэспубліцы было створана ў Каравацічах дзякуючы Івану Якаўлевічу Чындарову. У Каравацічы вазілі дзяцей і з навакольных вёсак. Гэта, прыгадвае Пырко, быў шчаслівы час для малечы, у тым ліку і для яго. Усім гурткоўцам выдавалі форму — амаль такую, пра якую марыў ён сам. Фарсілі хлопчыкі перад дзяўчынкамі, а дзяўчынкі перад хлопчыкамі. Але ж не гэта галоўнае — галоўнае было ў тым, што многія абрали сабе прафесіі, звязаныя з лесам. Таму, лічыць Пырко, дзіцячыя лясніцтвы трэба аднаўляць. Тады моладзь будзе працеваць у лесе. Сёння такое лясніцтва ёсць у Бабічах і таксама дзякуючы аднаму чалавеку — біёлагу мясцовай школы Аляксандру Мікалаевічу Філіпову. Неаднаразова гэтае дзіцячае лясніцтва прызнавалася лепшым у краіне, атрымлівала прызы і прэміі. За дзіцячымі лясніцтвамі, лічыць Уладзімір Міхайлавіч, будучае.

Такое, дарэчы, мы чулі і раней. У Лельчыцах, пад Гомелем ці ў Акцябрскім — не мае значэння. Мае значэнне тое, што калі людзі пра адно і тое ж гамоняць усюды, то гэта ўжо — сур'ёзна, надзённа, важна.

Ляснічы з Бабіч Рыгор Грамыка ехаў з намі ў дызелі. Яго асабістая «Жыгулі» зламаліся, і, седзячы з палатном ад бензапілы ў руках, якое атрымаў у лягасе, ён больш размаўляў

з земляком, што, па ўсяму было відаць, пабачыў свету. Прапанаваў таму пайсці да яго лесніком. Мужчына пакруціў галавой: «У лесе мне нельга працаваць. Па здароўю...» А тады пацікавіўся: «Дык а Мішка што, адмовіўся?» Адмовіўся не адмовіўся, але нешта не прыходзіць Мішка з канкрэтным адказам: так ці не. Нешта доўга думае Мішка... Відаць, і яму ў лесе нельга... «па здароўю». Лес і сапраўды любіць і прымае толькі мужных, адданых яму. А такіх людзей пашукаць трэба. Не можа знайсці пакуль лесніка і Рыгор Грамыка.

У вагоне з'явіліся цыгане, адразу зрабілася шумна, а я ўспомніў, як рассказала гады два назад адна дзяўчына з тых жа Бабіч, што мясцовы старшыня калгаса вырашыў, дзівак, паправіць крытычную ситуацыю з недахопам рабочых рук і прывёз гэтых цыган у гаспадарку. Як яны там паправілі становішча — вядома, але ад цыган збегён і сам. Добра яшчэ, што чыгунка побач, то раствараюцца цыгане ў вагонах, спываюць і граюць паўсонным пасажырам, а больш ходзяць з працягнутай рукой...

У Г.Говара нарадзіўся верш:

Расцягнуў цыган мяхі,

Рэзануў мелодью.

Цыганяты з-пад пахі

Завялі рапсодью...

У адной у руках пакет,

Ў бубен б'е другая.

Бабіцкі кардэбалет

Дызель абягае.

Пасажыры у пакет

Кідаюць банкноты —

Будзе ўвечары банкет

У табарскай галоты.

У васілевіцкіх лясах

Залатое лісце.

Цыган, бесклапотны птаг,

Заўжды знайдзе выйсце.

А ў Бабічы мы ехалі да самадзейнага мастака Леаніда Паўлавіча Кузько. У Гомелі ладзілася выставка яго твораў, і нам падабаліся карціны, зробленыя настаўнікам-пенсіянерам. Зроблены яны прафесійна, і амаль на ўсіх палотнах -- лес... А лес малываць, кажа Г.Говар, вельмі цяжка. Яму, члену Беларускага саюза мастакоў, трэба вершы.

І нам карцела хутчэй трапіць з сапраўднага лесу ў той, што створаны фантазіяй і талентам мастака Кузько.

17. УСЕ МЫ З ХАТ

Народны пісьменнік Беларусі Іван Мележ сваю «Палескую хроніку» -- а за яе ён, нагадаю, атрымаў у свой час Ленінскую прэмію -- пачынаў словамі: «Хаты былі на востраве. Востраў гэты, праўда, не кожны прызнаў бы за востраў -- аб яго не плёскаліся ні марскія, ні нават азёрныя хвалі. Навокал адно гніла куп'істая дрыгва ды моклі панурыя лясы».

Малая радзіма пісьменніка -- вёска Глінішча, якая стала прататыпам Куранеў, і калі мы ехалі на малую радзіму Івана Паўлавіча, то з правага боку -- якраз там, дзе тыя «людзі на балоце», пра якіх так хораша і праўдзіва напісаў ён -- курэў дым: гарэла балота. Курані, курэла... Вось і скажы цяпер, што геніяльны пісьменнік не напрарочыў нешта, бо ж -- Курані і курэць... Гараць балоты. Людзі пакутуюць. Скардзяцца, што прыкра дыхаць. Чаму ж так? Няўжо не чалавек іх, а яны падпариадкоўваюць сабе чалавека? Загараліся балоты і раней, але вогнішчы нішчылі на карані. Самі калгаснікі. У апошні час плюнулі: не да іх, тут вунь не хапае паліва, каб ураджай убраць, кожны грам на ўліку. Няма як ваду падвозіць на балота -- на тое балота, у якога некалі забралі яе, ваду. І

махнулі рукой! А самі, відаць, думаюць: ці не помсціць прырода? Генадзь Говар, як заўсёды, фантазіруе:

– Там, дзе выгарыць торф, будуць балацянкі. Вады пасля снегу, увесну, хопіць. Балоты вяртаюцца...

Дырэктар Хойніцкага лясгаса Уладзімір Мікітавіч Луцко і інжынер па тэхніцы бяспекі, былы галоўны ляснічы, ветэрсан працы Іван Яфімавіч Домненка, з якімі мы разам едзем у Глінішча, добрым словам успамінаюць Уладзіміра Пятровіча Юрцэвіча. Гэта ён заклаў дубовы гай, якому сёння пад сорак год. Гэта ён будаваў тую хату, у якой сёння музей народнага пісьменніка Івана Мележа. Тады гэтае адказнае заданне партыя даручыла леснікам. Музей адчынілі ў 1983 годзе.

Перасякаем раку Віць — прыток Прыпяці. Такую ж назву мае і вёска. «Віць»— гэта нешта ад ластавак. Віць — і гнёзды ўюць. Так і чалавек: ці ў лесе ён працуе, ці на зямлі, а гнёзды сабе выштукувае. З лесу ў асноўным. І цудоўныя гнёзды, прама скажам: вачэй не адвесці. Хоць і забруджаная радыёнуклідамі зона, а людзі будуюцца, трывала асядаюць тут. Уладзімір Мікітавіч, а чалавек ён, як падалося, памяркоўны, разважлівы, уздыхае:

—Каб такія хаты пасля вайны людзям было па сродках будаваць — ніхто б з моладзі не ўцякаў... Жылі б вёскі. Жылі б!

Яго падтрымаў Іван Яфімавіч:

– А то давалі пяць кубаметраў лесу— і будуйся, чалавек, як хочаш.

А тым часам на гарызонце паказваюцца акуратныя і прыгожыя дамы, што выраслі ў апошні час паабапал дарогі, якая адгаліноўваецца ад шашы, што мкне на Мазыр, і бышцам вітаючы іх і зямлю, якая падаравала свету генія, неўзабаве спяныемся каля музея І.Мележа. Сонечна і свежа ў Глінішчах. Бязлюддзе. Здагадваемся: час цяпер такі, што шмат клопату ў глінішчанцаў у полі. Але там-сям усё ж чалавека можна

ўбачыць. Працуе і гандлёвая палатка – хутчэй за ўсё, прыватніка. Аблюбаваў ён сабе месца паблізу ад музея. Гандляру ж сумна аднаму... Няма часу і нам падыходзіць да яго, каб перакінуцца словам- другім, паглядзець, што прапаноўвае ён мясцоваму люду. З'яўляецца дырэктар музея Юлія Яфімаўна Кудрышская, і мы пераступаем парог хаты, у якой пануе своеасаблівы дух пісьменніцкіх пакут і радасцяў, дзе пад шклом на здымках, вокладках і старонках ажываюць героі мележаўскіх раманаў. Ды і сам ён, Іван Паўлавіч, дзівіца на нас, акідвае моўчкі задумлівым і зацікаўленым позіркам.

Фатаграфуемся каля помніка пісьменніку. На памяць. Помнік — праца гомельскага скульптара Дзмітрыя Папова, таго самага, што зрабіў помнік і Андрэю Макаёнку, які стаіць у Старых Журавічах Рагачоўскага раёна. Мы таксама былі летась каля яго. А потым падзвіліся чысціні і прыгажосці, якая створана рукамі Ю.Кудрышкай на падворку. Мора кветак. Тлумачыць, што лета было сухое, таму не выпускала з рук вядра — палівала увесь час, а за вадой хадзіць не трэба было: дзякую леснікам, яны і калодзеж добры зрабілі. Вады глыбінная, халодная. Калодзеж на 9 кольцаў.

Дзякуем Юліі Яфімаўне за гасціннасць.

Наперадзе — яшчэ адна сустрэча з малой радзімай не менш вядомага пісьменніка -земляка, які ў сваёй творчасці шмат пісаў пра лес. Ды і як было не рабіць яму, Барысу Сачанку, лаўрэагу Дзяржаўнай прэміі Беларусі і літаратурнай прэміі імя І.Мележа, гэта, калі і нарадзіўся ён у вёсцы, якая так і называецца: Вялікі Бор. А свой значны літаратурны твор, раман у трох кнігах, назваў «Вялікі Лес». «На Палессі, у паўднёвой яго частцы, прыкладна на роўнай адлегласці ад гарадоў – Мазыра, Рэчыцы, Лоева, Брагіна — і рэчак – Прывяці і Дняпро сярод старых дрымучых непраходных лясоў і неаглядных багністых балот, на вялікім пясчаным востраве

стаіць палесская вёска — Вялікі Бор. Вялікі Бор — казка майго дзяцінства, першая радасць, першы смутак і боль»,— піша ў сваіх «Аўтабіяграфічных нататках» Барыс Сачанка.

Якая ты, калыска Барыса Сачанкі? Ці ёсьць сёння той пясчаны востраў? Востраў, магчыма, існуе, а вось наконт балот і дрымучы-непраходных... тут ужо час перагнаў некалі напісанае. Бо багністыя балоты не гарэлі б.

І пакуль едзем, захапляемся харастром зямлі палескай. Лясныя тут мясціны. Скарystоўваем, наколькі гэта магчыма, час, каб бліжэй пазнаёміцца, пагаварыць- паразважаць пра жыццё, пра справы лясныя. У блакноце з'яўляюцца ўсё новыя і новыя запісы... Нешта бачылі на свае вочы, нешта пачулі, і ствараецца ўражанне, што тут, на Хойніцкай зямлі, шчодра адoranай пісьменніцкім талентамі, хапае талентаў і на лясной ніве. Каб толькі пералічыць перадавікоў, якіх прапанавалі нам адзначыць цёплым словам, шмат месца спатрэбіцца. А што, калі узяць ды і рызыкнуць? Усё ж для іх, людзей, мы і пішам. Было не было. Што тое месца! Чытайце, калі ласка! Глінішчанскае лясніцтва (выконвае абавязкі ляснічага Марыя Валянціна Паўловіч) называе лесніка Мікалая Іванавіча Гаркушэнку і трактарыста Юрэя Мікалаевіча Махнача. У Добровіцкім лясніцтве (ляснічы Анатоль Уладзіміравіч Ляўчэня) прасілі адзначыць лесніка Уладзіміра Уладзіміравіча Доўбыша, Васіля Васільевіча Букарава, Васіля Іванавіча Цімановіча, Мікалая Адвартавіча Чарненку, майстра Мікалая Станіслававіча Тамашэўскага. Казялужскае лясніцтва (ляснічы Валерый Андрэевіч Сечка) просіць пахваліць за сумленную працу рабочую Марыю Адамаўну Пацкан, вальшчыка Міхаіла Уладзіміравіча Палівача і лесніка Мікалая Мар’янавіча Карпінскага. Навасёлкаўскае лясніцтва (ляснічы Ігар Фёдаравіч Жаўняк) называе лесніка Фёдара Уладзіміравіча Лагвінца, Уладзіміра Міхайлавіча Краўца і Міхаіла Самуілавіча Мазырца. У Нова-

Барсукоўскім лясніцтве (ляснічы Пётр Мікалаевіч Рубчанка) вызначаюцца стараннасцю таксама леснікі — Генадзь Аляксееvіч Пракапенка і Максім Алегавіч Курачаў. Партызанскае лясніцтва (ляснічы Уладзімір Сцяпанавіч Ярац) адзначае леснікоў Івана Іванавіча Сачанку, Віктара Валянцінавіча Дашкука і Сяргея Аляксееvіча Харытанчука. І, нарэшце, Хойнікае лясніцтва (в.а. ляснічага Васіль Леанідавіч Рыжэвіч) згадвае пра добрую працу леснікоў Міхаіла Уладзіміравіча Ушакова, Вячаслава Юр'евіча Ульянава і Віктара Дзмітрыевіча Сырапарарава. Але ж ёсьць яшчэ дрэваапрацоўчи і рамонтна-механічны цэхі. Там таксама ваду ў ступе не таўкуць. Рамшчык Аляксандар Пятровіч Валочки, станочнік Мікалай Іванавіч Жаўняк, трактарысты Аляксандар Іванавіч Анісенка і Мікалай Пятровіч Паздзееў...

Гонар і слава гэтym людзям. І прабачэння просім у тых, каго не прыгадалі.

Складаючы маршрут нашай вандроўкі, дырэктар лягаса У. Луцко прапанаваў праведаць сасну, якую мы, дабіраючыся да Хойнікаў рэйсавым аўтобусам, прамінулі. А не павінны б. Яна якраз і сустракалася нам па дарозе. Пра гэта мы даведаліся пазней, калі вярнуліся да яе. Сасна абгароджана, яна, як пазначана на шыльдачцы, з'яўляецца помнікам прыроды мясцовага значэння. Карабель — так велічаюць людзі гэтае дрэва. Сасна і сапраўды прыгожая, стромкая і роўная, амаль без сукоў, а ўпрыгожвае яе вершаліна — зялёная акуратная шапка. Нібыта японскае дрэва акебана. А побач паставіць іх — гулівер і карлік.

— Каля сасны часта спыняюцца маладажоны, фатаграфуюцца, — сказаў Уладзімір Мікітавіч. — Моладзь заўсёды цягне да прыгожага. А сасна такой і з'яўляецца. Ці не праўда?

Праўда, канешне ж.

Тут жа, побач з сасной, на шыльдзе змешчана інфармацыя для грыбнікоў — у якім квартале можна збіраць грыбы, дзе не,

але ўсё роўна, калі і сабраў лясныя дарункі, неабходна звяртацца ў лабараторыю: пра сваё задроўе трэба клапаціца кожнаму чалавеку самому. Знаёмчыся з гэтай інфармацыяй, успомнілася, як дарэктар лягаса заўважыў, што з лесам, які забруджаны звыш 15 кюры, яны нічога не робяць: непрыгодны. І ўвогуле, перш чым падняць, вобразна кажучы, сякеру, дабро на гэтатаксама дае лабаратарыя.

Іван Яфімавіч Домненка расказаў анекдот. Знялі з пасады ляснічага. Вестка пра гэта хутка разнеслася. Прыйодзіць ён да сваёй палюбоўніцы, ляпае ў шыбу. Тая пытае: «Хто?» – «Ляснічы» – «Ты больш не ляснічы». І не адчыніла дзверы...

Анекдот прыйшоўся да месца, таму што і ён быў пра лясны асяродак. А пра лес і тых, хто робіць у ім, мноства баек ходзіць у кожным лясніцтве. Стارаемся і мы вывуджваць іх. Зрэдку ўдаецца. Адкукнуўся і Домненка. Не адразу, пазней траха, калі бліжэй нас пазнаў, пасмялеў і зразумеў, што нам можна даверыць і яшчэ тое-сёе пра лес і пра сябе.

З аповеду І.Домненкі:

– Ну, што сказаць пра сябе? Усё жыщё ў лесе. І доўгае жыщё — нарадзіцца ж у канцы дваццатых. Скончыў Буда-Кашалёўскі тэхнікум — па тым часе ён быў нашай акадэміяй. Працаваў у Іванавай Слабадзе, гэта Лельчыцкі лягас, памочнікам ляснічага, ляснічым у Рачоўскім лясніцтве былога Тураўскага лягаса. Там жа сустрэўся з будучай жонкай, сама яна руская, з Варонежскай вобласці, працавала ляснічым у Букчанскім лясніцтве. У пяцідзесятым пабраліся шлюбам. Таццяна Мікалаеўна — так зваць жонку. Сын Сяргей у свой час закончыў Беларускі ўніверсітэт чыгуначнага транспарту, сёння побач — робіць інжынерам па ахове працы. Але ж я забег наперад. Адразу ж пасля вяселля мяне прызвалі ў армію. Скончыў вайсковае інжынернае вучылішча, служыў афіцэрам да 1957 года. Помніце хрущоўская скарачэнне армii? Трапіў і

я пад яго. А служыў у Запарожжы. Пасля звальнення вярнуўся ў родныя мясціны. Працаўаў начальнікам цэха, інжынерам па пераапрацоўцы, старшым інжынерам па пераапрацоўцы і рэалізацыі... Да 1988 года быў галоўным ляснічым. І ўжо шмат год, як на пенсіі, але дома сядзець, склаўшы руکі, не магу. Тым больш просьць з лясгаса: дапамажы, Яфімавіч, адпачынь паспееш. Дапамагаю, як магу. Вопыт, канешне, ёсць і трэба перадаваць яго маладым. Хочаце яшчэ анекдот раскажу?

Іван Яфімавіч баіць чарговы анекдот, мы слухаем і заўважаем, што Домненка, усміхаючыся разам з усімі, маладзее тварам. Прыймаўся неяк: «Стаміўся». Але прыймаўся амаль паўшэптам — відаць, каб Луцко не пачуў: абяцаў таму, што яшчэ папрацуе...

У размове з намі Домненка не без гонару заўважыў, што працаўаў разам з сённяшнім генеральным дырэктарам Гомельскага ВЛГА Міхаілам Пятровічам Супруном.

— Дай Бог памяць, дырэктарства Супрун прыняў у 1984 годзе ад Юрцэвіча. Пяць год працаўаў. А тады пераехаў у Старобін, а замест яго як стаў Уладзімір Мікітавіч Луцко, так і кіруе. На раённай Дошчы гонару не бачылі наш лясгас? Красуецца. Будзеце міма праходзіць, звярніце ўвагу.

Паабяцалі звярнуць. Але спярша заедзем у Вялікі Бор. Перад домам, у якім жыве Эма Кузьменка, загадчыца вясковай бібліятэкі, спыняемся. Каля хлеўчука — дзвіосы прыроды! — заўважаем яблынку, якая цвіце белым кіпенем. На дварэ ж 27 жніўня. Там-сям асыпаецца долу барвянае лісце. Усе капаюць бульбу. І тут такое!..

Высвятляецца, што муж Эмы, Дзмітрый, працуе... лесніком. І мы ўсе дружнай стайкой накіроўваємся у сельскі Дом культуры, на другім паверсе якога створаны музей пісьменіка Барыса Сачанкі. Экспанатаў тут пакуль не шмат, але і для пачатку някепска. Ёсць кнігі, фотаздымкі, аформлены стэнды,

што рассказваюць пра радавод Сачанкі. На адкрыцці музея прысутнічалі пісьменнікі з Мінска Святлана Явар, Барыс Пятровіч, Ала Канапелька, брат Алеся Іванавіч, галоўны рэдактар часопіса «Пralеска», родныя Барыса Іванавіча.

Пакідаем у кнізе водгукай свой запіс — адзін на ўсіх. Прыйналіся, што былі здзіўлены ўбачаным. Памяць пра такіх людзей, як летапісец роднага краю Б.Сачанка, павінна жыць у вяках, бо ў вяках будуць жыць і створаныя ягоным талентам герой — у тым ліку і ў рамане «Вялікі Лес».

Але з Вялікім Борам не развітваемся. Тут нарадзіўся і яшчэ адзін Барыс Сачанка, больш вядомы як Барыс Пятровіч. Пляменнік Барыса Іванавіча, а ў Барыса Пятровіча бацька — Пятро Іванавіч. Цяпер, спадзяюся, разабраліся, што да чаго. Канешне, два прозвішчы з адным і тым жа імем у літаратуры — блыганіны хопіць, таму Барыс Сачанка- малодшы стаў Пятровічам. Паколькі мы з ім падтрымліваем сувязь, тэлефануем іншы раз, то, даведаўшыся пра намер пабываць у Вялікім Бары, Б.Пятровіч падказаў, што у канцы агорада Сачанкаў стаіць дуб, пасаджаны некалі мален'кім Барысам, будучым пісьменнікам. Гэта ж, палічыў тады я, таксама помнік прыроды. А ў канцы агарода... два дубы. Які з іх Сачанкаў? Адказаць на гэтае пытанне лепиш за іншых мог толькі брат Барыса Іванавіча і бацька Барыса Пятровіча. Яго мы напаткалі каля сваёй хаты. Невысокага росту, сухі і смуглавы, Пятро Іванавіч сустрэў нас прыветнай лагоднай усмешкай. Парукаваліся. Прадставіліся. Рашылі, перш чым паехаць, дачакацца Марыю Пятроўну, маці Барыса Пятровіча: яна восьвостъ павінна вярнуцца ад крамы на колах, якая прывезла з Рэчышы хлеб. А потым і ёй паведалі, чаму і як мы тут апынуліся. Перш, чым ехаць да дуба, Пётр Іванавіч запрашае за стол перакусіць з дарогі, але мы адмаўляємся, спасылаемся на занятасць. Можа, і дарэмна? Можа і трэба была ўважыць

старога чалавека і бацьку пісьменніка? Мне чамусыці прыгадалася, што да маіх бацькоў раней часценька зяглядвалі раённыя газетчыкі і тыя потым мне хваліліся, што не абмінулі іх хату такія паважаныя людзі дзякуючы, Васіль, табе... Але як бы не было — мы каля дуба.

— Вось гэты,— паказвае Пётр Іванавіч на дрэва.

Зноў — каторы ўжо раз сёння — фатаграфуемся на памяць. З аднаго боку мы з Генадзем, з другога — бацькі Барыса Пятровіча, а ў браме, вакол якой мы і стаім, якраз пасярод, крыху наводдалі дуб з густой чупрынай. Пstryкнуў «Зенітам» Уладзімір Луцко. А потым мы хадзілі па двары, заглядвалі ў вокны хаты, у якой праішлі маленства і дзіцячыя гады не толькі Барыса Сачанкі, а ўсіх яго братоў і сястраў. Сямёра дзяцей выпырнулі з гэтага гнязда, якое сёння апусцела, а гняздо — некалі, адчуваеца, моцнае і трывалае — разваливаеца. Пайшлі ў апошнюю дарогу яго жыхары і, здаеца, забралі з сабой усю яго цеплыню, энергетыку... і чахне, піне дабротная хата, павыбіты шыбы ў вокнах, разбураеца печ патроху, груба. Пяцро Іванавіч быццам апраўдаваеца: «Наглядаю, але ж... гэта каб побач жыў. Я ж на другой вуліцы — не ўпільнуеш». Ды што казаць, шаноўны Пяцро Іванавіч. Сваё сумленне іншым не аддасі — згубяць усе роўна. Ну магі ж землякі (музей жа зрабілі, пакажыце ім!) напомніць хоць, што гэтая хата — сваесаблівая, ёй, можа, роўных няма ва ўсёй Беларусі. Бо некалі ж праз яе парог пераступалі і глядзелі на свет белы ў тыя ж самыя пабітыя шыбы, сядзелі за столом, радаваліся і пакутавалі слынны пісьменнік Барыс Сачанка, доктар навук, прафесар Іван Сачанка, рэдактар часопіса Алесь Сачанка, бацька пісьменніка Пяцро Сачанка. Хоць бы гэта, можа, пра што-небудзь сказала ім, вясковым нехрысцям!

Развітваючыся, бацька Б.Пятровіча прасіў перадаць сыну, калі ўбачым ці будзем перамаўляцца па тэлефоне, што на

адным гародчыку бульбу выкапаў — 30 мяхоў накапаў, а на другім, той большы, пакуль расправіўся з бульбоўнікам.

Вясковы клопат вясковага чалавека. А пра ягоную бацькоўскую хату мы больш не гаварыі. Што гаварыць пра яе, калі яна і так стаіць перад вачмі — уся, як ёсць... Нябожчык пад блакітным жнівенскім небам.

А мне здаецца, леснікам хутка будзе зноў праца — будаваць дом пісьменніка Б.Сачанкі. пад мемарыяльны музей. Але трэба спярша пачакаць, пакуль гэты да канца расцягнуць, раструшчаць...

Хойніцкія лясы вельмі пацярпелі ад радыяцый. І пры ўсім тым, трэба знаходзіць чыстую драўніку, каб зарабляць грошы, вырошчваць новую, не забываючы і пра забруджаную. Многія людзі перасяліся ў іншыя месцы краіны. Не усе прыжыліся. Вяртаюцца назад. Хат хапае. Сваіх і чужых.

— Ды што казаць!— уздыхае І. Домненка.— Мой дзед Дзям'ян Сцяпанавіч заможна жыў, а калі пачалі аб'ядноўвацца ў калектывныя гаспадаркі, то ён здаў туды жыўнасць — каня, карову... І кожнага разу, калі гналі каня і карову на начлег у канюшню і кароўнік з пашы, яны прыходзілі да дзедавага двара, прасіліся, каб той пусціў дамоў... А ў старога на вачах заўсёды блішчэлі слёзы. А што ж тады гаварыць пра чалавека?

Мемарыяльны музей Івана Мележа...

Курэюць тарфянікі...

Сасна-каракалева...

Бездакорная праца ў лесе...

Хата з выбітымі шыбамі ў Вялікім Бары...

Чарнобыльскі пыл...

Усё гэта — Хойніцкі лястас.

А ці не да месца тут прыгадаць жарт, пачуты і запісаны сярод землякоў Барысам Сачанкам. «Хвалько-паляйунічы» называеца.

Паляўнічы, ідучы з палявання, хваліўся:

– Ну і дзень сёння! Ляцела чарада качак, дык я сцэліўся ды як стрэліў — штук, мусіць, сорак, а то і ўсе сто з аднаго стрэлу забіў...

— То чаму ж, дзядзька, торба ў цябе парожняя, калі ты гэтулькі качак з аднаго стрэла забіў?

— Забіць то я забіў. Ды дзе ты іх утраве знайдзеш...

Настаў час і для лесагаспадрнікаў шукаць і знаходзіць. І не качак, вядома ж. А у іх для гэтага ўсё ёсць. І ў першую чаргу працаздольны калектыв разам з дырэктарам Уладзімірам Мікітавічам Луцко.

А што дым на балоце, то не іх, пагадзіцесь, віна. А ўсіх нас...

18. ПОБАЧ З ЧАРНОБЫЛЕМ

Камарын. Ад райцэнтра Брагіна да яго 50 кіламетраў. Другі бераг Дняпра — ужо Украіна. Побач і Чарнобыль. Горад і той чацверты блок, што атруціў зямлю, лес і чалавека. Але перш, чым адправіцца ў Камарынскі лягас, рашылі напаследак заглянуць у Брагінскі краязнаўчы музей. Аднаго з нас цікавіць, дзе ўсё ж той славуты метэарыт захоўваецца, пра які некалі шмат пісалі і на які маюць вока нават маскоўскія спецыялісты? У Хойніках няма : самі праверылі. У Камарыне, кажуць, таксама. Пакуль вадзіцель Камарынскага лягаса Уладзімір Крымінскі адвозіў паперы ў банк, а з дырэктарам Хойніцкага лягаса У.Луцко яшчэ не развітаіся, то вырашылі праехаць на ягонай «Волзе» да музея... Бачу, паглядзець, што з сябе ўяўляе той метэарыт, захацелася і Уладзіміру Мікітавічу.

І мы знайшлі метэарыт! Ляжаў ён на століку ў фое і добра быў бачны праз расчыненую насцеж дзвёры. Наблізіліся. Не адразу намі зацікавіліся, што дало падставу падумаць: і якая ж тады ён каштоўнасць, калі асабліва і не ахоўваецца ? Ці,

можа, тут, у Брагіне, дзе ўсё прыщярушана радыяцый, асаблівія адносіны да каштоўнасцей не толькі матэрыяльных, але і духоўных? А метэарыт — вось ён. Генадзь Говар паспрабаваў падняць, з першага разу не атрымалася: усё ж 38 кілаграмаў важыць. Гэта ён, дарэчы, больш, чым хто, шукаў метыярыт... Цяпер вось мацае рукамі, дзівіцца: і што за метал, што за сплаў? Не разумее. Метал і метал. А сам метэарыт занесены ў метэарытны каталог свету пад назвай «Брагін». Таму што паблізу ад гэтага райцэнтра ўпаў, прадраўшыся нейк праз шчыльныя слаі атмасфery — не згарэў. Першыя метэарытныя дажджы тут зафіксаваны яшчэ ў 1807-1809 гадах.

І ўжо будучы каля чацвёртага блока Чарнобыльскай АЭС, падумалася: нейкае тут месца гіблае, праклягае, ці што, бо ўсё ляціць, сыпецца на галовы людзей. Акрамя дажджу. Сёлета яго ў гэтых мясцінах надта ж мала выпала...

Вось такая аказія.

З лягасаўскім вадзіцелем Крымінскім дарога да Камарына падалася надта блізкай. Гаварун. А сказаць што чалавеку ёсць. Сам з Карпат, будаваў некалі Чарнобыльскую агамную, у Камарыне напаткаў кахранне. Паляйнічы. Рыбак. Чаму дамоў не вярнуўся? Усё ж — аварыя, а Камарын побач? Адказ адзін: а мне тут прырода падабаецца. І кропка!

— Пасля аварыі, помню, прыехалі нейкія спецыялісты ці начальнікі,— вадзіцель Крымінскі ўсміхаецца,— і ў масках ходзяць А нашы дзеці на вуліцы гуляюць. Тады я і кажу аднаму з іх: эй, друг, не палохай дачку! Бачыш, плакаць сабралася. Знімі маску. Не паслухаўся. А ў Украіну езджу іншы раз. Рэдка. Цяпер шмат туды не наездзішся.

Спярша яшчэ пра Камарын, пра яго мінулае і сённяшні дзень. Прайшліся пехам па гарпасёлку з дырэктарам лягаса Уладзімірам Іванавічам Пашынскім. Зазірнулі ў бібліятэку, пастаялі каля школы, памылі руکі ў Дняпры.

Камарын — першы населены пункт у Беларусі, вызвалены ад нямецка-фашистыкіх захопнікаў. Цішыня і спакой тут. На слупах ці дошках аб'явы кшталту наступных. Прадаю карову. Прадаю дом... Адбудзеца дыскага, кошт квітка 616 рублёў. У сераду прыязджает фатограф. Пашынскі падказвае: «З Украіны». Ад яго таксама даведваемся, што бальніца, міма якой праходзім, знаходзіцца ў памяшканні былога райвыканкама. Старшыня пасялковага савета Уладзімір Карташ спыніўся каля помніка воінам- вызваленцам, цікавіцца, як ідзе рэстаўрацыя. У школе ўсе прадметы выкладаюцца на беларускай мове. Забыліся людзі, як звалі Хаўкіна, працаваў некалі ён у культуры, памёр, а яго «Камарынскі вальс» і сёння тут спляваюць. Каля лягаса маленькая аўтастанцыя. Побач стаіць вольнае памяшканне з забітымі вокнамі, можна было прыспасобіць пад аўтастанцыю, аднак на рамонт няма грошай. Хлеб прывозяць з Брагіна ці нават з Хойнікаў, свайго завода няма. Няма і малаказавода. Кажуць, танней быццам бы прывезці хлеб і малако, чым вырабляць на месцы.

Вось у такім гарпасёлку, прыгожым і ўтульным, ціхім і нагадваючым вялікую вёску, дзе адзін аднаго ведае, месціца лягас. Не для каго не сакрэт, што ён тут карыстаецца аўтарытэтам, як і чалавек, што носіць зялёную форму. Працоўных месцаў асабліва ў гарпасёлку не знайдзеш, а лягас дае такую магчымасць. Няхай не такія ўжо вялікія грошы, але выплочвае людзям іх амаль што рэгулярна. Вадзіцель Крымінскі, бы між іншым, нагадаў дырэктару, што заўтра трэба ехаць у Брагін — за зарплатай, а заадно можна вырашыць і нейкія іншыя справы. Ехаць за зарплатай — адчувалася, занятак амаль што святочны. Але ж, каб ехаць за грашыма, трэба іх зарабіць. Прыйодзіцца круціца і самому Пашынскаму, і ягоным намеснікам, і рабочым... Лес і корміць.

Але ён бы мог карміць і лепш, толькі ўсе лягасы, пагадзіцеся, прапаноўваюць на экспарт адно і тое ж – еўрапалеты... Маракавалі ў Камарыне, як бы пашырыць асартымент, але пакуль нічога канкрэтнага не прыдумалі. Хацелі рабіць рудстойкі для шахт Данбаса, па Дняпры і адпраўляць іх можна, але суседзі з «Чарнобыльлесу» не парайлі: цяпер шмат вушлых хлопцаў развялося, у дарозе ўсё «прыхватызуюць» і канцоў не знайдзеш.

А лягас расцягнуўся з поўначы на поўдзень ажно на 120, а ў шырыню — на 40 кіламетраў. На тэрыторыі трох адміністрацыйных раёнаў пануе ён: Брагінскага, Рэчышкага і Лоеўскага. Ёсьць дзе разгарнуцца. Толькі няма як. Бо тыя ж беды, што і ў астатніх лягасах. Што і ў краіне. Таму тут, у Камарыне, спадзяюцца на лепшыя часы, не панікуюць, а робяць сваю справу так, наколькі дазваляе сітуацыя.

Спярша пра справы лягасаўскія вырашана было пагаварыць з Мікалаем Паўлавічам Мазалавым. Пашынскі так і сказаў:

– Мой кансультант і настаўнік Каб побач не было гэтага чалавека, адчуваў бы сябе цяжкавата ў дырэктарскім крэсле. Шмат чаму навучыўся і вучуся сёння ў яго.

Аднак знайсі Мазала. аказалася справай нялёгкай – у водпуску чалавек, таму адправіўся на рыбалку. З ягонай лодкай па тэлефоне не звязаўся, ды і дзе ён адводзіць душу — таксама мала хто ведае. Мікалаю Паўлавічу, відаць, моцна ікаеца, бо мы ўспамінаем яго. Сёння ён працуе інжынерам па ахове працы, а да 1995 года быў галоўным ляснічым. Пропаноўвалі у свой час яму ўзначаліць і лягас, але ён тактоўна адмовіўся, спаслаўшыся на моладзь, з якой яму цягацца цяжкавата, а такім, як той жа Пашынскі, і карты ў рукі. «А я побач буду. Падкажу, калі што...» Слова сваё трymае. И хоць чалавеку далёка за семдзесят, рыбу лавіць ён адправіўся

на лодцы, а Дняпро ў той дзень хваляваўся — на бераг нагортваліся хвалі, раз-пораз змянялі адна другую, і мы пажадалі рыбаку добра га ўлову. Але ж і надзеі сустрэцца з ім і бліжэй пазнаёміцца таксама не пакідалі.

Адно, прабачце, лірычнае адступленне. Камарынскі лягас 20 год з хвосцікам узначальвае Уладзімір Іванавіч Пашынскі, а галоўны ляснічы тут яго жонка — Валянціна Іванаўна. Спяраша жанчына скончыла Віцебскі ветэрынарны інстытут, пасля — Бранскі тэхналагічны, як, дарэчы, і муж. Старэйшая дачка пасля вучобы ў ГДУ імя Ф.Скарэйны працуе настаўніцай у Камарыне, а яе муж — спецыяліст па рамонту радыё і тэлеапаратуры. Малодшая, Людка, школьніца. Так, як і бацька, любіць усё живое, таму Пашынскі — не паляўнічы, хоць і дырэктар лягаса. Нонсенс, але так!

Каб трапіць у Верхнія Жары, трэба абавязкова перасячы дарогу, якая злучае Чарнобыль з Чарнігавым. Асфальт. Дарога пабудавана пасля аварыі, і больш вядома яна сёння тым, што па ёй ехаў Генеральны сакратар ЦК КПСС М.С.Гарбачоў. Сёння дакладна мала хто помніць, калі гэта было. Але я запомніў добра — быў люты 1987 года. Якраз у гэтыя лютайскія дні быў ў мяне сустрэчы з чыгачамі ў Брагіне, на адзін дзень павінен быў прыехаць я і ў Камарын. Але той дзень супаў з днём прыезду Гарбачова... И мяне не пусцілі. Асабліва я, вядома ж, не перажываў, вярнуўся ў Гомель, аднак усё гэта ажыло ў памяці, калі мы ехалі ў Верхнія Жары.

— Меры пераасцярогі тады былі прыняты надта ўжо жорскія, — прыгадвае Уладзімір Іванавіч Пашынскі. — Нашых леснікоў затрымалі, на працу не пусцілі... А картэдж машын пранёсся — і толькі бачылі генсека. Імгненне. Так што гэта дарога славутая. Мы па ёй яшчэ сёння паедзем — магчыма атрымаецца, дык трапім і да атамнай...

Столькі пяску, як у Верхніх Жарах, я бачыў бадай што ў туркменскіх Каракумах. Магчыма, і не зусім ўдалае параштранне, але ж і сапраўды – пясок і пясок. Як гаворыць дырэктар лягасаса, сасна і тая тут расці не хоча. У некаторых месцах дрэвы, пасаджаныя сем гадоў назад, амаль не падраслі. Так і стаяць. Прыйгледаємся, а што ж на агародах у людзей? Вочы нічога не радуе. Дождж патрэбны гэтай глебе, а яго няма. Памочнік ляснічага, малады і сімпатычны хлагчына Сяргей, як прадставіўся ён нам, ляпае па дрэве: не сурочышь бы... пажараў няма пакуль, дзякаваць Богу. Хоць і сухмень.

Сяргей жыве ў Камарыне, на працу ездіць. На ўсялякі выпадак абзвавёўся тут летній рэзідэнцыяй – купіў, кажуць, побач з лясніцтвам падворак за капейкі, а гаспадар яшчэ пакінуў яму ў давесак і старэнкі «пікапчык». Машыну рамантаваць трэба, хату таксама, а на дварэ, у цяньку, можна пасядзець, перакусіць. Што і зрабілі. Гэта ўжо крыху пазней, спярша ж пабывалі ў маёнтку пана Рыбнікава. Вялізная аднапавярховая хата. Шырокія прасторныя пакоі. Высокая столь. І ўсюды нешта ламаецца, крышыцца... Толькі, як заўважыла бухгалтар лясніцтва Любоў Андрэеўна Блудная, паразвалівалася савецкае, а панскае стаіць. Вядома ж, дом будаваўся даўно — сёння ніхто не можа сказаць, колкі яму гадоў, як не можа сказаць, як звалі пана – добра, што ў памяці хоць прозвішча захавалася. Дык яго неаднаразова рамантавалі, нешта прыбудоўвалі, і тое, што рамантавалі і прыбудоўвалі, то сваё адъило. А дом стаіць. На падлозе пабачылі б дошкі, якія нейкім цудам захаваліся! А вушакі? А дзвёры? Залезлі неяк на гарышча леснікі (а тут было лясніцтва) і дзіву даліся: як усё захавалася добра, бы толькі ўчора зроблена. Што значыць падбіралі лесаматэрыйял, не на адзін дзень будавалі — на вякі.

А пан жа тут, у Верхніх Жарах, атабарыўся з далёкім прыцэлам. Два кіламетры да Дняпра, а рака на той час была і дарогай, і чыгункай, і небам. Да Дняпра ён праклаў вузкакалейку. Пабудаваў спіртзавод. Вырабляў дзёгаць і скіпідар. Гандляваў лесам. У канцы пяцідзесятых пачатку шасцідзесятых гадоў у лясніцтве працаваў бухгалтарам Пётр Сямёновіч Коваль, які быў бухгалтарам і ў пана, то хваліў свайго былога гаспадара і любіў падкрэсліваць, што калі выдаваў заработную плату людзям, то ніхто і ні ў якіх ведамасцях не распісваўся – сам для сябе, каб не забыцца, ставіў «птушачку», і ўсяе справы. Давер у чалавека да чалавека быў незвычайны.

А пра што яшчэ гаварыў бухгалтар Коваль, папытаць няма ў каго...

Быць на Брагіншчыне і не наведаць вёску Чыкалавічы – недараўальна. Тут нарадзіўся і вырас народны мастак Беларусі Гаўрыла Харытонавіч Вашчанка, выдатны мастак і мудры чалавек. Нядайна ў Гомелі адчыніла дзвёры карцінная галерэя, якая носіць яго імя. Рэдкі выпадак, калі пры жывым класіку называюць рэчы, як кажуць, сваімі імёнамі. Але ж так здарылася, і мы пабывалі ў вёсцы Вашчанкі, з якой ён па Дняпры паплыў некалі ў Кіеў, каб паступіць у мастацкае вучылішча. Чыкалавічы, на жаль, напаткаў лёс шматлікіх вёсак, што трапілі пад чарнобыльскі пыл: яна адселена...

Па гарбачоўскай дароге едзем у напрамку Чарнобыля. Спадзянемся нейкім чынам прабрацца праз кантрольна-прапускны пост. Пашынскі трymae пакуль у тайне, як ён будзе гэта рабіць, але калі вязе, то, пэўна ж, спадзяецца на лепшае.

Па дарозе заўважаем вялізны, тоўсты і буйны, ланцуг, якім абхоплены дуб. Вадзіцель Крымінскі тлумачыць, што гэта будаўнікі дарогі пакінулі памяць пра сябе. Далей была некалі

глыбокая яма, куды прывозілі і злівалі малако з усяго Брагінскага раёна.

– Не было чым дыхаць,— здаецца, і сёння казытнуў нос той пах Крымінскаму.

Пайшлі шыльды на ўкраінскай мове. Як і нашы, просяць берагчы лес. Але шыльды старыя, вышвілі на сонцы . Ды ўражвае не гэта — уражвае бязлюддзе. Ні машын, ні людзей. Толькі ліса перабегла дарогу. Гнятліва.

На КПП Уладзімір Іванавіч доўга звоніць аднаму яму вядома куды, чакае. Прапаршчык-міліцыянер добра шпарыць на ўкраінскай мове, распытвае, як жыве Беларусь, рассказаў нам анекдот, спярша, праўда, пацікавіўся, адкуль узялася беларуская мова. «Напіўся хахол і загаварыў па-руску...» Анекдот з барадой, але прапаршчык умела і да месца яго рассказаў, таму злёгку ўсміхнулася. Мы таксама пажартавалі: сказалі, беларусы не п'юць, а то і яны б такім чынам вынайшлі ўкраінскую мову...

Атрыманы дазвол на праезд, і неўзабаве на мосце праз Прыпяць спыняемся. У смузе бачым ЧАЭС. Далекавата. Здымак не атрымаецца. Таму едзем далей, а мост, які, дарэчы, пабудаваны адразу ж пасля аварыі, раней тут была паромнай пераправа, застаецца ззаду. Нас ужо чакае дырэктар «Чарнобыльлесу» Мікалай Мікалаевіч Калетнік. З Пашынскім яны старыя знаёмыя, кожны год у сакавіку абавязкова сустракаюцца на нейтральнай паласе і заключаюць дагавор на супрацоўніцтва, а мы прадстаўляемся. Калетнік ахвяруе візтоўкі, з якіх, акрамя ўсяго, даведваемся, што ён вучоны лесавод — кандыдат сельскагаспадарчых навук, піша кніжкі, і, як аказваецца, вельмі прыемны чалавек. I — аўтарыгэтны ў Чарнобылі. Асабліва, калі апрануў свой «генеральскі» мундзір: вельмі пасуе яму, нічога не скажаш!

– Што, да атамнай?— за чаеам паглядзеў ён на нас.

– Да атамнай!

Канешне, быць у Чарнобылі і не паглядзець на той чацвёrtы блок, што начадзіў цэзіем на увесь белы свет, недараўальна. Зноў званкі, узгадненні... Тут ужо гаспадар Калетнік. Усе пытанні вырашаюцца станоўча, атрымліваем дазвол і займаём месцы ў «Волзе» дырэктара «Чарнобыльлесу». Мікалай Мікалаевіч спярша знаёміць нас з горадам. З горадам Чарнобылем. Там- сям сустракаюцца людзі, аўтамашыны. Шмат пакінутых хат, у шматкватэрных дамах не ўсюды фіранкі на вокнах: здагадваемся, што там ніхто не жыве. Затое ў горадзе жыве шмат дзікоў. Калетніку наваг мясцовыя ўлады паставілі задачу паляваць на іх, а то, бач ты, ходзяць тут, як у лесе. Нахабнікі! Калетнік адмовіўся, сказаў, што ў горадзе на паляванне не ходзяць — небяспечна. Але факт гэты гаворыць багата пра што. Больш того, у «Чарнобыльлесе» Калетнік ліквідаваў егерскую службу — скараціў, такім чынам, каля сарака чалавек. «Не патрэбна яна нам». Ворагаў нажыў. Аднак, лічыць, паступіў правільна: тут сёння не да егерства...

На вуліцы імя Кірава спыніліся каля помніка чарнобыльцам. «Тым, хто выратаваў свет» – такія слова прачыталі на ім. А потым – прамой дарогай на атамную. На КПП прапусцілі ледзь не казырнуўшы. Рыжы лес, што атруціўся адразу ж, убраўші, а на яго месцы пасадзілі ўручную новы. І вы б пабачылі, як ён хутка вырас.

На атамнай ціха, не відаць людзей, толькі корпаецца некалькі рабочых, што ўзводзяць сховішча для адыходаў. Насупраць — пяты і шосты блокі, так і недабудаваныя... Мы ж дзівімся на чацвёrtы блок, які шмат разоў бачылі на тэлеэкране, на здымках у газетах. Нават не верыцца, што некалі тут быў такі мурашнік. Ціш-цішыня. Фатаграфуемся на фоне блока. І ўсе разам, і паасобку...

Вярнуліся ў Камарын прыщемкам. Як там наш рыбак М.Мазалаў? Ці пашчасціла? Кажуць, удача яму заўсёды спадарожнічае на рацэ. Як, прынамсі, і ў жыщі. Галоўны ляснічы Валянціна Іванаўна Пашынская падрыхтавала спіс, дзе пералічыла лепшых людзей лягасаса. Знаёмімся з ім. Жараўская лясніцтва (ляснічы Аляксандр Рыгоравіч Кузняцоў) вылучае лесніка Сяргея Міхайлавіча Мацапуру і майстра лесу Паўла Ілыча Жыўца. У Камарынскім лясніцтве (Віктар Іларыёнавіч Бельчанка) ганарацца леснікамі Міхаілам Пятровічам Яшчанкам, Уладзімірам Адамавічам Цалуйкам і Уладзімірам Яўгенавічам Шынкарэнкам. У Савіцкім лясніцтве (Пётр Фёдаравіч Цалуйка) таксама сярод лепшых лічацца леснікі Іван Іванавіч Фурс і Яўген Пятровіч Капур. Лубяніцкая лясніцтва (Віктар Іванавіч Захожы) у спісе прадстаўляюць ляснік Юрый Адамавіч Шубянок і вадзіцель Мікалай Уладзіміравіч Рабянок, а Петрышака (Аляксандр Мікалаевіч Сарокін) ганарацца такім леснікамі, як Анатоль Мікалаевіч Шылец і Аляксандр Анатольевіч Канавалаў. І, нарэшце, Малінаўская лясніцтва (Валерый Яўгенавіч Забалоцкі) называе леснікоў Мікалая Віктараўча Катлярэнку і Васіля Рыгоравіча Шкроба.

Хвала, як кажуць, і пашана перадавікам!

Нарэшце сустракаемся з Мікалаем Паўлавічам Мазалавым. 48 год ён працуе ў лесе. Уяўляеце? Зніміце перад гэтым чалавекам шапку пры сустрэчы. Выглядзе ж, як і падкрэслівалі лягасасаўцы, ён значна маладзей за свае гады. Моцны яшчэ дзядок. І прапаноўваем, каб не губляць часу, Мазалаву праехаць з намі па адселеных вёсках — па дарозе у напрамку Хойнікаў, ён ахвотна пагаджаецца, і мы кранаемся. Сам Мікалай Паўлавіч з вёскі Старая Слабада Буда-Кашалёўскага раёна, але лічыцца сябе карэнным камарынцам. Сюды на выхадныя прыязджаюць яго дзеці, дачка і сын, з Гомеля, яны

маюць вышэйшую адукцыю, уладкаваліся, як лічыць бацька, добра..

«Уазік » нясе нас па закінугтай асфальтаванай дарозе, застаюцца ззаду пасёлак Сонечны (пра яго нават, падкрэслівае У.Пашынскі, цэнтральнае тэлебачанне паказвала сюжэт, а цяпер і новы жывёлагадоўчы комплекс і шматкватэрныя дамы для рабочых зеўраць на нас, людзей, пустымі вачніцамі вокнаў), застаюцца ззаду вёскі Савічы, Пучын, Ясені... Вёскі без людзей. Вёскі без будучыні. Адны назвы на шыльдачках – каб ведалі, што яны былі...Але ўсюды – як вокам акінуць – расце лес.

Вось на такой зямлі жывуць і працуюць Камарынскія лесагаспадарнікі.

Пад Чарнобылем.

Побач з Чарнобылем...

Сфатаграфаваліся і мы з Генадзем каля чацвёртага блока ЧАЭС. На памяць. Але, прызнаемся, усё ж большыя ўражанні засталіся ў нас ад сустрэч з лесам і людзьмі, якія працуюць у ім і якія сталі героямі нашых нататак. Таму нават крыху сумна стала, што закончылася наша вандроўка . А можа і не? Можа і сапраўды, як падказаў адзін з нашых чыгачоў, варта падарожнічаць нам і далей па лясгасах усёй краіны, а потым усё гэта выдаць асобнай кніжкай?

Мы гатовы!

Кніга “Вячыстыя лясы Гомельшчыны”, якая апавядвае пра жыццё, побыт і дзейнасць працаўнікоў лесу, цалкам складзена з нарысаў пісьменніка Васіля Ткачова. У ёй змешчаны таксама малюнкі і вершы Генадзя Говара.

© Інтэрнэт-версія: Камунікат.org, 2010 год

© PDF: Камунікат.org, 2010 год